

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Privatinės teisės katedra

Ievos Lozuraitytės,
V kurso komercinės teisės
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Technologijų raidos įtaka bibliotekoms ir autorių teisės: konfliktų
sprendimai ir balanso paieška**

Vadovas: Partnerystės prof. dr. Ramūnas Birštonas

Recenzentas: Lekt. dr. Stasys Drazdauskas

Vilnius

2020

Turinys

IŽANGA	3
1. TECHNOLOGIJŲ RAIDOS BIBLIOTEKOSE PAGRINDINIAI BRUOŽAI	7
1.1. Bibliotekų teikiamų naujų paslaugų samprata.....	7
1.1.1. Kūrinių skaitmeninimas	9
1.1.2. Kūrinių kopijų platinimas vartotojams	14
1.2. Skaitytojų ir leidėjų intereso konflikto samprata.....	18
1.3. Naujų bibliotekos teikiamų paslaugų ir dabartinio teisinio reguliavimo santykis ...	20
2. BIBLIOTEKOSE ESANTIEMS KŪRINIAMS TAIKOMI AUTORIŲ TEISIŲ APRIBOJIMAI	25
2.1. Kūrinių naudojimas mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais.....	27
2.1.2. Bibliotekų teisė skaitmeninti kūrinius mokymo tikslais: ESTT sprendimas <i>Darmstadt v. Ulmer</i> byloje	30
2.1.3. Nacionalinio reguliavimo lankstumo vertinimas užsienio valstybių kontekste	35
2.2. Kūrinių atgaminimas išsaugojimo ir atkūrimo tikslais.....	41
2.2.2. Tarptautinio ir Europos Sąjungos teisinio reguliavimo pagrindiniai aspektai..	43
2.2.3. Nacionalinio reguliavimo lankstumo vertinimas užsienio valstybių kontekste	47
3. BIBLIOTEKŲ TAIKOMŲ APRIBOJIMŲ, SKIRTŲ REGĖJIMO NEGALIAŲ TURINTIEMS ASMENIMS BEI KŪRINIAMS NAŠLAIČIAMS, YPATUMAI.....	52
3.1. Bibliotekų galimybės suteikti prieigą prie kūrinių regos negalią turintiems asmenims: Marakešo sutartis.....	52
3.1.1. Marakešo sutarties nuostatų įgyvendinimas Europos Sąjungos teisėje	58
3.1.2. Marakešo sutarties nuostatų įgyvendinimas nacionalinėje teisėje.....	62
3.2. Bibliotekų galimybių naudoti kūrinius našlaičius problematika ir teisinis reguliavimas.....	65
3.2.1. Kūrinių našlaičių Direktyvos pagrindiniai aspektai ir reikšmė bibliotekoms...	69
3.2.2. Kūrinių našlaičių Direktyvos nuostatų įgyvendinimas nacionalinėje teisėje ...	74
IŠVADOS	79

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	81
SANTRAUKA	92
SUMMARY	93

IŽANGA

Temos aktualumas. Žodis „biblioteka“ (gr. *bibliothēke* – biblio (knyga) + *theke* (saugykla)) reiškia knygų saugojimo vietą. Nuo pat savo atsiradimo pradžios 3 tūkstantmetyje prieš mūsų erą Šumero ir Egipto valstybėse iki pat šių dienų bibliotekos buvo ir išlieka kiekvienos šalies kultūros vertybių saugojimo ir viešinimo židiniai, padėję ir padedantys kiekvienos epochos žmonėms mokytis, šviestis, tobulinti kultūrinį akiratį¹.

Dvidešimto amžiaus pabaigoje prasidėjęs skaitmeninių technologijų įsivyravimas bibliotekoms iškėlė naujus iššūkius. Tam, kad atliktų informacinę ir švietėjišką funkcijas, bibliotekos turi prisitaikyti prie skaitmeninio amžiaus iššūkių, nes informacinių technologijų dėka pasauliui globalėjant, popierinių leidinių saugojimas ir platinimas darosi atgyvenęs, lokalus, nesuteikiantis galimybės naudotis kultūros ištekliais platesniam žmonių ratui. Nors pagrindinis bibliotekų uždavinys – knygų ir leidinių kaupimas, saugojimas ir skolinimas – ir skaitmeniniame amžiuje išliko tas pats, bet pasikeitė saugyklų, skaityklų struktūra, įranga, naudojimosi galimybės.

Todėl siekiama sukurti elektronines bibliotekas, apskritai - vieningą elektroninę erdvę, kai skaitytojas jau galėtų naudotis ne popieriniu egzemplioriumi, o su suskaitmenintu jo variantu. Elektroninių bibliotekų pranašumai nekelia abejonių: jos leidžia sukaupti didžiulį kiekį leidinių, lengvesnis tampa jų saugojimas, perdavimas, leidiniai gali pasiekti ir tuos, kuriems anksčiau dėl kokių nors geografinių, socialinių, politinių problemų buvo sunku pasiekti bibliotekas ar atsisiųsti popierinį leidinio egzempliorių. Ir pačioms bibliotekoms tampa lengviau dalintis turimais ištekliais. Tai ypač svarbu studijuojantiems ir dirbantiems mokslinį darbą, nes sutrumpėja laikas, reikalingas leidiniui gauti, o ir pačius leidinius surasti ir gauti tampa lengviau. Bibliotekos uoliai ėmėsi skaitmeninimo veiklos, atsirado dideli, įvairių struktūrinių fondų finansuojami skaitmeninimo ir suskaitmeninto turinio viešinimo bei platinimo projektai. Skaitmeninimo mastus nuo 2007 m. Lietuvoje gerai parodo skaičiai – skaitmeninėje Europos Sąjungos (toliau - ES) kultūros paveldo platformoje „Europeana“ yra sukaupta keliasdešimt milijonų kultūros kūrinių, iš tūkstančių ES kultūros institucijų: bibliotekų, muziejų, archyvų. Šioje platformoje 2019 m. suskaitmenintų Lietuvos kultūros paveldo objektų skaičius – 199,2 tūkstančio². Lietuvos kultūros paveldas sukauptas ir svetainėje epaveldas.lt - čia galima pasiekti tūkstančius knygų, rankraščių, žemėlapių, garso įrašų, suskaitmenintų vykdant Lietuvos kultūros

¹ ENCYCLOPÆDIA BRITANNICA. The Middle Ages and the Renaissance [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.britannica.com/topic/library/The-Middle-Ages-and-the-Renaissance>>.

² Interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d. Prieiga per internetą: <www.europeana.eu>.

paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos projektus. Lietuvos mokslo lobynas kaupiamas ir prieinamas Lituanistikos duomenų bazėje, kurioje nuo 2006 metų sukaupta 40 000 dokumentų³.

Tačiau ši iš pirmo žvilgsnio gražų švietėjišką ir kultūrinį skaitmeninimo tikslą stabdo autorių teisių aspektai, susiję su intelektine nuosavybe: visi bibliotekose turimi išteklių – tiek moksliniai, tiek grožinės literatūros leidiniai – yra intelektinės veiklos rezultatas ir saugomi kiekvienos šalies nacionalinių bei tarptautinių autorių teises ginančių įstatymų.

Lietuvos (o ir daugelio kitų Europos valstybių) autorių teisė reglamentuoja, kad turtinės autoriaus teisės į literatūros, mokslo ir meno kūrinių atsiranda jį sukūrus (Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo (toliau – ATGTĮ) 13 straipsnis) ir galioja visą autoriaus gyvenimą ir 70 metų po autoriaus mirties (ATGTĮ 34 straipsnio 1 dalis). Savo teises autorius gali perduoti kitiems subjektams, tarkime, leidyklai, tačiau bet kokiame atveju biblioteka, norėdama skaitmeniniu būdu atgaminti ir platinti autorių teisių saugomą turinį, turi gauti autorių teisių turėtojo sutikimą. Ir čia atsiranda begalė teisinių neaiškumų, kurie trukdo realizuoti vieningos elektroninės erdvės sukūrimo idėją, sukelia teisinius ginčus tarp bibliotekų ir autorių ar leidėjų. Šis konfliktas tarp autorių teisių turėtojų ir bibliotekų švietėjiškos misijos ir yra magistro darbo tema.

Darbo tikslas – atskleisti skaitmeniniame amžiuje kilusius autorių teisės iššūkius bibliotekoms ir įvertinti jų sprendimo būdus Lietuvoje ir pasaulyje.

Darbo uždaviniai. Norint pasiekti darbo tikslą, keliami tokie uždaviniai:

1. Išnagrinėti technologijų raidos bibliotekose pokyčius, ypač akcentuojant skaitmeninimo problemas;
2. Atskleisti bibliotekose esančių kūrinių kopijų naudojimo pagrindines teises problemas;
3. Palyginti su skaitmeninimo ir platinimo būdais susijusių autorių teisių problemų sprendimo būdus Lietuvoje ir užsienio šalyse, atskleisti pagrindines tendencijas ir tobulinimo galimybes;
4. Išryškinti bibliotekų atžvilgiu aktualius nacionalinėje teisėje taikomus autorių teisių apribojimus kūrinių išsaugojimo bei mokslinių tyrimų ir asmeninių studijų tikslais bei įvertinti šių apribojimų lankstumą tarptautiniame kontekste;

³ Interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d. Prieiga per internetą: <www.lituanistika.lt>.

5. Išanalizuoti bibliotekoms kylančius išsūkius suteikiant prieigą prie specialaus formato kūrinių regos negalią turintiems asmenims bei įvertinti esamus problemos sprendimo būdus;

6. Atskleisti teises problemas, kylančias bibliotekoms dėl nenustatytų autorių teisių kūrinių, vadinamųjų „kūrinių našlaičių“, naudojimo bei įvertinti esamus jų sprendimo būdus.

Darbo objektas - Autorių teisių reguliavimo lankstumas bibliotekų atžvilgiu skaitmeninėje aplinkoje. Šiame darbe nagrinėjami Lietuvos, kitų valstybių ir Europos Sąjungos teisės aktai, padedantys sistemškai ir kompleksškai analizuoti su tema susijusius klausimus.

Tyrimo metodai. *Loginis – analitinis* metodas naudojamas aiškinant autorių teisių bei jų apribojimų normų turinį. *Sisteminės analizės* metodas taikomas nustatant sisteminius teisės normų ryšius, atsižvelgiant į Europos Parlamento ir Tarybos direktyvas, taip pat vienu problemų ryšį su kitomis. *Teleologinis metodas* padeda įvertinti teisinį reguliavimą svarstant tam tikrų teisės normų priėmimo priežastis ir tikslus. *Lyginamasis metodas* pasireiškia lyginant autorių teisių apribojimų bibliotekoms teisinį reglamentavimą Lietuvoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Kanadoje bei JAV. Prancūzija ir Vokietija pasirinktos dėl jų reikšmės ES politikoje ir kultūroje, taip pat dėl senų kultūrinių ryšių su Lietuva. Atsižvelgiant į bendrosios ir kontinentinės teisės tradicijų valstybių teisinių sistemų skirtumus (pavyzdžiui, *fair use* ir *fair dealing* doktrinų taikymo galimybę), aptariami autorių teisių apribojimai bus lyginami ir su JAV bei Kanados teisiniu reguliavimu.

Darbo originalumas. Lietuvos teisės doktrinoje nėra atliktų išsamių tyrimų, kurių objektas būtų autorių teisės ir technologijų raidos įtaka bibliotekoms; šia tema nėra parašytų magistro darbų. Šio darbo originalumas pasireiškia tuo, jog tai pirmasis Lietuvoje tyrimas, kuriame bus išanalizuotos ir įvertintos skaitmeninėje aplinkoje kylančios autorių teisių reguliavimo problemos bibliotekoms nacionaliniu bei tarptautiniu mastu.

Svarbiausi šaltiniai. Pagrindiniai šaltiniai, turėję įtakos pozicijos formavimuisi, buvo Vytauto Mizaro *monografija „Autorių teisė. I tomas“*⁴, Ramūno Birštono ir autorių kolektyvo vadovėlis *„Intelektinės nuosavybės teisė“*⁵, Pasaulio Intelektinės Nuosavybės Organizacijos atliktas tyrimas dėl autorių teisių apribojimų bibliotekoms ir archyvams⁶, Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo⁷, Europos Parlamento ir Tarybos

⁴ MIZARAS, V. *Autorių teisė: I tomas*. Vilnius: Justitia, 2008.

⁵ BIRŠTONAS, R. et al. *Intelektinės nuosavybės teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2010.

⁶ Study on Copyright Limitations and Exceptions for Libraries and Archives: Updated and Revised, WIPO, 2017.

⁷ 2001 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo.

direktyva 2019/790 dėl autorių teisių ir gretutinių teisių bendrojoje skaitmeninėje rinkoje, kuria iš dalies keičiamos direktyvos 96/9/EB ir 2001/29/EB⁸, 2013 m. birželio 27 d. Marakešo sutartis⁹ bei 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/28/ES dėl tam tikro leistino nenustatytų autorių teisių kūrinų naudojimo¹⁰. Taip pat darbe remiamasi šiai temai aktualiais įvairių valstybių teisės mokslininkų straipsniais bei Europos Sąjungos Teisingumo Teismo priimtais sprendimais.

⁸ 2019 m. gegužės 17 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2019/790 dėl autorių teisių ir gretutinių teisių bendrojoje skaitmeninėje rinkoje, kuria iš dalies keičiamos direktyvos 96/9/EB ir 2001/29/EB.

⁹ 2013 m. birželio 27 d. Marakešo sutartis [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://wipo.int/en/text/301019>>.

¹⁰ 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/28/ES dėl tam tikro leistino nenustatytų autorių teisių kūrinų naudojimo.

1. TECHNOLOGIJŲ RAIDOS BIBLIOTEKOSE PAGRINDINIAI BRUOŽAI

1.1. Bibliotekų teikiamų naujų paslaugų samprata

Bibliotekos visada buvo kultūros židiniai, ir natūralu, kad kaip kiekvienoje gyvybingoje organizacijoje, ir jose per visą jų gyvavimo istoriją vyko pokyčiai, priklausomai nuo laikmečio teikiamų galimybių. Tačiau kokybiniai pokyčiai bibliotekose prasidėjo informacinių technologijų laikotarpiu, kai bibliotekos ėmė teikti elektronines paslaugas, kurti interaktyvią erdvę. Informacinės technologijos pakeitė bibliotekų veiklos prioritetus: ir leidinių įsigijimą, tvarkymą, saugojimą, o ypač dokumentų išdavimą.

Negalima teigti, kad tokie pokyčiai vyko tik bibliotekose: skaitmeninės technologijos keičia visą pasaulį, ir tai vyksta dideliu greičiu: jei prieš dvidešimt metų buvo kalbama, kaip svarbu mokėti dirbti kompiuteriu, o bibliotekose kompiuterinės darbo vietos ar savo tinklalapio turėjimas atrodė didelis pasiekimas, tai 2020 m. jau imamos naudoti bibliotekų mobiliosios aplikacijos, virtualios realybės kūrimas. Didžiulių galimybių, o kartu ir iššūkių atvėrė maždaug 1990 m. prasidėjęs kūrinių skaitmeninimas: kaip rašo R. Matulionytė, taip tikėtasi, kad naujos technologijos leis ne tik išsaugoti kolekcijas ateities (skaitmeninėms) kartoms, bet ir padaryti jas lengvai prieinamomis internetu precedento neturinčiam skaitytojų skaičiui visame pasaulyje¹¹. Teisiniu požiūriu svarbiausi šių pokyčių aspektai yra susiję su prieiga prie duomenų bei jų naudojimu: aišku, kad skaitmeninių technologijų atėjimas į bibliotekas ir technologijų plėtra didina nuotolinio perdavimo galimybes, tarptautinė duomenų apyvarta tampa kasdienybe, o tai pirmiausia kelia piratavimo bei neteisėto platinimo klausimus, vadinasi, ir autorių bei leidėjų teisių apsaugos klausimus. Kaip pabrėžiama doktrinoje, skaitmeninė aplinka ir tobulėjančios technologijos ne tik palengvina kūrybos procesą, suteikia naujų išraiškos formų galimybę, bet ir sudaro sąlygas jas atgaminti ir skleisti tokiais būdais, kurių teisių turėtojai jau nepajėgūs kontroliuoti¹². Todėl tobulėjant kūrinių sklaidos būdams, nuotoliniam perdavimui, tarptautinei dokumentų apyvartai, įstatymų suderinamumui bei dėl to atsirandantiems kūrinių apsaugos mechanizmams, autorių teisių bibliotekose nebegalima, M. Seneux žodžiais, „netyčia“ ar sąmoningai ignoruoti¹³.

Skaitmeninė epocha pakeitė ir kūrinių kūrimo, ir jų leidybos, ir platinimo būdus. Be tradicinių leidėjų atsirado nauji, kūrėsi nauji verslo modeliai, išleidžiamos knygos, kurios iš pradžių publikuojamos internete. Charakteringa, kad jos, išleistos ir tradicine forma,

¹¹ MATULIONYTĖ, R. *10 years for Google Books and Europeana: copyright law lessons that the EU could learn from the USA*. International Journal of Law and Information Technology, 2016, 24, p. 44-45.

¹² BIRŠTONAS, R. et al. *Intelektinės nuosavybės teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2010, p. 150.

¹³ SENEUX, M. *Le droit d'auteur et les bibliothèques*. Bulletin des bibliothèques de France (BBF), 2000, n° 6, p. 127-128.

randa savo skaitytoją, nors šis jas anksčiau galėjo pasiekti ir internetu. Iš karto kyla klausimas, ar tada nepraranda prasmės senieji autorių teisių įstatymai, orientuoti į „fizinius“ kūrinius. Kadangi lygiagrečiai egzistuoja ir vieni, ir kiti, reikšmė neprarandama, tačiau jiems tenka prisitaikyti prie naujų aplinkybių.

Skaitmeninių paslaugų atsiradimas buvo lydimas didelio entuziazmo, manant, kad taip galima bus išsaugoti ir padaryti plačiai prieinamą pasaulio kultūrinę atmintį labai kompaktišku pavidalu. Tačiau šis pradinis entuziazmas gana greitai nugeso, supratus, kad naujos galimybės kelia ir naujas problemas: viena vertus, didžiulės bibliotekų išlaidos skaitmeniniam turiniui – tiek skaitmeninant dokumentus, tiek juos išsaugant. Kuriami dideli skaitmeninimo centrai, turintys užtikrinti skaitmeninimo standartus, tinkamą dokumentų paiešką, garantuoti tinkamą suskaitmeninto turinio stebėseną, o tai susiję su specialistų parengimu, perkvalifikavimu, būtinybe nustatyti dokumentus, kurie gali būti pritaikomi skaitmeninimui, nustatyti jų prioritetus, nustatyti darbuotojų kvalifikaciją, jų pasirengimą darbui su naujomis technologijomis, nustatyti vartotojų potencialą, ypač regionuose. Suskaitmeninti medžiagą nepakanka: kad ji būtų deramai prieinama, ji turi būti tinkamai kataloguota, tinkamai sutvarkyti jos metaduomenys. Suskaitmeninus dokumentus, svarbu ir jų viešinimas bei edukacinė veikla.

Kita, dar didesnė, technologijų raidos metu bibliotekoms iškilusi problema yra duomenų apsauga ir autorių teisės. Galima teigti, kad technologijų vystymasis ir galimybės auga greičiau nei kinta teisės aktai, reguliuojantys naudojimąsi šiomis galimybėmis. Galima išskirti keletą pagrindinių iššūkių – pirma jų grupė būtų susijusi su būtinybe laikytis savo šalies teisės aktų, reglamentuojančių autorių teises, kultūrinio paveldo išsaugojimą, galimybę naudotis bibliotekų ištekliais mokymosi, mokymo, tyrimų tikslais - bibliotekų veiklai tampant globalizuota, reikalaujama, kad šiuolaikinės bibliotekos laikytųsi savo šalies vidaus įstatymų, reglamentuojančių autorių teises. Šie įstatymai reglamentuoja daugelį bibliotekų pagrindinių pareigų, įskaitant kultūrinio ir mokslinio paveldo išsaugojimą, galimybę naudotis ištekliais mokymosi ar tyrimų tikslais bei knygų ir kitų dokumentų skolinimą. Daugelyje valstybių pagal galiojančius autorių teisių įstatymus bibliotekos gali pasinaudoti juose įtvirtintomis išimtimis, leidžiančiomis tam tikromis sąlygomis atgaminti autorių teisių saugomą medžiagą. Šios išimtys taikomos, pavyzdžiui, moksliniams tyrimams ir asmeninėms studijoms, knygų bei kitų leidinių išsaugojimui ar mainams tarp bibliotekų¹⁴. Antra – nacionalinių įstatymų ir tarptautinių teisės aktų

¹⁴ HACKETT, T.: *Droit d'auteur pour les bibliothèques et les services d'archives : il est temps de mettre en place un cadre mondial unique* [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.wipo.int/wipo_magazine/fr/2015/06/article_0002.html>.

suderinamumas – kitaip globalizacijos sąlygomis neįmanomas dokumentų skolinimas, mainai tarp bibliotekų. Pasaulio intelektinės nuosavybės organizacijos (toliau – PINO) autorių teisių apribojimų ir išimčių tyrimas, skirtas bibliotekoms ir archyvams, rodo, kad įstatymai įvairiose šalyse gerokai skiriasi, nors daugumos valstybių įstatymai numato išimtis bibliotekų naudai. 2017 m. atliktame tyrime nustatyta, kad 161 iš 191 valstybių turi bent vieną įstatymine išimtį bibliotekoms, o daugumoje šalių yra kelios įstatymų numatytos nuostatos, susijusios su įvairiais bibliotekų klausimais. Nors galima manyti, kad šie skaičiai nėra maži, taip pat akivaizdu, kad vis dėlto 30 iš 191 (15,7 proc.) valstybių savo nacionaliniuose autorių teisių įstatymuose nėra nustačiusios jokios išimties bibliotekoms¹⁵. Beveik pusė PINO valstybių narių - 86 šalių (45 proc.) įstatymai neleidžia bibliotekoms daryti jokių darbų kopijų mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais. Be to, 89 šalyse (46,5 proc. šalių) įstatymai aiškiai nenumato leidimo bibliotekoms daryti kopijas kūrinių išsaugojimo tikslais¹⁶. Nors statistiniai duomenys rodo, kad autorių teisių apribojimai bibliotekoms ir archyvams vaidina svarbų vaidmenį palengvindami bibliotekų paslaugas ir įgyvendindami socialinius autorių teisės tikslus¹⁷, vis dėlto gana inertiška teisinė sistema neleidžia nei bibliotekoms, nei visuomenei efektyviai teikti pagrindinių paslaugų skaitmeninėje aplinkoje, kad būtų aiškios suskaitmenintų dokumentų įsigijimo ir platinimo sąlygos. Padėtis gali pagerėti atnaujinius nacionalinius įstatymus, tačiau skaitmeninių paslaugų teisinio reguliavimo tendencijos nerodo, kad būtų intensyviai judama šia kryptimi. T. Hackett pastebi, kad tarp šalių, kurios per pastaruosius metus peržiūrėjo savo autorių teisių įstatymus, daugiau nei trečdalyje jų ir toliau yra draudžiamas skaitmeninis kopijavimas net ir siekiant išsaugoti kūrinius¹⁸.

1.1.1. Kūrinių skaitmeninimas

Įvairūs siekiai masiškai suskaitmeninti kūrinius egzistuoja dešimtmečius, o projektai labai skiriasi savo forma ir dydžiu. Ankstyviausia tekstinė nuoroda į masinį knygų skaitmeninimą veda į 1990 m. pradžią ir Harvardo bibliotekininko R. de Gennaro „Brittle

¹⁵ Study on Copyright Limitations and Exceptions for Libraries and Archives: Updated and Revised, WIPO, 2017.

¹⁶ HACKETT, T.: *Droit d'auteur pour les bibliothèques et les services d'archives : il est temps de mettre en place un cadre mondial unique* [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.wipo.int/wipo_magazine/fr/2015/06/article_0002.html>.

¹⁷ Study on Copyright Limitations and Exceptions for Libraries and Archives: Updated and Revised, WIPO, 2017.

¹⁸ HACKETT, T.: *Droit d'auteur pour les bibliothèques et les services d'archives : il est temps de mettre en place un cadre mondial unique* [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.wipo.int/wipo_magazine/fr/2015/06/article_0002.html>.

Books“ dokumentų konservavimo programą, kuri, jo manymu, turėjo būti viršesnė už kitas konservavimo strategijas¹⁹.

Masiniu skaitmeninimu siekiama visą žmonijos kultūrinį paveldą, iki tol kauptą fiziniu pavidalu, padaryti prieinamą skaitmeniniu pavidalu. Jau pirmieji masinio skaitmeninimo bandymai, be kitų problemų, susidūrė ir su teisinėmis problemomis – pavyzdžiui, *Google Books* atvejis, kai projektas, kurio pagrindinė vizija – suskaitmeninti ir internete paviesti visą turimą paveldą, susidūrė su ieškiniais tiek Europoje, tiek JAV, o suskaitmenintos medžiagos kolekcijomis dėl autorių teisių apribojimų visuomenė iki šiol naudotis gali tik labai ribotai²⁰.

Skaitmeninimas yra itin naudingas tais atvejais, kai dokumentai yra seni (pavyzdžiui, senų, retų spaudinių skyriuose), o vartotoją domina dokumento turinys, taigi jam nebūtina turėti originalo, jis gali pasitenkinti skaitmenine jo kopija. Anksčiau vienintelis būdas išsaugoti dokumentą būdavo jo restauravimas ir konservavimas, ribojant vėlesnį dokumento naudojimą dėl jo fizinio pažeidžiamumo, todėl bibliotekose kūrėsi retų spaudinių skyriai su ribota galimybe į juos patekti, o norint gauti šio skyriaus dokumentą, reikėdavo specialių leidimų, liudijančių būtinybę, dažniausiai mokslo tikslais, dokumentą naudoti. Skaitmeninimas išsprendžia ir senų dokumentų naudojimo problemą, ir leidžia prailginti senų, o ir nesenų dokumentų amžių, daro plačiai prieinamus retus ir senus spaudinius, rankraščius, privačias kolekcijas, grafikos rinkinius – visa tai, kas anksčiau buvo prieinama tik lokaliai ir mažam ratui specialistų. Taigi vertingi dokumentai tampa prieinami vartotojams iš viso pasaulio net neišėjus jiems iš namų. Galimybė naudotis suskaitmenintais kūrinių padeda mokytis nuotoliniu būdu, tam tikrais aspektais skatina ir socialumą, prisideda prie kultūrų įvairovės sklaidos, leidžia su kultūros - tiek vietinio masto, tiek pasaulinės kultūros paveldu susipažinti visiems norintiems, taip pat užtikrina kultūrinio paveldo išlikimą. Masinis skaitmeninimas deklaruoja savo socialinį atsakingumą padarant pasaulio kultūrinį paveldą prieinamą visiems pasaulio žmonėms. *Internet Archive* įkūrėjas B. Khale'as šį visuotinės prieigos pažadą skelbia žodžiais: „Mes galime pateikti visus žmonijos kūrinius visiems pasaulio žmonėms. Tai bus laimėjimas, kurį prisiminsite visą laiką, savo reikšme analogiškas žmogaus išsilaipinimui mėnulyje“²¹.

Galima išskirti kelis skaitmeninimo uždavinius. Pirmiausia tai kultūrinis siekis iširti skaitmenintinus kultūros objektus ir padaryti juos prieinamus vartotojams, taigi didinti galimybę susipažinti su visu žmonijos kultūros paveldu. Antrasis būtų socialinis siekis –

¹⁹ THYLSTRUP, N.B. *The Politics of Mass Digitization*. Cambridge, MA: The MIT Press, 2018, p. 142.

²⁰ BORGHI, M., KARAPAPA, S. *Copyright and Mass Digitization: A cross-jurisdictional perspective*. Oxford University Press, 2013, p. 2.

²¹ *Ibid.*, p. 9.

visose skaitmeninimo programose pažymima, kad skaitmeninimas skatina socialumą, mažindamas socialinę ir kultūrinę atskirtį regionuose (o žvelgiant tarptautiniu mastu – mažina kultūrinę ir net politinę atskirtį pasaulyje), užtikrina kultūros prieinamumą, stiprina nacionalinį identitetą, toleranciją, nes įgalina greitai ir iš pirmųjų šaltinių susipažinti su skirtingų kultūrų, skirtingų epochų medžiaga. Trečiasis siekis – kultūrinė suskaitmenintų dokumentų plėtra, prisidedant net prie politinių taikos procesų, nes bendra kultūrinė atmintis, pasaulio kultūros paveldas leidžia į žmonijos istoriją žiūrėti ne fragmentiškai, o matyti ją kaip visumą, todėl didėja politinis sąmoningumas, supratus žmonių pamatinę bendrystę, taigi ir galimybę įvairius konfliktus spręsti taikiai. Ne paskutinėje vietoje yra ir ekonominiai tikslai – kompaktiškas skaitmeninis paveldas leidžia efektyviau naudoti išteklius, ypač jei tai finansuojama iš biudžeto, taupomas mokslo darbuotojų, kuriems itin būtini suskaitmeninti dokumentai, darbo laikas, todėl biudžeto lėšos gali būti perskirstomos optimaliau. Tam tikra prasme skaitmeninimas gali paveikti ir demografinius pokyčius: mažinti atskirtį tarp miestų ir regionų, nes viena iš priežasčių, dėl kurios žmonės migruoja iš kaimų ir mažų miestelių į didelius miestus, yra kultūrinės veiklos stygius. Informacinės technologijos užpildo šią spragą neišėjus iš namų. Tam tikra prasme jos gali paskatinti ir darbo vietų kūrimą, nes vis daugėja darbų, kurie informacinių technologijų dėka gali būti dirbami iš namų. Taigi susumavus visus šiuos aspektus, investicinė grąža, žiūrint ilgalaikiu požiūriu gali būti itin didelė, nors iš pirmo žvilgsnio – turint galvoje sąnaudas skaitmeninimui, specialistų parengimui ir perkvalifikavimui, katalogizavimui – išlaidos gali pasirodyti ir nemažos.

Kita vertus, įgyvendinant šią viziją, iškyla ir probleminiai skaitmeninimo aspektai. Skaitmeninimas iš pat pradžių dėl didelių kaštų ir specialistų stokos buvo sporadiškas, fragmentiškas, vėliau išsivystė į plataus masto judėjimą, apimančią konferencijas, mokymus, projektus, skaitmeninimo centrų kūrimą. Atsirado stambūs skaitmeninimo projektai, pavyzdžiui, *HathiTrust*, „*Europeana*“. Beje, pastarasis, sumanytas kaip vartai į Europos kultūros paveldą, iki šiol vyksta vangiai pirmiausia dėl autorių teisių problemų.

Pagrindinės problemos, su kuriomis susiduriama skaitmeninimo srityje, yra susijusios su techniniais, finansiniais ir teisiniais sunkumais. Jie kyla dėl fizinių ir funkcinių skaitmeninių dokumentų savybių, kurios lemia jų naudojimo būdus ir ypač – lengvumą atgaminti. Žiūrint tarptautiniu lygmeniu – kyla problemos dėl nacionalinių įstatymų derinimo ir bendros teisės aktų sistemos nebuvimo²². Prasidėjus įstatymų nereguliuojamam

²² REDAZIONE ALTALEX. *Servizi bibliotecari: problematiche di diritto d'autore e del codice dei beni culturali*, 2016. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.altalex.com/documents/news/2016/05/26/servizi-bibliotecari-diritto-autore>>.

masiniam skaitmeninimui, daugelis autorių ir leidėjų apie jų autorių teisių ginamo turinio suskaitmeninimą sužinojo tik pamatę kūrinių internete. Tai yra, atsirado problema, kad skaitmeninimą finansuojant įvairiems tarptautiniams struktūriniams fondams, imta skaitmeninti ir tuos kūrinius, kuriuos leidyklos jau turėjo suskaitmenintus, kitaip tariant, atsirado daugybė perteklinių projektų, kurių vienintelis tikslas - įsisavinti struktūrinių fondų pinigus net nesant tam reikmės. Kita problema, kuri kyla skaitmeninant, yra pačių skaitmenintinių kūrinių atrinkimas, prioritetai, kai projekte reikia pasirinkti, kuriuos kūrinius skaitmeninti, kurių – ne, pagal ką turi būti suteikiamas prioritetas – kūrinio būklę, senumą ar naujumą, retumą ar kaip tik populiarumą ir t.t.²³.

Viena didžiausių problemų, su kuriomis susiduria skaitmeninimo projektai, yra būtinybė identifikuoti teisių turėtojus. Ji, kaip ir kitos su autorių teisėmis susijusios skaitmeninimo ir platinimo problemos, bus išsamiau aptarta kituose skyriuose, čia tepaminėtina, kad tai pasirodė ir sudėtinga, ir brangi procedūra, dėl jos skaitmeninimo projektų veikla lėtėja ir kartais net abejojama, ar galiausiai pavyks įgyventi užsibrėžtus tikslus perkelti visą žmonijos kultūrinį paveldą į skaitmeninę erdvę. Kitas klausimas - kokius kūrinius ir kokiais būdais gali skaitmeninti bibliotekos. Jeigu autorių teisių įstatymai bibliotekoms terminaluose leidžia padaryti viešai prieinamus visus turimus kūrinius, iš teisės aktų formuluočių gali pasirodyti, kad jos turi teisę ir suskaitmeninti, tai yra, atgaminti visus turimus kūrinius. Tačiau čia iškyla klausimas, ar minėtos normos taikomos tik kūriniams, kuriuos biblioteka yra įsigijusi skaitmenine forma, o jei įsigijusi ne skaitmenine forma, ir nori juos suskaitmeninti, tada kuriomis autorių teisių įstatymų nuostatomis derėtų vadovautis.

Esminė problema skaitmeninant kūrinius yra skaitmeninių kopijų apsauga – kadangi skaitmenintus kūrinius lengva atgaminti ir dar lengviau platinti, jų apsauga darosi problemiška net ir tais atvejais, kai esama tai reglamentuojančių teisės aktų. Pavyzdžiui, pagal ATGTĮ 22 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą apribojimą bibliotekoms suteikiama galimybė atgaminti kūrinių nekomerciniais mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais, užtikrinant techninių apsaugos priemonių naudojimą, tai yra, nesuteikiant galimybės atgaminti kūrinių kopijų ar perduoti jų į išorės tinklus²⁴. Tai reikštų, kad kūrinys turi būti skaitomas tik iš terminalo bibliotekoje, kuriame negali būti jokių įrašymo įrenginių ar galimybės išeiti į interneto tinklą, kitaip skaitytojas gali arba įsirašyti kūrinių į USB raktą, arba persiųsti į savo elektroninį paštą ir po to pasidaryti neribotą kiekį kopijų. Kita galimybė – kad skaitytojui

²³ MARKEVIČIUS, E. *Informacinės visuomenės iššūkiai bibliotekose naudojant autorių teisių saugomus kūrinius*. Justitia, 2010, nr. 2 (74), p. 57.

²⁴ Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, nr. 50-1598.

būtų prieinamas tik tam tikras puslapių skaičius, kaip, pavyzdžiui, „Google Books” projekte, bet tokiu atveju jau ribojamos skaitytojo galimybės susipažinti su visu kūrinium²⁵.

Tiek ES komunikatuose, tiek ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimuose akcentuojama, kad kultūros paslaugų infrastruktūros atnaujinimas laikytinas prioritetiniu klausimu, ypač pabrėžiant būtinybę kultūros paslaugas padaryti prieinamesnes visuomenei. Skaitmeninti kūriniai, žinoma, prie to prisidėtų plačiu mastu²⁶. Verta paminėti, kad 2019 m. balandžio 9 dieną Lietuva su kitomis ES šalimis pasirašė tris deklaracijas dėl skaitmeninės plėtros; pirmoji jų – dėl kultūros paveldo skaitmeninimo - tiesiogiai liečia bibliotekas. Deklaracijoje teigiama, kad skaitmeninimas suteikia galimybę išsaugoti kultūros paveldą ir leidžia plėtoti švietimo, formalaus ir neformalaus ugdymo, meninės kūrybos, turizmo sektorius²⁷.

Kaip minėta anksčiau, masinis skaitmeninimas savo tikslu laiko skaitymo patirties įgalinimą, sukaupus visas pasaulio žinias elektroniniu formatu, ir tai yra pagrindinis viešojo intereso ir naudingumo argumentas už skaitmeninimą, tačiau tai kartu iškelia autorių teisių problemas, kurios gali pasirodyti tarsi trukdis plėtoti masinius skaitmeninimo procesus. Doktrinoje galima rasti pozicijų, kad teisė kaip tik stengiasi užtikrinti autorių orumą ir interesus, kartu garantuojant visuomenės teisę perskaityti tai, ką pateikia autoriai, kitaip tariant, būtent autorių teisės ir yra autorių ir visuomenės bendravimo pripažinimas kaip žmogiškojo sambūvio išraiška²⁸. Vis dėlto apibendrinant tai, kas išdėstyta, konstatuotina, kad didžiausia masinio skaitmeninimo kliūtis yra dabartiniai autorių teisių įstatymai, nes autorių teisė draudžia masiškai skaitmeninti bet kokios rūšies medžiagą, kurią vis dar saugo autorių teisė. Taip sukuriama didelės spragos suskaitmenintose kolekcijose, kurios dažnai vadinamos „dvidešimtojo amžiaus juodąja skylė“. Šios spragos rodo, kaip dabartinė Europos autorių teisė sąveikauja su kultūros paveldo kolekcijų skaitmeninimu ir pasireiškia kaip „ryškus dvidešimtojo amžiaus kolekcijų prieinamumo internete trūkumas“²⁹. M.

²⁵ Lietuvos rašytojų sąjunga. *Autorių teisės: tarp skaitmeninio pasaulio ir Briuselio*, 2014. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.rasytojai.lt/autoriu-teises-tarp-skaitmeninio-pasaulio-ir-briuselio>>.

²⁶ Žr., pavyzdžiui: Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2017 m. kovo 3 d. nutarimas Nr. 167 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos įgyvendinimo plano patvirtinimo“ (TAR, 2017, Nr. 1472); Europos Komisijos 2010 m. rugpjūčio 26 d. komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Europos skaitmeninė darbotvarkė“, Europos Komisijos 2012 m. gruodžio 18 d. komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Europos skaitmeninė darbotvarkė. Skaitmeninėmis technologijomis grindžiamas Europos augimas“; Europos Komisija. *Žalioji knyga: „Kultūros ir kūrybos sektorių potencialo išlaisvinimas“*, 2011.

²⁷ Interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d. Prieiga per internetą: <<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/eu-member-states-sign-cooperate-digitising-cultural-heritage>>.

²⁸ REDAZIONE ALTALEX. *Servizi bibliotecari: problematiche di diritto d'autore e del codice dei beni culturali*, 2016. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.altalex.com/documents/news/2016/05/26/servizi-bibliotecari-diritto-autore>>.

²⁹ THYLSTRUP, N.B. *The Politics of Mass Digitization*. Cambridge, MA: The MIT Press, 2018, p. 65.

Borghgi ir S. Karapapa, apžvelgę įvairius skaitmeninimo procesus, konstatavo, kad nors projektai yra labai skirtingi dimensijų, funkcijų ir tikslų prasme, o jų įvairovė rodo tai, kad masinis skaitmeninimas apima veiklą, viršijančią skaitmeninės bibliotekos kūrimo tikslą, ir nors masinės skaitmeninimo veiklos rezultatai visuomenei iš pirmo žvilgsnio atrodo būsimantys ypač vertingi, kyla klausimas, ar potencialaus naudingumo pakanka „įveikti“ nusistovėjusias autorių teisių normas ir ar autorių teisės ateityje nebus kliūtis visuotinei prieigai prie žinių šaltinių?³⁰ Taigi pagrindiniu iššūkiu masiniam skaitmeninimui laikytinas bendro autorių teisių mechanizmo sukūrimas, kuris leistų tiek autoriams, tiek leidėjams, tiek bibliotekoms rasti visas puses tenkinantį teisinį konsensumą.

1.1.2. Kūrinių kopijų platinimas vartotojams

Ikiskaitmeniniu laikotarpiu grandinė – autorius – redaktorius – leidykla – platintojas – bibliotekos – skaitytojas buvo daugmaž aiški, o išplitus skaitmeninėms technologijoms ši grandinė kai kuriose vietose sutrūko, kai kuriose – susipainiojo. Autorių kūriniai tapo masiškai kopijuojami ir savavališkai platinami internete, fiziniai knygynai ėmė konkuruoti su internetiniais. Kaip pažymi T. Duvillié, dėl didėjančios dematerializacijos knygos kelias tapo visiškai destrukčiuotas³¹. Kita vertus, sparčiai kuriasi ir vis didesnę teisinę pagrindą įgauna ir elektroninių knygų skolinimas – tai, kas iš pradžių atrodė visiškai chaotiška, pamažu virsta teisiškai reguliuojamu procesu, pavyzdžiui, Jungtinė Karalystė išplėtė viešos panaudos teisės (*public lending right; PLR*) sistemą, įtraukdama elektroninių knygų skolinimą, o Danija ir Kanada už tokio pobūdžio skolinimą įdiegė apmokėjimo sistemą³². Tačiau daug problemų dar laukia savo deramo sureguliuavimo, nes kaip ir su visais skaitmeninio amžiaus autoriniais produktais kyla iki tol nežinoti teisiniai iššūkiai. Pagrindinės su kopijų platinimu susijusios problemos būtų viešos panaudos teisės reguliavimo klausimai elektroninių knygų atžvilgiu bei piratavimo problema.

Kūrinių kopijų platinimui viena svarbiausių yra viešos panaudos teisė. Tai teisė, leidžianti autoriams ir kitiems teisių turėtojams gauti užmokestį, kad būtų kompensuota nemokama jų knygų panauda bibliotekose. Svarbiausias šios teisės principas - negali būti panaudos be atlyginimo autoriui, ir šis principas yra teisingo atlyginimo koncepcijos pagrindas. Pastarąjį pagrindžia Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, pagal kurią asmenims

³⁰ BORGHI, M., KARAPAPA, S. *Copyright and Mass Digitization: A cross-jurisdictional perspective*. Oxford University Press, 2013, p. 2.

³¹ DUVILLIÉ, T. *Droit, œuvres culturelles et évolutions numériques: essai sur l'adaptation du cadre juridique "des livres"*. Université de Lorraine, 2015, p. 25.

³² PARKER, J. *The public lending right and what it does*, 2018. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2018/03/article_0007.html>.

priklauso teisė gauti užmokestį už bet kokią jų darbo naudojimą. Kartais teigiama, kad tai kertasi su kita visuotine teise – turėti prieigą prie žinių ir kultūros – tačiau šie argumentai neišlaiko kritikos: kas, jei ne autorius ir sukuria kūrinį; tai yra autoriaus darbas, ir kaip ir už kiekvieną darbą jam turi būti apmokama, kitaip – nebebus kūrinių, taigi ir galimybės naudotis intelektualiais ir meniniais autorių sugebėjimais bei tų sugebėjimų rezultatu kaip kūriniais³³.

Pagal 2006 m. gruodžio 12 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2006/115/EB dėl nuomos ir panaudos teisių bei tam tikrų teisių, gretutinių autorių teisėms, intelektinės nuosavybės srityje (toliau – Panaudos direktyva) 6 straipsnį valstybės narės gali nukrypti nuo išimtinės viešos panaudos teisės, jeigu atlyginimas už tokią panaudą mokamas bent jau autoriams. Atsižvelgdamos į savus kultūros rėmimo tikslus, valstybės narės turi teisę pačios nustatyti tokio atlyginimo dydį³⁴. Pažymėtina, kad panaudos teisė nėra tarptautinių autorių teisių reikalavimas, ir už Europos Sąjungos ribų esančios valstybės neprivalo nustatyti jos taikymo schemų. Todėl šios teisės paplitimas nevienodas; pavyzdžiui, Afrikoje, Pietų Amerikoje ar Azijoje tokių sistemų kol kas nėra. Vienintelės ne Europos šalys, šiuo metu naudojančios PLR sistemas, yra Australija, Kanada, Izraelis ir Naujoji Zelandija³⁵.

Nagrinėjant viešos panaudos teisę, neišvengiamai kyla klausimų dėl suskaitmenintų kūrinių teikimo vartotojams. Pirma, kiek skaitmeninių kūrinio kopijų galima padaryti, antra, kiek vartotojų tuo pačiu metu gali naudotis suskaitmenintu kūriniais³⁶. Šį klausimą iliustruoja Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ESTT) 2016 m. birželio 16 d. priimtas sprendimas byloje *Vereniging Openbare Bibliotheken prieš Stichting Leenrecht*. Galima sakyti, kad šioje byloje priimtas sprendimas dėl Direktyvos taikymo skaitmeniniame amžiuje simptomiskai atspindi daugelį su suskaitmenintų kūrinių panauda susijusių problemų. Ginčas kilo dėl elektroninių knygų panaudos, o būtent – Panaudos direktyvos nuostatų taikymo elektroninių leidinių skolinimui. Nyderlandų viešųjų bibliotekų asociacija (*Vereniging Openbare Bibliotheken*, toliau – Bibliotekų asociacija) ginčijo, kad elektroninių knygų skolinimui turėtų būti taikomos tokios pačios nuostatos

³³ PARKER, J. *The public lending right and what it does*, 2018. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2018/03/article_0007.html>.

³⁴ 2006 m. gruodžio 12 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/115/EB dėl nuomos ir panaudos teisių bei tam tikrų teisių, gretutinių autorių teisėms, intelektinės nuosavybės srityje.

³⁵ PARKER, J. *The public lending right and what it does*, 2018. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2018/03/article_0007.html>.

³⁶ MARKEVIČIUS, E. *Informacinės visuomenės iššūkiai bibliotekose naudojant autorių teisių saugomus kūrinius*. Justitia, 2010, nr. 2 (74), p. 57.

kaip įprastiems leidiniams³⁷. Pažymėtina, kad Nyderlandai (kaip ir kitos Europos valstybės bei Kanada) turi įtvirtintą viešos panaudos teisę, reiškiančią, kad viešosios bibliotekos turi mokėti autorinius atlyginimus už skolinamas knygas. Šie mokesčiai paskirstomi rašytojams, menininkams ir leidėjams per kolektyvinio teisių administravimo asociacijas (tokias kaip šiuo atveju buvo *Stichting Leenrecht*). Tačiau minėta panaudos teisė Nyderlanduose neapima elektroninių knygų, todėl bibliotekos gali skolinti tik tas elektronines knygas, kurioms įsigijo licenciją iš leidėjo. Bibliotekų asociacija siekė deklaratyvaus sprendimo - pripažinimo, kad skaitmeninių elektroninių knygų skolinimo taisyklės turėtų būti tokios pačios kaip ir tradicinių knygų. Nyderlandų teismo teisėjai prašė ESTT išaiškinti, ar tokia asociacijos pozicija atitinka minėtą Direktyvą³⁸. Direktyvos 3 straipsnis nustato, kad išimtinė teisė leisti arba uždrausti nuomoti ir teikti panaudai savo kūrinio originalą ir kopijas suteikiama autoriui, o, kaip minėta, Direktyvos 6 straipsnis numato valstybių narių galimybę nukrypti nuo išimtinės viešos panaudos teisės, jeigu atlyginimas už tokią panaudą mokamas bent jau autoriams. Bibliotekų asociacija norėjo naudoti modelį „vienas egzempliorius – vienas vartotojas“ (*one copy, one user*). Elektroninių knygų atveju tai reikštų, kad biblioteka paskolins e-knygą, „įdėdama kopiją“ į bibliotekos serverį ir leisdama vartotojui atsisiųsti ją į savo kompiuterį (panaudos laikotarpiu atsisiųsti tik vieną egzempliorių). Pasibaigus panaudos laikotarpiui, vartotojas nebegalėtų pasiekti atsisiųstos kopijos, todėl toks skolinimas praktiškai turėtų būti traktuotinas taip pat kaip spausdintų knygų panauda³⁹. Šioje byloje Generalinis advokatas M. Szpunar⁴⁰ apeliavo į šiuolaikinės visuomenės poreikius. Jo manymu, panaudos sąvoka, kaip ji apibrėžta Direktyvoje, neturėtų atmesti skaitmeninių knygų panaudos. Norėdamas įtikinti ESTT, jis ypač pabrėžė tai, kad knygos nėra įprastos prekės: „knyga nelaikoma įprasta preke, o literatūros kūryba nėra įprasta ekonominė veikla. Knygų reikšmė kultūros apsaugai, galimybei ją puoselėti ir mokslo žinioms visada buvo svarbesnė už vien ekonominius motyvus“. Jo teigimu, toks Direktyvos aiškinimas atitiks ne tik visuomenės, bet ir autorių interesus - turėti prieigą prie mokslo ir kultūros išteklių⁴⁰. Generalinis advokatas pridūrė, kad nors e-knygų skolinimas nebuvo konkrečiai įtrauktas į pirminę Direktyvą (tuo metu e- knygų sąvoka buvo tik pirminėje stadijoje), jos nuostatos neturėtų

³⁷ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2016 m. birželio 16 d. sprendimas *Vereniging Openbare Bibliotheken prieš Stichting Leenrecht* C-174/15, EU:C:2016:856.

³⁸ COURTNEY, KYLE K. *EU Court: Treat Ebooks like Print Books*, 2016. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.libraryjournal.com/?detailStory=eu-court-treat-ebooks-like-print-books>>.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ TERRIER, E. *Les bibliothèques numériques, ou comment concilier droit à la culture et droit d'auteur, retour sur un article d'Alexandre Zollinger*, 2016. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://biblidroit.hypotheses.org/300>>.

užkirsti kelio šiuolaikiniam knygų skaitymui. ESTT sutiko su šia nuomone ir priėmė sprendimą, kad bibliotekos gali skolinti elektronines knygas taip pat, kaip jos skolina popierines. Taip pat numatyta, kad atsižvelgiant į sąlygą, jog mokamas atlyginimas bent jau autoriams, kaip to reikalaujama Direktyvoje, bibliotekoms nereikia išankstinio leidimo skolinti elektronines knygas *one copy, one user* pagrindu⁴¹. Teismo pažymima, kad vienas Direktyvos tikslų – kova su piratavimu, todėl, kad būtų galima skolinti e-knygas, jos turi būti įsigytos iš teisėto šaltinio. Tai, kad iš viešosios bibliotekos paskolinta kopija galėtų būti gauta iš neteisėto šaltinio, būtų prilygintina padirbtų ar neteisėtai atgamintų kūrinių platinimo toleravimui, todėl tai aiškiai prieštarautų šiam tikslui. Tačiau šiame teismo sprendime piratavimo problema nebuvo nagrinėjama plačiau: elektroninės knygos gali būti apsaugotos skaitmeninėmis teisėmis (DRM), tačiau technologija, kuri galėtų apsaugoti aptariamą e-knygų skolinimo modelį „vienas egzempliorius – vienas vartotojas“, neminima.

Teorinės diskusijos ir ESTT sprendimas šiuo klausimu leidžia apibendrinti, kad e-knygų panauda turi atitikti tris sąlygas: pirma, turi būti pagrįsta „vienas egzempliorius – vienas vartotojas“ modeliu, antra, turi būti teisingai atlyginama autoriui, trečia, kopija turi būti gauta iš teisėto šaltinio. Nors iš pirmo žvilgsnio sprendimas labai aiškus, bet jo poveikis Europos bibliotekoms tebėra diskutuotinas. Žinoma, bibliotekoms buvo itin svarbu, kad byla ėmėsi nagrinėti ESTT; tai padėjo esamą problemą išskelti į viešumą, parodyti jos svarbą ne tik bibliotekininkams, bet ir politikos – bendrosios ir kultūrinės – formuotojams, taip pat ir bibliotekų vartotojams, kuriems, žinia, autorių teisių apsauga turbūt mažiausiai rūpimas dalykas, bent jau toks, apie kurį, skolindamiesi knygą, nesusimąsto. Tačiau, kaip pažymi V. Bonnet'as, nėra aiškaus atsakymo į ankstesnį klausimą, ar sprendimai taikomi konkrečioje šalyje, pagaliau ir byla apauga skirtingomis teisininkų ir suinteresuotųjų šalių interpretacijomis⁴². Bet kokių atveju teismo sprendimas pripažinti, jog skaitmeninėms knygoms taikomos tos pačios Direktyvos nuostatos, buvo pakankamai netikėtas, nes iki tol doktrinoje vyravo pozicija, kad esama teisinė sistema skirta tik popierinėms knygoms.

Lietuvoje dėl e-kūrinių platinimo kyla tie patys klausimai kaip ir visoje ES ir pasaulyje. Pirmiausia - klausimas, kiek kopijų galima padaryti, kiek vartotojų jomis gali naudotis vienu metu, kaip apsaugoti autorių ir leidėjų interesus nuo papildomų kopijų gaminimo ir platinimo. ATGTĮ 16 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad teikiant panaudai

⁴¹ COURTNEY, KYLE K. *EU Court: Treat Ebooks like Print Books*, 2016. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.libraryjournal.com/?detailStory=eu-court-treat-ebooks-like-print-books>>.

⁴² BONNET, V.: *Court of Justice of the European Union ruling on e-lending: what impact for libraries in Europe (and beyond)*, 2017. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://library.ifla.org/1812/1/119-bonnet-en.pdf>>.

knygas ir kitus leidinius bibliotekose, jų autoriai turi teisę gauti tam tikrą atlyginimą už perduotą išimtinę teisę teikti kūrinių panaudai. Atlyginimo dydį ir mokėjimo tvarką nustato Vyriausybė, atsižvelgdama į Lietuvos autorių teisių ir gretutinių teisių tarybos siūlymus. Šis atlyginimas nemokamas teikiant panaudai knygas ir kitus leidinius švietimo ir mokslo įstaigų bibliotekose. Autorinis atlyginimas už knygų ir kitų leidinių panaudą bibliotekose paskirstomas ir išmokamas tik per autorių teisių kolektyvinio administravimo asociaciją, administruojančią Lietuvos Respublikos teritorijoje šią turtinę autorių teisę (LATGA-A)⁴³. Minėtos nuostatos nekelia problemų fizinių knygų panaudos atveju, tačiau kalbant apie elektroninius kūrinius atsiranda papildomi iššūkiai, kurie plačiau nereglamentuojami minėtų teisės aktų; taip pat iškyla ir viešos panaudos administravimo problema.

J. Parker'is išskiria du pagrindinius viešos panaudos administravimo metodus. Pirma, kai administruoja kolektyvinių teisių administravimo organizacija, ir ta jos veikla apima ir kitas teises, kurioms reikalinga licencija, pavyzdžiui, leidinių kopijavimą. Nurodoma, kad taip yra Vokietijoje, Nyderlanduose, Ispanijoje bei Lietuvoje. Antra, kai viešos panaudos sistema yra administruojama vyriausybės - pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje, kur šią teisę administruoja Britų biblioteka. J. Parker'is pažymi, kad minėtas sistemas taip pat gali tiesiogiai finansuoti vyriausybė be jokio teisinio pagrindo, kaip kad yra Kanadoje, Izraelyje ir Maltoje⁴⁴. Pažymima, kad amžiuje, kai pajamos iš leidybos mažėja, viešos panaudos teisės sistema teikia gyvybiškai svarbią finansinę paramą, ypač akcentuojant, kad tai itin svarbu karjerą baigusiems kūrėjams, kurių darbai pakartotinai nebeleidžiami, bet juos galima skolintis iš bibliotekų.

1.2. Skaitytojų ir leidėjų intereso konflikto samprata

Skaitytojai informacinių technologijų epochoje tikisi gauti reikiamą literatūrą kuo patogiau. Skaitmeninės paslaugos ypač aktualios mokslo darbuotojams ir studentams, nes jiems labiausiai būtina kuo paprasčiau pasiekiami mokslinė literatūra. Anksčiau mokslo darbuotojai būdavo priversti dirbti bibliotekose, taigi buvo priklausomi nuo jų darbo laiko, taip pat darbą stabdė riboti konkrečios bibliotekos išteklių ar bibliotekos lokacija, kai arba reikėdavo užsakyto popierinio egzemplioriaus iš kitos bibliotekos ar net kitos šalies bibliotekos laukti ilgai, arba, jei tai retų spaudinių egzempliorius – vykti į kitą šalį. Suskaitmeninus dokumentus, mokslo darbuotojams nebereikėtų dirbti bibliotekose ir archyvuose, dokumentus jie gautų internetu. Tačiau tada iškyla skaitytojų, leidėjų ir

⁴³ STONKIENĖ, M. *Intelektinės nuosavybės teisė: Autorių teisė*. Vilnius, 2011, p. 105.

⁴⁴ PARKER, J. *The public lending right and what it does*, 2018. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2018/03/article_0007.html>.

bibliotekų konfliktas – bendras jų interesas teikti paslaugas susiduria su teisėtu leidėju noru už savo paslaugas gauti deramą atlygį, leidybos sąnaudas atperkančias investicijas, apsisaugoti nuo pelną mažinančio ar visai jį panaikinančio piratavimo. Neginant leidėjų teisių, gresia masiniai jų bankrotai – niekas nebeinvestuos į leidybą, jei žinos, kad teisinio reguliavimo spragos tokios, kad išleistas kūrinys galės būti masiškai kopijuojamas.

Iškalbingas pavyzdys, nors teisinė ES ir JAV sistema ir skiriasi, buvo „Macmillan“ leidybos įmonės 2019 m. sprendimas leisti bibliotekoms įsigyti tik vieną naujų leidinių kopiją per pirmąsias aštuonias savaites po jų išleidimo, ir neatsižvelgti, ar tai bus, pvz., Niujorko, ar mažo miestelio biblioteka. Generalinis leidybos įmonės direktorius sprendimą argumentavo tuo, kad skolinimasis iš bibliotekų kenkia knygų pardavimams ir kad „elektroninę knygą įsigijęs už 12,99 USD arba pasiskolinęs ją iš bibliotekos nemokamai, skaitytojas ir gauna ją arba nemokamai, arba atveria kelią tolesniam jos nemokamam platinimui“⁴⁵. Bibliotekininkai ir jų rėmėjai greitai pasmerkė šį sprendimą, o Amerikos bibliotekų asociacija skatino visuomenę remti bibliotekas pasirašant internetinę peticiją prieš tokią ribojančią praktiką, todėl pradėjo kampaniją *#eBooksForAll* ir surinko daugiau nei 160 tūkstančių parašų prieš „Macmillan“ naująją tvarką⁴⁶. Šis atvejis labai gerai išryškina skaitmeninėje epochoje iškilusį bibliotekų ir leidėjų (o kartu ir autorių) konfliktą: žiūrint iš bibliotekų pozicijos, kuri tariasi kalbanti visų skaitytojų vardu, negalėjimas laisvai ir vienodomis sąlygomis su kitais vartotojais gauti kūrinius, laikomas bibliotekų diskriminacija, be to, vartotojai tikisi, kad skaitmeninis kūrinys bus pigesnis (ir šias jų viltis, beje, palaiko ir patys leidėjai, reklamuodami e-knygas). Tuo tarpu leidėjai mato pavojų, kad sumažėjus kainai, jie nebepadengs išlaidų, o tai turės platesnį kultūrinį poveikį – jie nebegalės leisti mažiau žinomų, pradedančių autorių kūrinių, taip pat mokslinės ar vadinamosios rimtosios grožinės literatūros, kurių tiražai yra natūraliai mažesni ir reikalauja papildomo finansavimo, kurios paimamos perskirstant lėšas iš vadinamųjų bestselerių.

Leidėjų, kaip teisių perėmėjų, interesus taip pat gina ATGTĮ nustatomos autorių turtinės teisės. ATGTĮ 15 str. 1 d. 8 p. nurodoma, kad viena iš autorių turtinių teisių yra transliuoti, retransliuoti ir kitaip viešai skelbti kūrinį, įskaitant jo padarymą viešai prieinamu internete. Tačiau tada atsiranda konfliktas tarp bibliotekų veiklos, kūrinius skaitmenizuojant, kopijuojant ir perkėlus į skaitmeninę erdvę padarant viešais ir autoriaus

⁴⁵ SCHWEDEL, H. *Why Angry Librarians Are Going to War With Publishers Over E-Books*, 2019. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://slate.com/business/2019/09/e-book-library-publisher-buying-controversy-petition.html>>.

⁴⁶ Amerikos bibliotekų asociacija (American Library Association). [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://ebooksforall.org>>.

arba kito subjekto, kuriam jis perdavęs savo teises. Taigi iš esmės bibliotekų siekis kuo daugiau viešinti ir platinti suskaitmenintus kūrinius pažeidžia autorių ar leidėjų turtines teises, o negalėdamos platinti suskaitmeninto turinio bibliotekos nevykdytų savo kultūrinės misijos tenkinti visuomenės interesą. Taigi linkstama prie išeities, kad už tokių paslaugų teikimą būtų numatytas tam tikras atlyginimas kaip kompensacija. Kitaip sakant, biblioteka tampa tarpininku, kuris vartotojams pateikia leidėjo išleistus kūrinius. Tačiau bibliotekos statusas yra viešasis, nesiekiantis naudos juridinis asmuo, taigi ji neturėtų gauti pelno iš savo kaip tarpininkės paslaugų

1.3. Naujų bibliotekos teikiamų paslaugų ir dabartinio teisinio reguliavimo santykis

Bibliotekose nuolat daugėja leidinių, kurie vartotojams pateikiami elektroniniu pavidalu, daugėja duomenų bazių ir jų vartotojų. Ši struktūra darosi pakankamai sudėtinga autorių teisių atžvilgiu. Ypač daug problemų atsiranda bibliotekininkams, kurie turi skirti popierinių ir elektroninių leidinių išdavimo ir naudojimo jais teisinius aspektus. Dabartinė situacija paini ir todėl, kad nėra ilgesnės teisinės tradicijos, kuri reglamentuotų autorių ir leidėjų apsaugą elektroninėje erdvėje; galima sakyti, kad ši sistema, skirtingai nuo kitų autorių teisių sričių, kuriasi kasdien, priklausomai nuo atsirandančių vis naujų skaitmeninių galimybių. Taigi teisei iškyla uždavinys "suspėti" paskui technologijas ir nepalikti didelių landų neteisėtam kūrinių naudojimui, dėl kurio galėtų nukentėti suinteresuotieji asmenys.

Kaip jau minėta, nagrinėjamu aspektu atsiranda tarsi interesų trikampis: autoriai, kuriems pagal ATGTĮ priklauso išimtinės teisės į kūrinius, leidėjai, įgyjantys teises sutarčių pagrindu, ir visuomenė, kurios teisę į informaciją užtikrinta Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje bei Konstitucijoje, ir kuri naudotis šia savo teise naujų bibliotekos teikiamų paslaugų atžvilgiu gali tiek, kiek ribojamos ar taikomos išimtys pirmiesiems dviems teisės subjektams - autoriams ir leidėjams.

Galima teigti, kad visos per tam tikrą laiką nuo skaitmeninimo ir elektroninių leidinių atsiradimo besikaupusios problemos ir pretenzijos tarp bibliotekų, autorių teisių ir leidėjų „sprogo“ 2012 m. rugpjūčio mėnesį vykusioje Tarptautinės bibliotekų asociacijų ir institucijų federacijos (IFLA) konferencijoje, kurioje buvo aiškiai nurodyta, kad teisinės kliūtys trukdo plėtotis žinių visuomenei ir atima iš vartotojų galimybę naudotis skaitmenizacijos teikiamais pranašumais. Šioje konferencijoje bibliotekos tarsi suvienijo savo jėgas, siekdamos atkreipti teisininkų dėmesį, kad būtina pagrindines teisės normas pritaikyti skaitmeninio amžiaus realijoms. Taigi sparčiai besivystant informacinėms technologijoms bei turinio vartojimo būdams, tapo svarbu peržiūrėti galiojančias Europos Sąjungos teisėje galiojančias autorių teisių išimtis.

Taigi vis plačiau įsigalint naujoms technologijoms, teisinis reguliavimas stengiasi prisitaikyti prie kintančios situacijos, darydamasis lankstesnis ir platesnis. 2019 m. gegužės 17 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2019/790 dėl autorių teisių ir gretutinių teisių bendrojoje skaitmeninėje rinkoje (toliau – Bendrosios skaitmeninės rinkos direktyva) buvo paskelbta oficialiame Europos Sąjungos žurnale⁴⁷. Ji įsigaliojo 2019 m. birželio 20 d. - nuo tada prasidėjo dvejų metų laikotarpis, per kurį valstybės narės turi pakeisti savo įstatymus taip, kad būtų pasiekti Direktyvos tikslai. Rengiant ir diskutuojant šį aktą, stengėsi prisidėti dauguma Europos bibliotekų, nes jos buvo suinteresuotos, jog direktyva veiktų ir padėtų suderinti Europos autorių teisių reguliavimą atsižvelgiant į skaitmeninės aplinkos iššūkius. Tačiau pažymima, kad norėdamos išnaudoti tai, ką siūlo šis aktas, Europos bibliotekos dar turi daug dirbti nacionaliniu lygiu. Vienas iššūkių yra tai, kad kitaip nei, pavyzdžiui, muzikos ir leidybos pramonėje, įdarbinančiose atitinkamus ekspertus, bibliotekų sektoriuje nėra etatinių darbuotojų, kurie sutelktų dėmesį į autorių teises ir susijusias problemas.

Nagrinėjamai temai pirmiausia aktualus Direktyvos 8 straipsnis, kurio vienas tikslų – suteikti kultūros paveldo įstaigoms galimybę savo kolekcijose esančius kūrinius, kuriais nebeprekiuojama, padaryti prieinamus internete. P. Keller'is pažymi, kad Direktyvos nuostatomis šio tikslo siekiama įvedant du mechanizmus: pirma, kolektyvinio teisių administravimo organizacijoms suteikiama galimybė išduoti kultūros paveldo įstaigoms nekomercinės paskirties neišimtinę licenciją minėtų kūrinių naudojimui, nepriklausomai nuo to, ar visi teisių turėtojai, kuriems taikoma licencija, suteikė įgaliojimus kolektyvinio administravimo organizacijai (8 straipsnio 1 dalis), antra, tais atvejais, kai nėra kolektyvinio teisių administravimo organizacijų, galinčių išduoti licencijas tam tikros rūšies kūriniams, kultūros paveldo įstaigoms suteikiant galimybę pasinaudoti išimtimi, leidžiančia padaryti kūrinius, kuriais nebeprekiuojama, prieinamus internete (8 straipsnio 2 dalis). Abiem minėtais atvejais teisių turėtojai turi turėti *opt-out* galimybę neleisti kultūros paveldo įstaigoms pateikti savo kūrinių (8 straipsnio 4 dalis). Kad joms būtų suteikta minėta galimybė, kaip nurodo 10 straipsnis, kultūros paveldo institucijos ir kolektyvinio teisių administravimo organizacijos privalo paskelbti informaciją apie kūrinius, kuriais nebeprekiuojama viešame interneto portale bent šešis mėnesius iki kūrinių ar kitų objektų platinimo, viešo paskelbimo ar pateikimo naudotis visuomenei pagal licenciją arba pagal suteiktą išimtį ar apribojimą. Šis šešių mėnesių laikotarpis skirtas teisių turėtojams suteikti realią *opt-out* galimybę prieš paskelbiant jų kūrinius internete. Pasibaigus šiam laikotarpiui,

⁴⁷ 2019 m. gegužės 17 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2019/790 dėl autorių teisių ir gretutinių teisių bendrojoje skaitmeninėje rinkoje, kuria iš dalies keičiamos direktyvos 96/9/EB ir 2001/29/EB.

kūriniai gali būti pateikiami tinklalapiuose nekomerciniais tikslais arba, kaip minėta, pagal licencijos sąlygas, arba remiantis išimtimi. Bet kuriuo atveju kultūros paveldo institucija nepriima atsakomybės dėl autorių teisės pažeidimo. Šiame procese yra akivaizdžių silpnų vietų. Pavyzdžiui, nors Direktyvoje reikalaujama, kad valstybės narės užtikrintų, jog kolektyvinio teisių administravimo organizacijos *galėtų* išduoti licencijas kūriniais, kuriais nebeprekiuojama, kolekcijoms, ji neįpareigoja jų išduoti licenciją. Tai reiškia, kad organizacija gali tiesiog atsisakyti išduoti licencijas, pavyzdžiui, todėl, kad tai jiems nėra komerciškai patrauklu. Tais atvejais, kai administravimo organizacija egzistuoja, tačiau nenori išduoti licencijos, kultūros paveldo įstaiga negali tęsti darbų naudojimo, nes atsarginė išimtis taikoma tik tais atvejais, kai minėtos organizacijos nėra. Šis ir kiti trūkumai vis dar gali būti pašalinti įgyvendinant Direktyvą nacionaliniu lygmeniu. Direktyvos 11 straipsnyje reikalaujama, kad valstybės narės, prieš įtvirtindamos specialiuosius kūriniais, kuriais nebeprekiuojama, statuso nustatymo reikalavimus konsultuotųsi su kiekvieno sektoriaus teisių turėtojais, kolektyvinio administravimo organizacijomis ir kultūros paveldo įstaigomis. Pabrėžiama reguliaraus dialogo tarp naudotojų ir teisių turėtojų atstovaujančių organizacijų būtinybė aptariant kiekvieną sektorių, kad didėtų 8 straipsnio 1 dalyje nustatytų licencijų suteikimo mechanizmų svarba ir panaudojimo galimybės ir kad būtų užtikrinta, jog šiame skyriuje nurodytų teisių turėtojų apsaugos priemonės būtų efektyvios⁴⁸. Kitaip sakant, preziumuojama, kad Direktyvos praktinis naudingumas labai priklausys nuo to, kaip efektyviai sugebės bendradarbiauti kultūros paveldo institucijos ir kolektyvinio administravimo organizacijos valstybių narių lygmeniu. Nacionaliniu lygmeniu šie dialogai suteikia galimybę visoms suinteresuotosioms šalims susitarti dėl veiksmingų taisyklių, leidžiančių nustatyti, pavyzdžiui, kuriems kūriniais tipams netaikoma atsarginė išimtis, ir užmegzti pasitikėjimą tarp kultūros paveldo institucijų ir kolektyvinio administravimo organizacijų, kuris gali palengvinti licencijavimo sutarčių sudarymą įgyvendinus Direktyvą.

Taip pat paminėtinas Direktyvos 12 straipsnis, kuris leidžia (bet nereikalauja) valstybėms narėms įdiegti išplėstines kolektyvinio licencijavimo schemas, kurios peržengia anksčiau aptartą palyginti siaurą kūriniais, kuriais nebeprekiuojama, atvejį. Tai suteikia išplėstinio kolektyvinio licencijavimo teisinį pagrindą, tai yra, kolektyvinio teisių administravimo organizacijos išduotas licencijas, kurios taip pat taikomos teisių turėtojų, kuriems jos neatstovauja, kūriniais. Direktyva reikalauja, kad toks mechanizmas būtų

⁴⁸ KELLER, P. *What will the new EU copyright rules change for Europe's Cultural Heritage Institutions*, 2019. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://pro.europeana.eu/post/explainer-what-will-the-new-eu-copyright-rules-change-for-europe-s-cultural-heritage-institutions>>.

taikomas tik aiškiai apibrėžtose naudojimo srityse ir būtų užtikrinta teisėtų teisių turėtojų interesų apsauga⁴⁹. Nors ši nuostata neapsiriboja kultūros paveldo institucijomis kaip naudos gavėjais, ši nuostata taip pat gali sudominti kultūros paveldo institucijas, nes tai galėtų sudaryti sąlygas skaitmeninti visas kolekcijas, nepaisant jų autorių teisių statuso (tai yra, ir kūrinių, kuriais prekiaujama, ir kuriais nebeprekiuojama) pagal vieną licencinę sutartį. Palyginti su nuostatomis dėl kūrinių, kuriais nebeprekiuojama, naudojimo, svarbus licencijų, kurias įgalina ši nuostata, trūkumas yra tas, kad jos taikomos tik vidaus rinkoje. Tai reiškia, kad licencijuoti kūriniai gali būti prieinami vartotojams tik tose valstybėse narėse, kur licencija buvo sudaryta. Todėl kultūros paveldo įstaigoms reikės geografiškai blokuoti prieigą prie kolekcijų, kurias jos pateikia internetu, naudodamosi išplėstine licencija. Kol tai bus padaryta, 12 straipsnis liks problematiškas kultūros paveldo institucijoms, suinteresuotoms kuo platesne visuomenės prieiga prie jų suskaitmenintų kolekcijų.

Kalbant apie Lietuvą, paminėtinas 1995 m. priimtas Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymas. Nagrinėjamai temai svarbūs šio įstatymo 2013 m. pakeitimai, kuriais į 2 straipsnio 3 dalyje nustatytą bibliotekų veiklos apibrėžimo sąvoką buvo įtrauktas skaitmeninimas, panauda ir viešinimas⁵⁰. Atitinkamai buvo papildyti ir ATGTĮ straipsniai, įtvirtinantys bibliotekų apribojimus, kurie bus plačiau aptariami kituose skyriuose.

Pažymėtina, kad Lietuvoje 2020 m. buvo patvirtintas Skaitmeninio kultūros paveldo aktualinimo ir išsaugojimo 2020 m. veiksmų planas⁵¹, kurio tikslas - pirmiausia didinti virtualios kultūros paveldo erdvės integralumą ir tvarumą, grindžiamą procesų koordinavimu ir tarpinstituciniu bendradarbiavimu. Plane keliami uždaviniai - užtikrinti atminties institucijų koordinuotą skaitmeninimo veiklą, sukurti nacionalinę skaitmeninio kultūros paveldo ilgalaikio išsaugojimo sistemą bei didinti suskaitmeninto kultūros paveldo prieinamumą skaitmeninėje rinkoje – siekiant šio tikslo surengtos konsultacijos su atminties institucijomis dėl Bendrosios skaitmeninės rinkos direktyvos įgyvendinimo atminties institucijų sektoriuje⁵².

Apibendrinant galima sakyti, kad Direktyvos įgyvendinimo procesas yra galimybė kultūros paveldo institucijoms išsakyti savo poziciją savo valstybėse narėse. Tai reiškia, kad kultūros paveldo institucijos, ypač bibliotekos, turi dirbti su atitinkamais valdžios

⁴⁹ 2019 m. gegužės 17 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2019/790 dėl autorių teisių ir gretutinių teisių bendrojoje skaitmeninėje rinkoje, kuria iš dalies keičiamos direktyvos 96/9/EB ir 2001/29/EB.

⁵⁰ Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1995, nr. 51-1245.

⁵¹ Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2020 m. sausio 24 d. įsakymas dėl skaitmeninio kultūros paveldo aktualinimo ir išsaugojimo 2015-2020 metų programos įgyvendinimo 2020 metais veiksmų plano patvirtinimo. (TAR, 2020, Nr. 1145).

⁵² Skaitmeninio kultūros paveldo aktualinimo ir išsaugojimo 2015-2020 metų programos įgyvendinimo 2020 metų veiksmų planas.

pareigūnais, kad jie suprastų kultūros paveldo sektoriaus poreikius ir realijas. Ne mažiau svarbu bibliotekoms užmegzti dialogą su kolektyvinio administravimo organizacijomis ir teisių turėtojais, kad būtų nustatyta abipusiai naudinga praktika. Kaip teigė kultūros viceministrė R. Jaskėlevičienė, „tolygios sąlygos, kurias visiems kūrybiniais sektoriams Europos skaitmeninėje bendrojoje rinkoje nustato ši direktyva – reikšmingas postūmis, kuriam ruošiasi jau kelerius metus. Tai svarbu ne tik užtikrinant deramą atlygį autoriams už jų kūrybos naudojimą internete, bet ir suteikiant vartotojams geresnę prieigą prie naudojamo turinio“⁵³. Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymu 2020 m. vasario 3 d. Nr. ĮV-67 buvo sudaryta darbo grupė dėl Direktyvos perkėlimo į nacionalinę teisę, kuri ir turėtų pateikti rekomendacijas, kaip įgyvendinti anksčiau minėtus uždavinius. Bet kokiu atveju, jau anksčiau aptartos dabartinės Direktyvos nuostatos gali žymiai pagerinti Europos kultūros paveldo institucijų padėtį skaitmeninant ir platinant kūrinius.

Dabartinio teisinio reglamentavimo lankstumas, taip pat ir kiti aktualūs Bendrosios skaitmeninės rinkos direktyvos aspektai, atsižvelgiant į darbe nagrinėjamus autorių teisių apribojimus, bus plačiau aptariami tolesniuose skyriuose.

⁵³ Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. *Europos Sąjunga stiprina autorių teises saugančią sistemą*, 2019. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://lrm.lrv.lt/lt/naujienos/euopos-sajunga-stiprina-autoriu-teises-saugancia-sistema>>.

2. BIBLIOTEKOSE ESANTIEMS KŪRINIAMS TAIKOMI AUTORIŲ TEISIŲ APRIBOJIMAI

Besiplėtojanti skaitmenizacija aštrina konfliktą tarp bibliotekų noro ir joms deleguotos visuomeninės užduoties aptarnauti skaitytojus nemokamai ir leidėjų noro gauti pelną, o autorių – užmokestį už savo darbą. Bibliotekos turi visas galimybes kopijuoti, skenuoti, reprodukuoti, talpinti į duomenų bazes visą medžiagą; skaitytojo interesas taip pat gauti reikiamą medžiagą greitai ir kuo patogiau, ir tai dažnai būna būtent skaitmeninė dokumento forma. Visuomenės noras skaityti, kaip buvo baimintasi interneto eros pradžioje, niekur nedingo, jis tik įgavo kitas formas, transformavosi, o su juo – ir visa lydimoji aplinka, įskaitant ir autorių teises.

Bibliotekose vis daugėja kūrinių elektroniniu ar suskaitmenintu pavidalu, taip pat daugėja kūrinių, kurie neturi analogų popieriniu formatu. Natūralu, kad visa struktūra tapo sudėtinga tiek, kad autoriai nebežino, ar jie beturi teisę į savo kūrinį, o jei tebeturi, kokia ji, o bibliotekininkai nežino, kokie veiksmai su jų turimais resursais galimi, kurie iš tų veiksmų nepažeidžia įstatymų. Kaip teigiama „Encyclopaedia Britannica“, „kai bibliotekos neturi šių išteklių, jos mažiau kontroliuoja, ar senesnė informacija išsaugoma naudoti ateityje - tai dar viena svarbi bibliotekų kultūrinė funkcija. Elektronikos amžiuje autorių teisių, intelektinės nuosavybės teisių ir informacijos ekonomikos klausimai bibliotekų paslaugų ateičiai tampa vis svarbesni“⁵⁴.

Autorių teisių įstatymai sukuria monopolines teises (arba „išimtinės teises“, kaip jos vadinamos autorių teisių įstatymuose) teisių savininkams, kurios užkirstų kelią bet kokiam kūrinių kopijavimui ar dalijimuisi, jei nebūtų lankstumo, kurį suteikia autorių teisių įstatymų apribojimai ir išimtys. Kadangi elektroniniai šaltiniai dažnai nėra iš karto perkami, o tik nuomojami ar licencijuojami, mokykloms, universitetams ir bibliotekoms reikalingi autorių teisių įstatymai, užtikrinantys, kad jie galėtų toliau veikti. TRIPS sutarties 13 straipsnis nustato, kad valstybės narės išimtinių teisių apribojimus ar išimtis taiko tik tam tikrais ypatingais atvejais, kurie neprieštarauja normaliam kūrinio naudojimui ir nepagrįstai nepažeidžia teisėtų teisių turėtojo interesų. Taigi viena vertus, autorius turi išimtinės teises į kūrinį, tačiau kartu numatyti autorių teisių ribojimai, kurie derina jo ir jo kūrinio naudotojų interesus: laisvas kūrinių naudojimas, privalomosios licencijos ir įstatyminės licencijos⁵⁵.

⁵⁴ Limitations and Exceptions in EU Copyright Law for Libraries, Educational and Research Establishments: A Basic Guide. *Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche*, 2016, p. 4. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://libereurope.eu/wp-content/uploads/2016/10/A-Basic-Guide-to-Limitations-and-Exceptions-in-EU-Copyright-Law-for-Libraries-Educational-and-Research-FINAL-ONLINE.pdf>>.

⁵⁵ BIRŠTONAS, R. et al. *Intelektinės nuosavybės teisė*. Registrų centras, 2010, p. 150.

Tai nėra nenaudinga ir pačiam autoriui: juk jei autorius savo kūrinį publikuoja viešai, tai jis daro tam, kad kūrinis būtų naudojamas. Taigi naudotojų interesai ir autorių teisių išimty, skirtos riboti autorių teisę naudotojų labui, iš esmės tarnauja ir autoriui. Pažymėtina, kad įstatymų įtvirtinti apribojimai taikomi tik autorių turtinėms teisėms, tai yra, toms autorių teisėms, kurios lemia autoriaus galimybę disponuoti kūrinis ir užtikrina autoriui ar jo teisių perėmėjui turtinę naudą, susijusią su kūrinio naudojimu, autorių asmeninėms neturtinėms teisėms (autorystės teisei, teisei į kūrinio neliečiamybę) apribojimai netaikomi⁵⁶. Lietuvos autorių teisėje autorių turtinių teisių apribojimų sąvoka pirmą kartą buvo įtvirtinta 1999 m. priėmus ATGTĮ. Šiuo metu galiojančioje įstatymo redakcijoje autorių turtinių teisių apribojimai numatyti antrojo skyriaus ketvirto skirsnio 20-33 straipsniuose; bibliotekų atžvilgiu svarbiausi yra apribojimai, numatyti 22 ir 23 straipsniuose. Lietuvoje, kaip ir kitose kontinentinės Europos valstybėse, remiamasi „trijų pakopų testo“ taisykle, pagal kurią apribojimai galimi įstatymo numatytais specialiais atvejais ir jie negali prieštarauti įprastam kūrinio naudojimui ir nepagrįstai pažeisti teisėtų autoriaus interesų. Tai iš esmės reiškia, kad autorių turtinių teisių apribojimams taikomas *numerus clausus principas*⁵⁷.

Kaip minėta, daugelio tradicinių įrankių, kuriais naudojosi atminties įstaigos, nebepakanka įsigyti, išsaugoti ir suteikti prieigą prie dokumentinio paveldo. Atminties institucijos susiduria su daugybe iššūkių, bandydamos prisitaikyti prie skaitmeninio amžiaus, įskaitant greitą technologijų, naudojamų skaitmeninėms medžiagoms kurti, prižiūrėti ir išsaugoti, pasenimą; įvertinti ir padaryti prieinamą masinį skaitmeninių duomenų ir įrašų kiekį; išlikti patikimomis saugyklomis, kuriose saugomi dokumentiniai vyriausybės ir piliečių veiklos įrodymai; aiškinti autorių teisių įstatymus; ir išlikti aktualiams jų vartotojams⁵⁸. Iššūkiai, su kuriais susiduria bibliotekos, didžiąja dalimi yra susiję ir su tuo, kad nors tarptautiniai autorių teisių susitarimai garantuoja išimtines autorių ir kitų teisių turėtojų teises, išimčių ir apribojimų, nuo kurių priklauso subjektų, tokių kaip bibliotekos, veikla, paliekami nacionalinių įstatymų leidėjų aiškinimui. Todėl išimty ir apribojimai yra nacionaliniai ir didžiąja dalimi neprivalomi, tuo tarpu teisių turėtojams suteikiamos teisės yra tarptautinės ir garantuojamos. PINO atliktų bibliotekų ir archyvų autorių teisių apribojimų ir išimčių tyrimų metu nustatyta, kad nuostatos, susijusios su bibliotekų išimtimis, skirtingose šalyse labai skiriasi; tai galima paaiškinti skirtingomis socialinėmis, ekonominėmis ir istorinėmis sąlygomis, dėl kurių įvairovės tarptautiniai

⁵⁶ BIRŠTONAS, R. et al. *Intelektinės nuosavybės teisė*. Registrų centras, 2010, p. 149.

⁵⁷ MIZARAS, V. *Autorių teisė*: I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 499.

⁵⁸ *Leading in the Digital World: Opportunities for Canada's Memory Institutions: The Expert Panel on Memory Institutions and the Digital Revolution*. Council of Canadian Academies, 2015, p. 135.

teisės aktai, reguliuojantys autorių teisę, palieka nacionaliniams įstatymų leidėjams teisę nuspręsti, ar reikia taikyti konkrečią išimtį ar apribojimą, ir, jei taip, - nustatyti tikslią jo taikymo sritį. Kita vertus, PINO tyrimų išvadose ne kartą pabrėžta, kad reikalingas bendras požiūris užtikrinant vienodą prieigą prie žinių bei suteikiant bibliotekoms teisinės priemonės išsaugoti unikalų kiekvienos šalies kultūros, meno ir mokslo paveldą⁵⁹.

Apibendrinant pasakytina, kad autorių teisių apribojimų taikymo tikslas – nesumenkinant išimtinio autorių teisių pobūdžio nustatyti deramą autorių arba jų teisių perėmėjų privataus ir visuomenės viešojo intereso pusiausvyrą. Teisės doktrinoje pabrėžiant autorių teisių apribojimų reikšmę šių interesų derinimui, ypač akcentuojama jų svarba šiuolaikinėje žinių visuomenėje. Autorių teisių turėtojų privačių interesų ir visuomenės viešojo intereso derinimo proceso pradžia laikomos derybos dėl Berno konvencijos, kai 1884 m. diplomatinės konferencijos baigiamojame kalboje Šveicarijos delegatas N. Drozas pabrėžė, kad „išimtinės apsaugos apribojimai gali būti nustatyti tik visuomenės interesais“⁶⁰. Tačiau visuomenės intereso traktavimas gali būti labai platus. Jo samprata yra talpesnė ir todėl ginčiuose gali nesunkiai nusverti autorių teisę. Čia atsiranda tarsi priklausoma koreliacija: viena vertus, autorius ir jų kūryba atsiranda iš tos pačios kultūros, kurią jie savo laiku iš kažko perėmė, taip pat jie perėmė savo laikmečio švietimą, mokslą. Tačiau patys tapę autoriais, išaugusiais perimtoje kultūroje, jie jau tarsi atsiranda kitoje – autorių, o ne kūrinių naudotojų - barikadų pusėje. Neteisingas, o veikiau, negaunamas atlygis už kūrybą, kūrinio autorystės praradimas patekus į nereguliuojamą interneto srautą, žlugdytų kūrybą, o autorių teisių apsauga, užtikrinanti kūrėjų ir jų teisių perėmėjų galimybę spręsti, kokiais būdais ir priemonėmis įgyvendinti jų išimtinės teises į kūrinius, ir gauti deramą atlygį už jų naudojimą, skatina kūrybos procesą.

2.1. Kūrinių naudojimas mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais

Mokslininkai ir studentai yra ta auditorija, kuri daugiausia naudoja autorių teisių saugomą suskaitmenintą medžiagą: atliekant mokslo tyrimus, rašant studijų darbus dažniausiai tenka daryti kūrinių kopijas ar kitaip panaudoti jų dalis. Apribojimai mokymo ir mokslinių tyrimų tikslais įtvirtinti 22 straipsnyje. Pagal šio straipsnio 1 punktą leidžiama daryti kūrinių kopijas ar trumpus jų išrašus, jei jie naudojami moksliniams tyrimams ar privačioms studijoms. Tuo siekiama suteikti mokslininkams ir studentams platesnę prieigą prie autorių

⁵⁹ WHITE, B. *Guaranteeing Access to Knowledge: The Role of Libraries*, 2012. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2012/04/article_0004.html>.

⁶⁰ BIRŠTONAS, R. et al. *Intelektinės nuosavybės teisė*. Registru centras, 2010, p. 147.

teisių saugomų kūrinių. Atkreiptinas dėmesys, kad mokslo tyrimai ir studijos yra dvi skirtingos veiklos rūšys visuomenine prasme. Moksliniais tyrimais laikomas darbas, kurį tyrėjas atlieka organizacijos naudai arba žinių sklaidai apskritai, ir tai lemia šios veiklos viešą pobūdį: moksliniai tyrimai yra viešai skelbiami, ir preziumuojama, kad jie vertingi visuomenei. Tuo tarpu studijos yra kiekvieno studijuojančio asmeninis reikalas ir naudingos tik jam pačiam.

Bibliotekų atžvilgiu aktualiausias ATGTĮ 22 straipsnio 3 punktas, kuriame įtvirtinta, kad be kūrinio autoriaus ar kito šio kūrinio autorių teisių subjekto leidimo ir be autorinio atlyginimo, tačiau nurodžius, jei tai įmanoma, naudojamą šaltinį ir autoriaus vardą, leidžiama naudoti kūrinius, esančius bibliotekose, mokymo ir mokslo įstaigų bibliotekose, muziejuose arba archyvuose, nekomerciniais mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais juos padarant viešai prieinamus kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose, jeigu kūrinio nėra viešoje prekyboje ir autorių teisių subjektai nėra uždraudę tokio kūrinių panaudojimo. Šio apribojimo tikslais šiame punkte nurodytos įstaigos gali atgaminti išigytus kūrinių egzempliorius, tačiau tik tam, kad būtų įmanoma techniškai padaryti kūrinių viešai prieinamą kompiuterių tinklais. Tuo pačiu metu negali būti padaroma prieinamų kompiuterių tinklais daugiau kūrinių egzempliorių, negu jų yra šiose įstaigose. Šiame punkte nurodytos įstaigos privalo užtikrinti, kad būtų naudojamos efektyvios techninės apsaugos priemonės, neleidžiančios atgaminti kūrinių kopijų, taip pat bet koku būdu perkelti ar perduoti kūrinių turinio informaciją už įstaigų terminalų ribų į išorės tinklus. Pažymėtina, kad šis punktas taikomas tik tų kūrinių ir gretutinių teisių objektų atžvilgiu, kurie išleisti ar kitaip viešai paskelbti po ATGTĮ įsigaliojimo, tai yra, po 2012 m. sausio 10 d.

Čia iškyla sąžiningo naudojimosi kūriniu problema. Pirmiausia tam būtina tinkamai nurodyti panaudotos medžiagos šaltinį. Antra, svarbu, kad autorių teisių saugoma medžiaga būtų naudojama būtent nekomerciniams tyrimams ar studijoms. Dažnai tik konkretus darbo pobūdis gali nusakyti, ar kūrinio naudojimas daro finansinę įtaką autorių teisių savininkui. Tai priklauso nuo to, kiek autorių teisių saugomos medžiagos panaudota, koku tikslu ji panaudota, kaip plačiai ji gali pasklisti, ar adekvatus tyrimui ar studijoms jos naudojimo mastas. Taip pat svarbu tiksliai identifikuoti veiksmus, kuriems taikomas nurodytoje normoje įtvirtintas apribojimas. Pažymėtina, kad iki 2011 m. galiojusiose ATGTĮ redakcijoje, remiantis 22 straipsnio 1 dalies 3 punktu, kūrinių atgaminimas nebuvo leidžiamas – negalėjo būti padaroma, tarkime, bibliotekos turimos knygos kopija (pvz., nuskenuojant), įdedant į kompiuterio kietąjį diską ar kitokią laikmeną ir leidžiant ją naudoti elektronine forma. Taigi buvo suteikiama tik techninė priėjimo prie kūrinių

galimybė, pavyzdžiui, įrengiant kompiuterius, kad bibliotekos lankytojai galėtų jų pagalba naudotis straipsniais, pateiktais viešai prieinamoje ar licencijuojamoje duomenų bazėje, į kurią biblioteka turi prieigą. Vadinasi, tokia normos formuluote iš esmės buvo apribota tik viešo paskelbimo teisė (ATGTĮ 15 str. 1 d. 8 p.)⁶¹. 2011 m. buvo padaryti aptariamo straipsnio pakeitimai, į normą įtraukiant bibliotekos įsigytų egzempliorių atgaminimo galimybę, tačiau tik tam, kad būtų įmanoma techniškai padaryti kūrinių viešai prieinamą kompiuterių tinklais. Aptariama norma įstatymų leidėjas nustatė griežtas kūrinių naudojimo sąlygas: pirma, kompiuterių tinklais gali būti skelbiami tik tie kūriniai, kuriuos biblioteka turi savo fonduose; antra, viešas paskelbimas kompiuterių tinklais galimas tam skirtuose terminaluose tik tų įstaigų patalpose; trečia, atgaminimas galimas su sąlyga, kad autoriai ar kiti jų kūrinių autorių teisių subjektai nėra uždraudę tokio kūrinių naudojimo.⁶² Pažymėtina, kad apribojimas taikomas tik konkrečioms normoje numatytiems subjektams; jokie kiti subjektai negali remtis šiuo apribojimu, taip pat svarbu tiksliai identifikuoti, kokiais tikslais minėti kūrinių naudojimo veiksmai gali būti atliekami. Įstatyme numatytu būdu kūrinys gali būti naudojamas tik nekomerciniams moksliniams tyrimams ir asmeninėms studijoms, todėl apribojimas taikytinas tik tais atvejais, kai minėti subjektai nesiekia jokie tiesioginio ar netiesioginio ekonominio ar komercinio tikslo. Kūrinys gali būti naudojamas tik minėtų subjektų, t. y., įstaigų vartotojų, bet negali būti skirtas naudoti visuomenės narių daugumai tuo pačiu metu. Todėl, pavyzdžiui, kūrinys, padarytas viešai prieinamas kompiuterių tinklais, negali būti taip pat naudojamas vienu metu kelių asmenų ar visuomenės narių grupės, nesvarbu, kad tai vyktų tame pačiame bibliotekos terminale. Tas pats pasakytina apie naudojimąsi garso ir/ar vaizdo įrangos terminalais – bibliotekoje negali būti taip, kad kūrinių atlikimo, pavyzdžiui, naudojant garsiakalbį ar kitokią įrangą, klausytųsi neapibrėžta asmenų grupė. Prieigą turi turėti iš tos pačios vietos tik vienu metu tik konkretus individualus vartotojas⁶³. Pabrėžtina, kad nagrinėjama autorių teisių išimtis apima tik kūrinių naudojimą, kai nėra licencinių ar kitokių susitarimų, draudžiančių be autoriaus ar kito teisių subjekto ir be atlyginimo viešai skelbti ar padaryti viešai prieinamą kūrinių minėtose įstaigose⁶⁴.

Galima sakyti, kad aptariamas apribojimas rodo tam tikrą kompromisą tarp autorių teisių turėtojų ir naudotojų: teigiama, kad kadangi tam tikrais atvejais mokama už knygų panaudą bibliotekose, tai patenkinamas autoriaus ekonominis interesas. Tačiau savaime suprantama, kad nematerialaus kūrinių panaudojimo atveju biblioteka, turėdama prieigą

⁶¹ MIZARAS, V. *Autorių teisė*: I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 614.

⁶² BIRŠTONAS, R. et al. *Intelektinės nuosavybės teisė*. Registrų centras, 2010, p. 170.

⁶³ MIZARAS, V. *Autorių teisė*: I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 616.

⁶⁴ Ibid.

prie kūrinių, nebepirks kūrinio egzempliorių, todėl šiuo atveju autoriui ar kitam teisių subjektui paliekama teisė uždrausti kūrinio naudojimą, jeigu būtų manoma, kad jo interesai per daug būtų pažeidžiami⁶⁵.

Kita vertus, siekiant užtikrinti autorių interesus, draudimai perlenkiami į kitą pusę, ir išimtimi tampa praktiškai neįmanoma pasinaudoti dėl didelių sąnaudų ir galimų rimtų teisinių problemų. Informacinės visuomenės direktyvos leidžiama išimtis dėl kūrinių padarymo viešai prieinamais bibliotekų terminaluose, remiantis šiuo metu galiojančia ATGTĮ 22 str. 3 dalies redakcija, taikoma tik kūriniams, pirmą kartą išleistiems po 2012 m. sausio 10 d., jei jie nebėra komercinėje apyvartoje ir jeigu tokio panaudojimo būdo teisių turėtojai nėra uždraudę. Todėl, kaip teigia R. Matulionytė, nustačius pernelyg griežtus apribojimus, išimtimi pasinaudoti tapo beveik neįmanoma - akivaizdu, kad po 2012 m. sausio 10 d. išleisti kūriniai dar kurį laiką bus komercinėje apyvartoje, ir leidėjai pasistengs į juos aiškiai įrašyti, kad, net juos išėmus iš komercinės apyvartos, bet koks jų viešas paskelbimas ar padarymas viešai prieinamais be atskiro leidėjų sutikimo yra draudžiamas⁶⁶.

2.1.2. Bibliotekų teisė skaitmeninti kūrinius mokymo tikslais: ESTT sprendimas

***Darmstadt v. Ulmer* byloje**

Informacinės visuomenės direktyvoje įtvirtintas išimčių sąrašas nebuvo privalomas - šalys galėjo pasirinkti, ar nori konkrečią išimtį perkelti į nacionalinę teisę ir, jei taip, su kokiais apribojimais⁶⁷; t. y., ši direktyva nustatė ne išsamų, bet minimalų autorių teisių apsaugos standartą. Tačiau kaip pažymima PINO tyrimuose dėl bibliotekų išimčių, daugelis naujai priimtų nuostatų rodo vieną svarbią tendenciją, pastebėtą ankstesniuose tyrimuose: šalys, rengdamos nacionalinius teisės aktus, yra linkusios atsižvelgti į kaimynines valstybes, prekybos partnerius bei tarptautinius konsorciumus. Ankstesniame PINO tyrime pažymėta, kad daugelis ES ir už jos ribų esančių valstybių aptariamą apribojimą perėmė iš Informacinės visuomenės direktyvos, įgalinančios valstybes nares leisti skaitmenines kūrinių kopijas vartotojams naudotis bibliotekos patalpose tyrimams ir studijoms⁶⁸.

Nagrinėjamos bibliotekų išimties aspektas išsamiai apžvelgtas ESTT sprendime ginče dėl Informacinės visuomenės direktyvos 5 straipsnio 3 dalies n punkto taikymo, pagal

⁶⁵ MIZARAS, V. *Autorių teisė*: I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 616.

⁶⁶ MATULIONYTĖ, R. *Skaitmeninės bibliotekos: Kūrinių našlaičių direktyvos įgyvendinimas Lietuvoje*. Teisės problemos, Nr. 1 (83), 2014, p. 53.

⁶⁷ 2001 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo.

⁶⁸ Study on Copyright Limitations and Exceptions for Libraries and Archives: Updated and Revised, WIPO, 2017. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=389654>.

kurį valstybės narės atgaminimo bei viešo paskelbimo teisėms gali numatyti apribojimus, kai naudojami kūriniai, kuriems netaikomos pirkimo ar licencijos sąlygos ir kurie įstaigų, pavyzdžiui, bibliotekų, kolekcijose, viešai paskelbiant ar padarant viešai prieinamus mokslinių tyrimų ar privačių studijų tikslais atskiriems visuomenės nariams tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose⁶⁹. Sprendime ESTT lanksčiai aiškino kūrinių naudojimo vietoje (bibliotekoje) išimtį, leisdamas bibliotekoms skaitmeninti kūrinius ir padaryti juos prieinamus vietoje esančiuose terminaluose, net jei teisių turėtojas siūlo juos licencijuoti. Vokietijos teismas Bundesgerichtshof turėjo priimti sprendimą dėl ginčo tarp Darmštato technikos universiteto (toliau - *Darmstadt*) ir Vokietijos leidyklos „Eugen Ulmer KG“ (toliau – *Ulmer*). Darmstadt universitetas turėjo viešąją biblioteką, kurioje įrengė elektroninio skaitymo punktus. Šie punktai skaitytojams leido ne tik skaitmenine forma ieškoti bibliotekos kolekcijos kūrinių, bet ir atsispausdinti arba išsisaugoti juos USB atmintinėje. Biblioteka atmetė leidyklos *Ulmer* pasiūlymą elektroniniu formatu įsigyti *Ulmer* leidžiamus vadovėlius (tarp jų ir knygą, dėl kurios kilo ginčas), kurių teisės priklausė *Ulmer*. Netrukus *Darmstadt* suskaitmenino vieną iš šių knygų ir suteikė skaitytojams prieigą prie jos per savo skaitymo punktus be *Ulmer* leidimo. *Ulmer* pateikė ieškinį *Darmstadt* dėl autorių teisių pažeidimo. *Ulmer* siekė užkirsti kelią universitetui suskaitmeninti aptariamą knygą, o bibliotekos vartotojams per elektroninius skaitymo taškus galimybę ją atsispausdinti ar laikyti USB atmintinėje. *Ulmer* teigimu, vien teisės turėtojo pasiūlymo viešajai bibliotekai sudaryti licencinę arba naudojimo sutartį, jeigu toks pasiūlymas „tinkamas“, pakanka, kad nebūtų taikomas Informacinės visuomenės direktyvos 5 straipsnio 3 dalies n punktą⁷⁰. Taigi *Ulmer* laikėsi pozicijos, kad atmetęs pasiūlymą įsigyti aptariamą knygą skaitmeniniu formatu, *Darmstadt* neteko teisės naudotis knyga ir sudaryti galimybę ją naudotis tyrimų ar privačių studijų tikslais, ESTT visų pirma konstatavo, kad net jei teisių turėtojas siūlo bibliotekai galimybę sudaryti licencines sutartis dėl jo kūrinių naudojimo tam tikromis sąlygomis, biblioteka gali pasinaudoti išimtimi, numatyta specialioms terminalams; priešingu atveju biblioteka negalėtų įgyvendinti savo pagrindinės misijos ir skatinti visuomenės susidomėjimo moksliniais tyrimais ir asmeninėmis studijomis - *Ulmer* siūlomas aiškinimas reikštų, kad teisės turėtojas galėtų vienašališkai ir iš esmės savo nuožiūra atimti iš bibliotekos teisę pasinaudoti šiuo apribojimu ir taip užkirsti kelią atlikti jos pagrindinę funkciją ir remti minėtą viešąjį interesą. Todėl ESTT išaiškino, kad Informacinės visuomenės direktyvos 5 straipsnio

⁶⁹ 2001 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo.

⁷⁰ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2014 m. rugsėjo 11 d. sprendimas *Technische Universität Darmstadt prieš Eugen Ulmer KG* C-117/13, EU:C:2014:2196.

3 dalies n punkte vartojama „pirkimo ar licencijos sąlygos“ sąvoka turi būti suprantama taip, kad teisių turėtojas ir toje nuostatoje nurodyta įstaiga, kaip antai viešoji biblioteka, dėl atitinkamo kūrinio turi būti sudarę licencinę arba naudojimo sutartį su nustatytais sąlygomis, kuriomis ta įstaiga gali jį naudoti. Kaip savo išvadoje pažymėjo generalinis advokatas N. Jääskinen, nei sisteminis, nei teleologinis aiškinimas neleidžia daryti kitokios išvados. Remiantis sisteminiu aiškinimu, išimties, susijusios su išimtinė autorius teise, apimtį reikia aiškinti siaurai. Tačiau nagrinėjamu atveju prašoma išaiškinti išimties taikymo sąlygą, kuria apibrėžiami kūriniai, kuriems ši išimtis gali būti taikoma. Informacinės visuomenės direktyvos straipsnio 5 dalyje numatyta pusiausvyra pasiekama arba kai autorius ir naudotojas susitaria dėl pirkimo ar licencijos sąlygų, arba kai asmuo, kuriam taikoma išimtis, atitinka sąlygas, kurių baigtinį sąrašą perkeldamas minėtą direktyvą nustatė nacionalinės teisės aktų leidėjas. Laikantis tokio požiūrio, jeigu pakaktų vien autorius teisių turėtojo pasiūlymo, minėtos išimties taikymas galėtų priklausyti nuo vienašalių sprendimų, ir dėl to atitinkamoms įstaigoms ši išimtis taptų neveiksminga. Ir pagal teleologinį aiškinimą, atsižvelgiant į ES teisės aktų leidėjo siekiamą bendro intereso tikslą, t. y., skatinti mokslą ir kultūrą, naudotojas galėtų remtis šia išimtimi⁷¹.

Byloje taip pat buvo nagrinėtas klausimas dėl kūrinių skaitmeninimo, kai juos atgaminti reikia tam, kad kūriniai taptų prieinami jų naudotojams tam skirtuose terminaluose, esančiuose tos įstaigos patalpose. Kadangi kūrinio skaitmeninimas neginčijamai yra jo atgaminimo veiksmas, nes tai iš esmės yra kūrinio konvertavimas iš analoginio formato į skaitmeninį, kilo klausimas, ar Informacinės visuomenės direktyvos 5 straipsnio 3 dalies n punktu leidžiama valstybėms narėms suteikti šią atgaminimo teisę viešosioms bibliotekoms, nors pagal šios direktyvos 2 straipsnį autoriai turi išimtinę teisę leisti arba drausti atgaminti jų kūrinius. ESTT pabrėžė, jog remiantis minėto punkto pirmu sakiniu, toje dalyje išvardytos išimtys ir apribojimai taikomi šios direktyvos 2 ir 3 straipsniuose numatytiems teisėms, taigi tiek išimtinė atgaminimo teisei, kuri priklauso teisių turėtojui, tiek teisei viešai paskelbti kūrinius. Tačiau kūrinių naudojimas, kaip jis suprantamas pagal šią nuostatą, apima tik jų „viešą paskelbimą ar padarymą viešai prieinamais“, taigi tik veiksmus, kuriems išskirtinai taikoma tos direktyvos 3 straipsnyje numatyta išimtinė teisė viešai paskelbti kūrinius. Taip pat primintina, kad „paskelbimo veiksmui“, kaip tai suprantama pagal Direktyvos 3 straipsnio 1 dalį, pakanka, be kita ko, kad minėti kūriniai būtų padaryti prieinami visuomenei tokiu būdu, kad ją sudarantys

⁷¹ Generalinio advokato N. Jääskinen išvada, pateikta 2014 m. birželio 5 d. ECLI:EU:C:2014:1795. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A62013CC0117>>.

asmenys turėtų galimybę su jais susipažinti, o tai, ar jie šia galimybe pasinaudojo, neturi lemiamos reikšmės. Iš to išplaukia, kad toks atvejis, kai įstaiga, kaip antai viešoji biblioteka, kuriai taikomas Direktyvos 5 straipsnio 3 dalies n punktas, tokiomis kaip pagrindinės bylos aplinkybėmis prieigą prie jos kolekcijoje esančio kūrinio suteikia „visuomeni“, t. y., visiems visuomenės nariams, kurie mokslo tyrimų arba privačių studijų tikslais naudojami jos patalpose įrengtais tam skirtais terminalais, turi būti laikomas kūrinio „padarymu prieinamo“, taigi ir „paskelbimu“, kaip tai suprantama pagal šios direktyvos 3 straipsnio 1 dalį. Ši teisė paskelbti kūrinius galėtų didžiąja dalimi netekti savo esmės ar net praktinio veiksmingumo, jeigu bibliotekos neturėtų išvestinės teisės skaitmeninti atitinkamus kūrinius. Taigi ESTT pabrėžė, kad Informacinės visuomenės direktyva netrukdo valstybėms narėms suteikti bibliotekoms teisę skaitmeninti knygas, esančias jų kolekcijose, jei to prireikia mokslinių tyrimų ar privačių studijų tikslais, kad tie kūriniai būtų prieinami bibliotekos terminaluose. Bibliotekų teisė suteikti priėjimą prie kūrinių tam skirtuose terminaluose gali tapti beprasmiška ir neveiksminga, jei bibliotekos neturėtų teisės skaitmeninti nagrinėjamus kūrinius⁷².

Galiausiai buvo spręsta ir dėl to, ar minėtas Direktyvos punktas turi būti aiškinamas kaip draudžiantis valstybei narei suteikti toje nuostatoje nurodytoms bibliotekoms teisę padaryti kūrinius prieinamus naudotojams tam skirtuose terminaluose, kuriuose galima juos atspausdinti popieriuje arba išsaugoti USB atmintuke. Tokie veiksmai, kaip kūrinio atspausdinimas popieriuje arba išsaugojimas USB atmintinėje, net jeigu jie įmanomi dėl tam tikrų funkcijų, įdiegtų tam skirtuose terminaluose, kuriuose galima su tuo kūriniu susipažinti, neginčijamai yra ne „paskelbimo“ veiksmai, o „atgaminimo“ veiksmai, kaip tai suprantama pagal Direktyvos 2 straipsnį. Tai yra suskaitmenintos kūrinio kopijos, kurias įstaiga padaro prieinamą naudotojams tam skirtuose terminaluose, naujos analoginės arba skaitmeninės kopijos sukūrimas. Šie atgaminimo veiksmai, priešingai nei tam tikros kūrinio skaitmeninimo operacijos, negali būti leidžiami ir remiantis išvestine teise, kylančia iš Direktyvos 5 straipsnio 2 dalies c punkto, siejamo su 5 straipsnio 3 dalies n punktu, nes jie nėra reikalingi tam, kad šis kūrinys laikantis šiose nuostatose nustatytų sąlygų būtų padarytas prieinamas naudotojams tam skirtuose terminaluose. Be to, kadangi minėtus veiksmus atlieka ne Direktyvoje nurodytos įstaigos, o jų patalpose įrengtų tam skirtų terminalų naudotojai, jie negali būti leidžiami pagal šią nuostatą. Vis dėlto ESTT pažymėjo, kad tokie atgaminimo analoginėje arba skaitmeninėje laikmenoje veiksmai tam tikrais atvejais gali būti leidžiami pagal nacionalinę teisę, kuria perkeliamos Direktyvos

⁷² Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2014 m. rugsėjo 11 d. sprendimas *Technische Universität Darmstadt prieš Eugen Ulmer KG* C-117/13, EU:C:2014:2196.

5 straipsnio 2 dalies a arba b punktuose numatytos išimtys ir apribojimai, jeigu kiekvienu konkrečiu atveju įvykdomos šiose nuostatose nustatytos sąlygos, ypač sąlyga, susijusi su teisinga kompensacija, kurią turi gauti teisių turėtojas. Be to, tokie atgaminimo veiksmai turi atitikti Direktyvos 5 straipsnio 5 dalyje numatytas sąlygas. Todėl atgaminimų tekstų mastas, be kita ko, negali nepagrįstai pažeisti teisėtų autoriaus teisių turėtojų interesų. Taigi Direktyvos 5 straipsnio 3 dalies n punktas neapima tokių veiksmų, kaip antai kūrinių atspausdinimo popieriuje arba išsaugojimo USB atmintuke, kuriuos toje nuostatoje nurodytose viešosiose bibliotekose įrengtuose tam skirtuose terminaluose atlieka naudotojai. Tačiau tokie veiksmai tam tikrais atvejais gali būti leidžiami pagal nacionalinę teisę, kuria perkeliama šios direktyvos 5 straipsnio 2 dalies a arba b punktuose numatytos išimtys ar apribojimai, jeigu kiekvienu konkrečiu atveju įvykdomos šiose nuostatose nustatytos sąlygos⁷³. Taigi konstatuotina, kad valstybės narės, neviršydamos Direktyvoje nustatytų apribojimų ir sąlygų, gali numatyti išimtį ar apribojimą išimtinai teisių turėtojų atgaminimo teisei ir tokiu būdu leisti bibliotekos vartotojams spausdinti kūrinius popieriuje ar laikyti juos USB atmintuke. Tam pirmiausia būtina, kad teisių turėtojams būtų mokama teisinga kompensacija.

Aptartu sprendimu ESTT pirmą kartą nustatė, kad išimtis, leidžianti bibliotekoms padaryti darbus prieinamus vietoje esančiuose terminaluose taip pat leidžia bibliotekoms šiuo tikslu suskaitmeninti kūrinius ir suteikti vartotojams galimybę pasidaryti tokio skaitmeninio kūrinių kopiją. Todėl šis sprendimas taip pat yra pirmasis žingsnis įgalinantis didelius skaitmeninimo projektus ir sustiprinantis tam tikrą prieigą prie suskaitmenintų bibliotekų kolekcijų⁷⁴. Byla yra precedentinio pobūdžio - *Darmstadt* buvo palaikoma Vokietijos bibliotekų asociacijos ir atitinkamos Europos organizacijos – Europos bibliotekų, informacijos ir dokumentacijos asociacijų biuro (EBLIDA), o *Eugen Ulmer KG* palaikoma Vokietijos leidėjų ir knygų pardavėjų asociacijos. Tai rodo šios bylos svarbą bibliotekoms, autoriams ir leidykloms, ypač mokslo leidinių leidykloms.

Nagrinėta byla gali būti orientyras priimant tolesnius sprendimus. Kaip pabrėžia P. Akester: „neribota prieiga prie informacijos pakenks autorių teisių apsaugai, o per didelė autorių teisių apsauga apsunkins saugomų kūrinių informacijos priėmimą. Akivaizdu, kad Teismas bandė suderinti autorių teises bei jų apribojimus taip, kad būtų skatinamas visuomenės interesas skleisti žinias ir kultūrą ir tuo pačiu garantuojami teisių turėtojų teisėti interesai. Vis dėlto kai kurie aptarti atsakymai išlieka neaiškūs, todėl dėl jų veiksmingumo

⁷³ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2014 m. rugsėjo 11 d. sprendimas *Technische Universität Darmstadt prieš Eugen Ulmer KG* C-117/13, EU:C:2014:2196.

⁷⁴ MATULIONYTĖ, R. *10 years for Google Books and Europeana: copyright law lessons that the EU could learn from the USA. International Journal of Law and Information Technology*, 2016.

praktikoje abejojama⁷⁵. Pavyzdžiui, atsakydamas į pirmąjį klausimą, ESTT plačiau neištyrė sąvokos „darbai, kuriems netaikomos pirkimo ar licencijavimo sąlygos“ prasmės ir apimties. Pažymėtina, kad svarbu išanalizuoti kūriniuose esančių bendrųjų sutarčių sąlygų bei autorių teisių atsisakymo galiojimą ir įgyvendinamumą, atsižvelgiant į tai, kad sutartinės nuostatos gali „viršyti“ autorių teisių išimtis. ESTT neatsižvelgė ir į tai, kad trijų pakopų testo pritaikymas kiekvieno atskiro kūrinio skaitmeninimui, siekiant padaryti jį prieinamą mokslinių tyrimų ir privačių studijų tikslams, gali prieštarauti absoliučiam draudimui skaitmeninti visą kolekciją. Todėl lieka neaišku, ar, jei tenkinamos trijų pakopų testo sąlygos, didelės apimties bibliotekos kolekcijų skaitmeninimas yra teisėtas⁷⁶.

2.1.3. Nacionalinio reguliavimo lankstumo vertinimas užsienio valstybių kontekste

Autorių teisė savo prigimtimi yra teritorinė ir lokali, tačiau globalizacija, skaitmeninimo galimybės, ES susikūrimas ją modifikavo, šalims iškilio būtinybė kuo labiau unifikuoti autorių teisių įstatymus ne tik paisant skaitmeninės epochos iššūkių, bet ir stengiantis, kad kuo mažiau jie skirtųsi ne tik kontinentinėje teisėje, ES viduje, bet ir pasauliniu mastu – skaitmeninėje epochoje kūriniai jau nebeprisiklauso nuo lokalių vietos. Tai atsispindi tiek didžiausių ES valstybių autorių teisių įstatymų pakeitimuose, tiek ir pasauliniu mastu.

Lietuvos autorių teisių situaciją darbe nagrinėjamu aspektu galima palyginti su kitomis ES valstybėmis. Kadangi dėl darbo apimties visų ES valstybių autorių teisių būklės šioje srityje aptarimas būtų perteklinis, lyginimui pasirinktos Prancūzija bei Vokietija. Svarbu prisiminti, kad Lietuvoje, kaip ir kitose ES valstybėse narėse, autorių ir gretutinių teisių išimtys yra išvardytos teisės aktuose kaip baigtinis sąrašas. Priešingai, bendrosios teisės tradicijos valstybių teisės aktuose nėra numatyta galimybė apriboti teisių turėtojų teisių tais atvejais, kai toks apribojimas yra pateisinamas sąžiningu kūrinio naudojimu⁷⁷ – atsižvelgiant į tai, aptariami autorių teisių apribojimai bus lyginami ir su JAV bei Kanados teisiniu reguliavimu.

Prancūzijoje 2006 m. rugpjūčio 1 d. buvo priimtas Autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje įstatymas DADVSI⁷⁸. Jis buvo skirtas 2001 metų Informacinės visuomenės direktyvai įgyvendinti Prancūzijos teisėje. Šiuo įstatymu Prancūzijos intelektinės nuosavybės kodeksas buvo papildytas trimis naujomis nuostatomis, susijusiomis su autoriaus atgaminimo ir viešo atlikimo ir paskelbimo (bet ne padarymo

⁷⁵ TELLA, A. *Information Seeking Behavior and Challenges in Digital Libraries*. IGI Global, 2016, p. 79.

⁷⁶ Ibid., p. 80.

⁷⁷ MARKOVA, M. *Marakešo sutarties įtaka autorių teisių sistemai*. Teisė, 2015.

⁷⁸ Loi sur le Droit d'Auteur et les Droits Voisins dans la Société de l'Information (DADVSI). JO, 2006, nr. 2006-961.

kūrinio viešai prieinamo) teisės apribojimu mokymo ir mokslinių tyrimų tikslais. Šie apribojimai, palyginti su numatytais Direktyvos, yra daug siauresnės taikymo apimties, be to, Prancūzija nepasinaudojo direktyvos 5 straipsnio 3 dalies n punkte įtvirtinta galimybe ir aptariamo apribojimo nenumatė.⁷⁹ Minėto įstatymo DADVSI iniciatorių ir rengėjų intencijos buvo kultūriškai plačios: įstatymu buvo siekiama sujungti keletą Informacinės visuomenės direktyvoje numatytų išimčių, kad tai atneštų naudos bibliotekoms ir kitoms kultūros įstaigoms. Tačiau rezultatas buvo kitoks nei tikėtasi - nors kai kurie naujų nuostatų aspektai atrodė aiškūs (pavyzdžiui, atgaminimas išsaugojimo tikslais), daugelis kitų liko neaiškūs tiek, kad tekstą reikėjo taisyti. Todėl 2009 m. buvo priimtas HADOPI (pranc. *Haute Autorité pour la Diffusion des Œuvres et la Protection des droits d'auteur sur Internet*) įstatymas, kuriuo iki tol numatyta bibliotekų išimtis buvo išplėsta įtraukiant į Prancūzijos Intelektinės nuosavybės kodekso CPI L122-2-8 straipsnį asmeninių studijų bei mokslinių tyrimų išimtį⁸⁰.

Galima teigti, kad Prancūzijos Intelektinės nuosavybės kodekso išimtis bibliotekoms, nustatyta 2006 m., ilgą laiką buvo „monstras“ dėl savo absurdiškos formuluotės. Nauja redakcija, išplaukianti iš minėto HADOPI įstatymo, išplėtė ir šiek tiek paaiškino išimties taikymo prasmę; dar labiau ją sukonkretino aptartas ESTT sprendimas *Darmstadt* byloje. Verta paminėti, kad šis teismo sprendimas, turintis didelę įtaką autorių teisių įstatymams skaitmeninėje erdvėje, yra ypač įdomus nagrinėjimui kartu su JAV paskelbtu sprendimu *Authors Guild Inc prieš „Google“* (SDNY 2013), kuriame Niujorko teismas pasiekė panašią išvadą, kad masiniam „Google“ nuskaitymui milijonams knygų nereikia autorių teisių savininkų leidimo, tačiau pagal JAV sąžiningo naudojimo doktriną⁸¹.

Taigi pagal šiuo metu galiojančią Prancūzijos Intelektinės nuosavybės kodekso redakciją viešos bibliotekos gali suskaitmeninti turimus kūrinis kūrinį išsaugojimo, mokslinių tyrimų ar privačių studijų tikslais įstaigos patalpose tam skirtuose terminaluose⁸². Šių terminalų vartotojai gali atsispausdinti ar atsisiųsti kūrinis, jei tenkinami „egzemplioriaus asmeninio naudojimo išimties“ kriterijai: kopijos turi būti padarytos iš teisėto šaltinio, kopijavimas yra griežtai asmeninėms reikmėms, jis nėra skirtas kolektyviniam naudojimui bei už teisingą

⁷⁹ MIZARAS, V. *Autorių teisė*: I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 614.

⁸⁰ *Loi n°2009-669 du 12 juin 2009 favorisant la diffusion et la protection de la création sur internet* (HADOPI 1).

⁸¹ *La numérisation en bibliothèque: quels droits pour quelles œuvres?* [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.archimag.com/bibliotheque-edition/2015/02/05/droit-numerisation-oeuvre-bibliotheque>>.

⁸² Prancūzijos intelektinės nuosavybės kodeksas (Code de la propriété intellectuelle). [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006069414>>.

kompensaciją (teisinga kompensacija taikoma per sistemą, nustatytą Prancūzijoje dar 1985 m. liepos 3 d. priimtu įstatymu dėl asmeninio kopijavimo)⁸³.

Vokietija galimybe įgyvendinti minėtą Informacinės visuomenės direktyvos nuostatą pasinaudojo priėmusi ne 2003 m. rugsėjo 10 d. Autorių teisės reguliavimo informacinėje visuomenėje įstatymą – pirmąjį įstatymą, kuriuo buvo įgyvendinamos Informacinės visuomenės direktyvos nuostatos Vokietijoje, o tik 2007 m. priėmusi antrąjį – Autorių teisės reguliavimo informacinėje visuomenėje įstatymą, kuriuo 1965 m. Vokietijos ATGTĮ buvo papildytas 52b straipsniu⁸⁴, įtvirtinančių iš esmės identišką Lietuvos reguliavimui asmeninių studijų ir mokslinių tyrimų išimtį, tačiau, skirtingai nei Lietuvoje, apribojimas pagal Vokietijos teisę yra atlygintinis, t. y., autoriai turi teisę gauti tam tikrą atlyginimą už kūrinių naudojimą būdu, patenkančiu į apribojimo apimtį. 2017 m. birželio 30 d. Vokietijos „Bundestag“ priėmė Autorių teisių įstatymo su dabartiniais informacijos visuomenės poreikiais įstatymą (*Urheberrechts-Wissensgesellschafts-Gesetz - UrhWissG*)⁸⁵, kuris iš esmės reformavo autorių teisių saugomų kūrinių naudojimo sąlygas asmeninių studijų ir mokslinių tyrimų srityse ir įsigaliojo 2018 m. kovo 1 d. Šiuo naujuoju įstatymu buvo bandoma atkreipti dėmesį į dažną Vokietijos ATGTĮ kritiką, susijusią su jo nelankstumu naujų technologinių pokyčių atžvilgiu ir sudėtinga struktūra, dėl kurios eiliniam žmogui, neturinčiam teisinio išsilavinimo, sunku jį suprasti ir sudėtinga pritaikyti. Todėl tam, kad įstatymo nuostatas būtų lengviau suprasti, įstatymų leidžiami saugomų kūrinių, kuriems nereikia išankstinio autoriaus sutikimo, naudojimo būdai buvo susisteminti naujuose straipsniuose, kurių kiekvienas skirtas skirtingai vartotojų kategorijai arba skirtingam saugomų kūrinių naudojimo būdai. Be to, konkretūs atlyginimo už leistiną naudojimą klausimai ir įstatymų leidžiamų naudojimo būdų bei licencijavimo susitarimų santykiai savo ruožtu taip pat buvo sureglamentuoti atskirai⁸⁶. Dabartinio Vokietijos ATGTĮ 60 e straipsnio 4 dalis nustato, kad bibliotekos gali savo kolekcijose esančius darbus pateikti vartotojams asmeniniams tyrimams ar privatiems tyrimams jų patalpų terminaluose. Jos taip pat gali sudaryti sąlygas vartotojams nekomerciniais tikslais atkurti

⁸³ *La numérisation en bibliothèque: quels droits pour quelles oeuvres?* [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.archimag.com/bibliotheque-edition/2015/02/05/droit-numerisation-oeuvre-bibliotheque>>.

⁸⁴ MIZARAS, V. *Autorių teisė: I tomas*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 614.

⁸⁵ Autorių teisių suderinimo su dabartiniais informacinės visuomenės reikalavimais įstatymas (Gesetz zur Angleichung des Urheberrechts an die aktuellen Erfordernisse der Wissensgesellschaft). [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.bmjv.de/SharedDocs/Gesetzgebungsverfahren/Dokumente/BGBl-UrhWissG.html>>.

⁸⁶ STARY, C. *German reform on the use of copyright protected works in the fields of education and research will come into force soon*, 2018. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://copyrightblog.kluweriplaw.com/2018/01/15/german-reform-use-copyright-protected-works-fields-education-research-will-come-force-soon>>.

iki 10 proc. kūrinių per sesiją ir atkurti iliustracijas, straipsnius iš to paties profesionalaus ar mokslinio žurnalo, kitus smulkius kūrinius ir nebeparduodamus komercijos darbus. Kaip ir pagal ankstesnę Įstatymo redakciją, autoriams už minėtus veiksmus priklauso teisingas atlyginimas⁸⁷. Pažymėtina, kad naujasis įstatymas taip pat išsprendė ilgalaikį ginčą dėl to, ar bibliotekos gali leisti skaitmenintus kūrinius išsaugoti USB atmintinėje ar juos atspausdinti - tokio antrinės kopijos dabar yra teisėtos, tačiau joms taikoma 10% bet kokio plataus autorių teisių saugomo kūrinių riba⁸⁸.

JAV Autorių teisių įstatyme bibliotekų atžvilgiu svarbiausia yra sąžiningo naudojimo (*fair use*) doktrina, įtvirtinta Įstatymo 107 straipsnyje, ir bibliotekų išimtis, nustatytos 108 straipsnyje. 108 straipsnis pradamas keliais reikalavimais, kuriuos turi atitikti bibliotekos ir archyvai, kad būtų galima pasinaudoti jame įtvirtintomis išimtimis. Pagal 108 skirsnį padarytos kopijos negali būti skirtos „tiesioginiam ar netiesioginiam komerciniam pranašumui“, o reikalavimus atitinkančios institucijos kolekcijos turi būti prieinamos visuomenei arba nesusijusiems specializuotos srities tyrėjams. Be to, į visas kopijas turi būti įtrauktas arba pranešimas apie autorių teises, kuris nurodytas šaltinyje, arba, jei jo nėra, pareiškimas, kad kūrinys gali būti saugomas autorių teisių. Aptariamame straipsnyje yra svarbi nuostata, teigianti, kad išimtis neturi įtakos sąžiningo naudojimo teisei. Ši „sąžiningo naudojimo taupymo sąlyga“ leidžia bibliotekoms ir archyvams pasikliauti sąžiningu naudojimu tiek, kiek gali bet kuris kitas autorių teisių saugomo kūrinių vartotojas. Ta pati nuostata nurodo, kad 108 skirsnis neturi jokios įtakos sutartinėms sąlygoms, dėl kurių susitarta bibliotekoje ar archyvuose įsigyjant kūrinių kopiją, tai yra, kai sutarties sąlygos ir 108 skirsnio nuostatos prieštarauja viena kitai, pirmenybė teikiama sutarčiai. Apribojimo taikymo sąlygos skiriasi priklausomai nuo to, ar įstaiga kopijuoja nedidelę kūrinių dalį, ar visą kūrinių. Abiem atvejais originalios kopijos turi būti bibliotekos, kurioje vartotojas pateikia savo prašymą, kolekcijoje, o kopija negali būti naudojama kitais nei privačių studijų ar tyrimų tikslais; draudžiamas bet kokios komercinės naudos siekimas. Taip pat abiem atvejais, priešingai nei išsaugojimo išimties atveju, leidžiama tik viena kūrinių kopija. Pažymėtina, kad kai vartotojas siekia kopijuoti visą kūrinių ar didelę jo dalį, biblioteka ar archyvas pirmiausia turi įdėti pagrįstas pastangas, kad nustatytų, ar

⁸⁷ Vokietijos Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas (Urheberrechtsgesetz – UrhG). [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_urhg>.

⁸⁸ WERNER, G. *Neues Gesetz zum Urheberrecht in der Wissenschaft tritt am 1. März 2018 in Kraft*. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.uni-hamburg.de/newsroom/im-fokus/2018/0213-urhwissg.html>>.

egzemplioriaus negalima įsigyti už teisingą kainą. Jei tokia galimybė yra - kopijuoti neleidžiama⁸⁹.

Kanados Autorių teisių įstatymo 30.2 straipsnis nustato, kad biblioteka, archyvas, muziejus ar asmuo, veikiantis pagal bibliotekos, archyvo ar muziejaus autorių teises, nepažeidžia autoriaus teisių, atgamindami reprodukciją bet kuriam asmeniui, prašančiam naudoti šią kopiją tyrimams ar asmeninėms studijoms, kūrinio, esančio moksliniame ar techniniame periodiniame leidinyje arba laikraštyje ar periodiniame leidinyje, išskyrus mokslinį, mokslinį ar techninį periodinį leidinį, kopiją, jei laikraštis ar periodinis leidinys buvo išspausdinti daugiau nei metus prieš kopijos padarymą⁹⁰. Taigi apribojimas netaikomas grožinės literatūros ar poezijos kūriniams. Pažymėtina, kad, remdamasi šia norma, biblioteka, archyvas ar muziejus gali pateikti egzempliorių asmeniui, kuriam padaryta kopija pagal 2 dalį, tik tuo atveju, jei yra pateikiama tik viena kūrinio kopija bei biblioteka, archyvas ar muziejus informuoja asmenį, kad kopija bus naudojama tik moksliniams tyrimams ar privačioms studijoms ir kad norint naudoti kopiją kitais tikslais, išskyrus mokslinius tyrimus ar privačias studijas, gali reikėti autorių teisių savininko leidimo. 30.2 straipsnyje taip pat pažymėta, kad bibliotekoms leidžiama daryti vieną skaitmeninę kūrinio kopiją bet kuriam asmeniui, prašančiam kopijos tyrimams ar privatiems tyrimams, su sąlyga, kad šis asmuo spausdina tik vieną egzempliorių, nesidalina skaitmenine kopija ir ją naudoja ne ilgiau kaip penkias darbo dienas. Be aukščiau paminėtų išimčių, taikomų bibliotekoms, archyvams ir muziejams, Kanados autorių teisių įstatyme yra *fair dealing* (sąžiningos dalykinės praktikos) nuostata, kuria gali naudotis visi turinio vartotojai. Ši nuostata leidžia atgaminti autorių teisių saugomą medžiagą be leidimo konkrečioms tikslams: tyrimams, privačioms studijoms, švietimui, parodijai, satyrai, kritikai, apžvalgoms ir naujienų reportažams. Remiantis Kanados teismų praktika, „tyrimams“ turi būti taikomas platus ir liberalus aiškinimas, siekiant užtikrinti, kad vartotojų teisės nebūtų nepagrįstai suvaržytos ir neapriojamos nekomerciniais ar privačiais atvejais. Nepaisant autorių teisių saugomos medžiagos kopijavimo galimybės nustatymo, sąžininga dalykinės praktika įstatyme iš tikrųjų nėra apibrėžta - nėra jokių nurodymų, pavyzdžiui, kokia procentinė medžiaga gali būti nukopijuota be pažeidimų. Tai buvo nustatyta siekiant užtikrinti, kad gynyba būtų lanksti, kad atitiktų įvairių situacijų ir technologijos poreikius. Taigi ši nuostata vertinama kiekvienu atveju atskirai. Keletą gairių, kaip aiškinti sąžiningą dalykinę praktiką, pateikė Kanados Aukščiausiasis teismas,

⁸⁹ Jungtinių Amerikos Valstijų autorių teisių aktas (Copyright Act). [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.copyright.gov/title17/>>.

⁹⁰ Kanados autorių teisių įstatymas (*Copyright Act of Canada*). [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-42/Index.html>>.

nustatydamas neišsamų veiksmų, į kuriuos reikėtų atsižvelgti, sąrašą: sandorio tikslą, pobūdį ir kiekį, sandorio alternatyvas, darbo pobūdį ir susitarimo poveikį kūriniui. Pavyzdžiui, 2004 m. Teismo sprendime dėl ginčo tarp leidėjo „CCH Canadian Ltd.“ Prieš Aukštutinės Kanados Teisės draugijos Didžiąją biblioteką, teigiama, kad „leistini tikslai neturėtų būti aiškinami siaurai arba dėl to gali būti nepagrįstai suvaržytos vartotojų teisės. Teismai turėtų bandyti objektyviai įvertinti tikrąjį vartotojo / atsakovo tikslą ar motyvą, naudojant autorių teisių saugomą kūrinį⁹¹“. Atminties įstaigoms, kurios galiausiai turi priimti autorių teisių rizikos valdymo sprendimus, kurie aiškina sąžiningą prekybą, šis netikrumas gali būti vertinamas ne kaip galimybė, o kaip iššūkis. Nesant aiškių gairių, yra galimybė lanksčiai vykdyti novatorišką skaitmeninę veiklą, išvengiant autorių teisių pažeidimų. Taigi pagal Kanados autorių teisę biblioteka visada gali bandyti įrodyti, kad jos autorių teisių saugomo kūrinio naudojimas yra sąžiningas. Tik tuo atveju, jei biblioteka nesugebėtų pasinaudoti *fair dealing* pagal 29 straipsnį, jai reikėtų remtis aptartu Autorių teisių įstatymo 30.2 punktu bei įrodyti, kad kūrinio naudojimui gali būti taikoma išimtis bibliotekai⁹².

Iš to, kas išdėstyta, matyti, kad Lietuva, palyginti su Prancūzija bei Vokietija, gerokai anksčiau pasinaudojo galimybe, numatyta 2001 m. Informacinės visuomenės direktyvos 5 straipsnio 3 dalies n punkte, – 2003 m. ATGTĮ 21 straipsnis buvo papildytas įtraukiant išimtį padaryti kūrinius viešai prieinamus bibliotekų terminaluose mokslinių tyrimų ar studijų tinklais, o 2006 m. įtraukta ir tokiems tikslams pasiekti būtina kūrinio atgaminimo galimybė. Prancūzija, priešingai, minėtu 2006 m. įstatymu DADVSI tokio apribojimo Intelektinės nuosavybės kodekse nenumatė, tačiau vėliau, atsižvelgiant į nepakankamas ir neaiškias suformuluotas apribojimų formuluotes, į kodeksą taip pat buvo įtraukė mokslinių tyrimų ir asmeninių studijų išimtis. Kaip Lietuvos, taip ir Prancūzijos bei Vokietijos nustatyta išimtis yra skirta kūrinių naudojimui tik nekomerciniais tikslais, tai yra, nesiekiant ekonominės naudos. Pažymėtina, kad ATGTĮ nustatytos išimties formuluotėje taip pat įtvirtintos ir techninės apsaugos priemonės – draudimas padaryti daugiau egzempliorių, prieinamų kompiuterių tinklais, nei jų yra bibliotekoje, bei įpareigojimas užtikrinti efektyvių techninių apsaugos priemonių, kurios neleistų neteisėtai atgaminti kūrinių kopijų, naudojimą, ko nėra Prancūzijos bei Vokietijos teisės aktuose. Taigi sutiktina su doktrinoje vyraujančia pozicija, kad kontinentinės teisės valstybėse apribojimai aiškinami siaurai,

⁹¹ Kanados Aukščiausiasis Teismas. 2004 m. kovo 4 d. sprendimas *CCH Canadian Ltd. v. Law Society of Upper Canada* S.C.R. 339, SCC 13.

⁹² *Leading in the Digital World: Opportunities for Canada's Memory Institutions: The Expert Panel on Memory Institutions and the Digital Revolution*. Council of Canadian Academies, 2015, p. 135. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://research.library.mun.ca/8366/>>.

negalima taikyti analogijos ir numatyti naujų apribojimų, kurių nebūtų prieš tai numatyta įstatyme. Kaip pažymi V. Mizaras, kontinentinės Europos valstybėse galioja „uždara“ apribojimų sistema – apribojimai galimi įstatymo numatytais specialiais atvejais ir jie negali prieštarauti įprastam kūrinio naudojimui ir nepagrįstai pažeisti teisėtų autoriaus interesų (trijų pakopų testo taisyklė)⁹³.

Nepaisant teisinių sistemų (taigi ir autorių teisių apribojimų reglamentavimo) skirtumų, matyti, jog tiek aptartose Europos valstybėse, tiek ir JAV bei Kanadoje, įtvirtinti autorių teisių apribojimai kūrinio naudojimui mokslinių tyrimų bei asmeninių studijų tikslais, nepaisant minėtų iniciatyvų bei įstatymų pakeitimų, vis dar yra pakankamai ribojantys skaitmeninių technologijų kontekste.

2.2. Kūrinių atgaminimas išsaugojimo ir atkūrimo tikslais

Paskata dalintis ir pakartotinai naudoti informaciją ir žinias kyla dėl daugelio priežasčių. Ko gero, giliausias žmogaus instinktų pagrindas yra noras išsaugoti savo kultūrą ateities kartoms. Tai yra viena iš svarbiausių bibliotekų funkcijų. Bibliotekos yra turtingos istoriškai ir kultūriškai reikšmingų, kartais itin retų, kolekcijų saugyklos. Be tinkamos autorių teisių išimties biblioteka negalėtų išsaugoti ar pakeisti sugadinto kūrinio, vis dar saugomo autorių teisių, ji negalėtų teisėtai nukopijuoti ar suskaitmeninti seno laikraščio ar unikalios garso įrašo, kad jį išsaugotų. Be atitinkamų bibliotekų išimčių šis kultūros paveldas būtų prarastas ateities kartoms. Šiandien daugelis kūrinių, pavyzdžiui, svetainių ar elektroninių žurnalų, yra sukurti skaitmeniniu formatu ir spausdinimo formatu jų nėra. Neturėdami teisinių priemonių išsaugoti ir pakeisti įvairių laikmenų ir formatų kūrinius, įskaitant formatų keitimą ir elektroninio turinio perkėlimą iš pasenusių saugojimo formatų, daugelis šių kūrinių neišvengiamai bus prarasti ateities istorikų kartoms.

Informacinės visuomenės direktyvos 40 konstatuojamoje dalyje nurodyta, kad valstybės narės gali nustatyti išimtį arba apribojimą tam tikrų pelno nesiekiančių įstaigų (viešųjų bibliotekų, archyvų) labui, apsiribodamos konkrečiais atvejais, kuriems būtų taikoma ta atgaminimo teisės išimtis ar apribojimas⁹⁴. ATGTĮ 23 straipsnyje numatytas specialus reprografinio atgaminimo atvejis, kuriame numatyta, kad gali būti nustatytas toks atgaminimo teisės apribojimas, kai atgaminama specifiniais atvejais viešosiose bibliotekose, mokymo įstaigose ar muziejuose arba archyvuose, nesiekiant tiesioginės ar

⁹³ MIZARAS, V. *Autorių teisė*: I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 500.

⁹⁴ 2001 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo.

netiesioginės ekonominės ar komercinės naudos. ATGTĮ norma įtvirtina, jog be kūrinio autoriaus ar kito šio kūrinio autorių teisių subjekto leidimo ir be autorinio atlyginimo, tačiau nurodžius, jei tai įmanoma, naudojamą šaltinį ir autoriaus vardą, leidžiama nekomerciniais tikslais atgaminti bibliotekose esančius kūrinius, išskyrus kompiuterių tinklais (internete) paskelbtus kūrinius, tam, kad būtų išsaugotas arba atgamintas prarastas, sunaikintas arba tapęs netinkamas naudoti šiame straipsnyje nurodytų įstaigų fondų ar kolekcijų egzempliorius arba kai reikia atkurti prarastą, sunaikintą ar tapusį netinkamą naudoti kitos panašios bibliotekos, mokymo įstaigos, muziejaus arba archyvo nuolatinės kolekcijos egzempliorių, jeigu tokio egzemplioriaus neįmanoma gauti kitais būdais. Pakartotiniai šio atgaminimo atvejai leidžiami, jeigu jie vienas su kitu nesusiję⁹⁵.

Taigi įstatymų leidėjas, apribodamas autorių teises šioje srityje, atsižvelgdamas į minėto „trijų pakopų testo“ nuostatas nurodo griežtas kūrinių atgaminimo sąlygas. Pirma, atgamintas kūrinys turi būti šių įstaigų fonduose - o tai skiriasi nuo, pavyzdžiui, atgaminimo asmeniniais tikslais pagal 20 straipsnio 1 dalį. Kūriniai, kurie yra viešai paskelbti kompiuterių tinklais internete, bet nesantys šių įstaigų fonduose materialia forma, negali būti atgaminami. Tokia apribojimo taikymo išimtis išplaukia iš Informacinės visuomenės direktyvos 40 konstatuojamosios dalies, kurioje nurodoma, kad atgaminimo teisės apribojimas pelno nesiekiančių įstaigų labai neturėtų būti taikomas, kai kūriniai yra viešai prieinami *online* būdu. Kaip pažymi V. Mizaras, tokia išimtis yra visiškai pagrįsta, nes kai kūrinys skaitmenine forma prieinamas internete, tikslai, kuriais nustatytas analizuojamas apribojimas, nepasireiškia: tokiais atvejais nėra materialaus kūrinio egzemplioriaus, kurį būtų galima prarasti, naudojimo laikotarpiu nudėvėti ar pan., kitaip tariant, nėra reikalo atgaminti kūrinį tais tikslais, kuriais numatytas analizuojamas apribojimas.⁹⁶ Antra, atgaminimas galimas tik nesiekiant tiesioginės ar netiesioginės komercinės naudos. Trečia, galimi tik pavieniai tokio atgaminimo atvejai (ši sąlyga užkerta kelią kūrinių kopijavimui, nesusijusiam su tais tikslais, kuriems įstatymo leidėjas riboja autorių turtines teises).⁹⁷

Remiantis aptartu teisiniu reguliavimu, galima padaryti išvadą, kad Direktyvos 5 straipsnio 2 dalis c punkto nuostata perkelta tinkamai – ATGTĮ nurodyti tinkami apribojimo subjektai, aiškiai ir ypač siaurai suformuluotas specifinis atvejis, įtvirtinta, kad negali būti siekiama tiesioginės ar netiesioginės komercinės naudos. Teisinėje literatūroje galima rasti nuomonę, kad turi būti atkuriamas iš minėtų įstaigų turimų egzempliorių. Kaip pažymi E. Markevičius, iš pirmo žvilgsnio galima nesutikti su šia nuomone, nes tiesiogiai

⁹⁵ MIZARAS, V. *Autorių teisė*: I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 614.

⁹⁶ *Ibid.*

⁹⁷ BIRŠTONAS, R. et al. *Intelektinės nuosavybės teisė*. Registrų centras, 2010, p. 170.

tai nėra reglamentuota nei Direktyvoje, nei ATGTĮ, tačiau įsigilinus į sakinių formuluotes tampa aišku, kad vienintelis būdais reprografijos būdu padaryti kopiją yra arba pačiai bibliotekai (ar kitai minėtų įstaigų) iš savo egzemplioriaus, kurį siekiama išsaugoti, arba vienai bibliotekai iš savo egzemplioriaus kitai bibliotekai paprašius. Taigi lieka pritarti įžvalgai, kad šiuos veiksmus, remiantis šiuo apribojimu, gali atlikti tik minėti subjektai iš savo turimų egzempliorių⁹⁸.

2.2.2. Tarptautinio ir Europos Sąjungos teisinio reguliavimo pagrindiniai aspektai

Globalizacijos procesai ir sparti informacinių technologijų plėtra lemia tai, kad visam pasauliui iškyla tos pačios autorių teisių problemos. Jų teisiniai sprendimai, kaip bus parodyta vėliau, taip pat yra gana panašūs, nepaisant nacionalinių teisinių sistemų skirtumų. Kaip pažymi Ross ir Hedstrom, skaitmeninė informacija iš esmės keičia informacijos ir žinių gamybą, platinimą, naudojimą ir pakartotinį naudojimą visuomenėje. Kultūros paveldo institucijos, norėdamos atlikti svarbų vaidmenį šioje žinių visuomenėje, investuoja į skaitmeninio išsaugojimo metodus, sistemas ir technologijas⁹⁹. Skaitmeninis išsaugojimas turėtų būti suprantamas kaip valdymo procesų ir veiklos rinkinys, užtikrinantis nuolatinę prieigą prie skaitmeninės informacijos, įskaitant mokslo ir kultūros paveldą. Išsaugojimas skaitmeniniu būdu suteikia prieigą prie kultūrinio paveldo, tačiau dėl šio prieinamumo kyla problemų dėl greitos technologinės ir organizacinės pažangos¹⁰⁰. Be technologinių iššūkių, pagrindinės skaitmeninių kūrinių išsaugojimo kliūtys yra autorių teisių problemos, kurios paveldo institucijoms kelia iššūkius visuose informacijos valdymo ciklo etapuose, pradedant skaitmeninės medžiagos kūrimu ar išoriškai sukurtos medžiagos atranka ir įsigijimu, baigiant prieigos prie skaitmeninio turto suteikimu ir ilgalaikiu valdymu. Daugelis su skaitmeniniu išsaugojimu susijusios veiklos, pavyzdžiui, kelių kūrinių kopijų darymas ir kūrinių perkėlimas į naujus technologinius formatus ir laikmenas, apima išimtinės autorių teises, moralines teises ir duomenų bazių teises¹⁰¹.

Kaip buvo pripažinta 2011 m. *New Renaissance* - ekspertų grupės Europos kultūros paveldo paskelbimo internete ataskaitoje, išsaugoti medžiagą ir užtikrinti, kad ji būtų

⁹⁸ MARKEVIČIUS, E. *Informacinės visuomenės iššūkiai bibliotekose naudojant autorių teisių saugomus kūrinius*. Justitia, 2010, nr. 2 (74), p. 56.

⁹⁹ ROSS, S., HEDSTORM, M. *Preservation research and sustainable digital libraries*. International Journal of Digital Libraries, 2005, p. 2.

¹⁰⁰ LAVOIE, B., DEMPSEY, L. *Thirteen ways of looking at digital preservation*. D-Lib Magazine 10(7-8), 2004. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.dlib.org/dlib/july04/lavoie/07lavoie.html>>.

¹⁰¹ EVENS, T. *Challenges of digital preservation for cultural heritage institutions*, 2011, p. 159.

prieinama ateities kartoms, yra tiek pat svarbu skaitmeninei medžiagai, kaip ir „fizinei“. Bibliotekos ir kultūros paveldo institucijos vaidina unikalų vaidmenį tai įgyvendinant. Kad tai pasiektų, kaip minėta, joms reikia aiškios išimties, leidžiančios atgaminti turimus kūrinius išsaugojimo ir kitais vidaus tikslais. Tai neturėtų būti diskriminuojanti pagal formatą ar trukdanti tolesniam kūrinių naudojimui nuostata. Tokios išimties nustatymas labai prisidės prie institucijų, tarnaujančių Europos kultūros išsaugojimui ateityje, darbo. Pažymėtina, kad skaitmeniniu būdu sukurtų kūrinių išsaugojimas išlieka nenuoseklus visoje ES: nacionaliniai įstatymai, susiję su „skaitmeniniais gimusių“ kūrinių išsaugojimu pasižymi dideliu nenuoseklumu¹⁰². Jau minėtas PINO tyrimas dėl bibliotekų išimčių ir apribojimų rodo, kad kol kas šalims dar nepavyko tarptautiniu mastu suderinti autorių teisių įstatymus, kad palengvėtų bendradarbiavimas skaitmeninio kūrinių išsaugojimo srityje pasauliniu lygmeniu. Žiūrint iš bibliotekų pusės, joms didžiausią susirūpinimą kelia tai, kad įstatymuose dažnai nėra nuostatos, leidžiančios visuomenei suteikti prieigą prie minėtų padarytų kopijų, net ir tam skirtuose terminaluose. Tik 34 šalys turi išimtį, leidžiančią pateikti vartotojams išsaugojimo išimtimi remiantis padarytas kopijas, t. y., suteikti galimybę jas peržiūrėti tam skirtuose terminaluose. Taigi tam, kad būtų išsaugoti skaitmeniniai kultūros ir mokslo duomenys, reikia bendros tarpvalstybinės teisėkūros sistemos ir net sprendimų politikos lygmeniu, kitaip sakant, čia kalbama būtų apie skaitmeninę pasaulio bibliotekų aplinką „be sienų“.

Suvokiant šio uždavinio svarbą, kūrinių išsaugojimo išimtis buvo vienas klausimų, nagrinėtų 2019 m. spalio 18 d. Ženevoje vykusioje PINO tarptautinėje konferencijoje dėl autorių teisių apribojimų ir išimčių bibliotekoms, archyvams, muziejams ir švietimo bei tyrimų institucijoms. 2017 m. PINO atlikto bibliotekų ir archyvų autorių teisių apribojimų ir išimčių tyrimo duomenys rodo, kad nors beveik 75% šalių yra tam tikros rūšies išimtys dėl kūrinių išsaugojimo, tik 30% šalių leidžia juos išsaugoti skaitmeniniu būdu, o dauguma šalių neleidžia išsaugotų kopijų naudoti tarpvalstybiniu mastu¹⁰³. Išsivysčiusios šalys šiuo atžvilgiu paprastai būna lanksčiausios, tuo tarpu daugelis besivystančių šalių atsilieka. Valstybės narės sutarė, kad išsaugojimas turėtų būti išankstinis, skaitmeninis ir kad tarpvalstybiniam naudojimui turėtų būti leidžiamas tam, jog būtų sudarytos sąlygos institucijų bendradarbiavimui. Raginimas imtis pasaulinių veiksmų dėl kultūrinio paveldo išsaugojimo buvo ypač stiprus regionuose, kurie patiria niokojančias audras ir uraganus,

¹⁰² IFLA. 5 Reasons Why Cultural heritage institutions need a preservation and internal reproduction exception. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.ifla.org/files/assets/clm/5_reasons_why_preservation.pdf>.

¹⁰³ EIFL. *Access to knowledge? WIPO not ready to decide*, 2019. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.eifl.net/news/access-knowledge-wipo-not-ready-decide>>.

pavyzdžiui, Karibų jūra, taip pat šalys, nukenčiančios nuo ginkluotų konfliktų. Tačiau akivaizdu, kad jokia šalis nėra apsaugota nuo avarijų ar stichinių nelaimių, todėl šis klausimas aktualus visoms šalims - visose valstybėse bibliotekoms būtų naudinga aiški teisinė sistema, padedanti saugoti tautinį paveldą ir remianti institucijų bendradarbiavimą išsaugojimo srityje. Geras tokios sistemos pavyzdys regioniniu lygmeniu yra jau aptarta Bendrosios skaitmeninės rinkos (DSM) direktyva., kurioje yra nauja, privaloma kultūros paveldo institucijų išsaugojimo išimtis (Direktyvos 6 straipsnis), taikoma visose ES valstybėse narėse. Tačiau, kaip matyti iš nuolatinių autorių teisių ir gretutinių teisių komitetų (*Standing Committee on Copyright and Related Rights (SCCR)*), ypač - SCCR/33 bei SCCR/39), ES linkusi neleisti valstybių už ES ribų bibliotekoms to, ką ji mano esant reikalinga ES bibliotekoms ir kitoms kultūros paveldo institucijoms - ne ES valstybės pripažįsta pasaulinio bendradarbiavimo skaitmeninėje aplinkoje svarbą, todėl nors ES vykdo savo autorių teisių reformas ES skaitmeninei bendrajai rinkai, ji taip pat sulaiko tarptautinę bendruomenę aktyviai nedalyvaudama daugiašalėse diskusijose¹⁰⁴.

Kita vertus, negalima nematyti, kad siekių rasti bendrus susitarimus, kompromisus, buvo ir yra. Analizuojant valstybinių elgesį ir veiksmus minėtų PINO organizuotų seminarų metu, paaiškėjo, kad tarsi suprantama būtinybė užtikrinti kūrinių išsaugojimą, o tai praktiškai reiškė, kad būtina priimti taisykles, kurios leistų bibliotekoms dirbti tarpvalstybiniu lygmeniu - net valstybės narės, kurios abejojo dėl „ambicingesnių“ žingsnių, atrodė, kad sutiko dėl kūrinių išsaugojimo būtinybės. Tačiau taip pat pažymėtina, kad kelios valstybės narės - ypač turtingesnės Europos Sąjungoje - ir toliau tvirtina, kad nereikia imtis jokių realių padėčių pakeisti galinčių veiksmų, o tokiai pozicijai palaikyti labai naudinga, kad rengiant minėtos tarptautinės konferencijos programą buvo įtrauktas ir licencijavimo sprendimų skatinimas. Kaip pabrėžia IFLA, nors licencijavimas ir vaidina svarbų vaidmenį suteikiant prieigą prie kūrinių, jis nėra tinkamas visose situacijose – net ir ten, kur licencijavimas gali turėti vaidmenį, šiuo būdu priimti sprendimai gali būti neveiksmingi, neskaidrūs arba tiesiog nebūti tinkami bibliotekoms¹⁰⁵.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, akivaizdu, kad toks susilaikymas nuo veiksmų bei sprendimų priėmimo kūrinių išsaugojimo klausimais kelia riziką daugelį metų trunkančioms pastangoms užtikrinti, kad kiekvienos šalies bibliotekos turėtų įstatymus, reikalingus išsaugoti savo paveldą. Be to, tokia ES valstybių pozicija tarsi prieštarauja jos pačios pastaruoju metu priimtiems teisės aktams bei jų aiškinamosioms dalims, kuriuose

¹⁰⁴ HACKETT, T. *Round-up of the week at WIPO's Copyright Committee*, 2019. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://eifl.org/blogs/round-week-wipos-copyright-committee>>.

¹⁰⁵ IFLA: *Maintaining the Pressure for Better Laws for Libraries: IFLA Continues to Engage at WIPO*, 2019. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.ifla.org/node/92625>>.

ne kartą pabrėžta, kad autorių teisių nuostatos turi būti pritaikomos atsižvelgiant į skaitmeninio laikmečio iššūkius.

Apibendrinant nagrinėjamo apribojimo taikymą tarptautiniu mastu, teigtina, kad turtingesnės šalys pagal savo įstatymus yra daug geriau pasirengusios leisti savo bibliotekoms veikti skaitmeninėje aplinkoje. Tuo tarpu kitų šalių bibliotekos mažiau pajėgios palaikyti naujoves ir saugoti paveldą naudodamos naujesnes technologijas. Kaip pažymi K. Crews, tai gali būti siejama su didesniais vyriausybės gebėjimais leisti įstatymus, taip pat su tokių subjektų kaip Europos Sąjunga spaudimu¹⁰⁶.

Nors daugelyje ES valstybių narių, tarp jų - ir Lietuvoje, jau seniai taikoma aptariama išimtis kūrinių išsaugojimui, su Skaitmeninės rinkos direktyva išimtis tampa *privaloma* visoje ES. Naujoji nuostata taip pat suteikia teisinį aiškumą tarpvalstybinių išsaugojimo tinklų atžvilgiu ir leidžia išimties tvarka atlikti tam tikrą su išsaugojimu susijusį vidinį kopijavimą. Kaip teigiama Direktyvos aiškinamojoje dalyje, skirtingų valstybių narių požiūrių į kultūros paveldo įstaigų vykdomus atgaminimo išsaugojimo tikslais veiksmus buvimas trikdo kultūros paveldo įstaigų tarpvalstybinį bendradarbiavimą, dalijimąsi išsaugojimo priemonėmis ir tarpvalstybinių išsaugojimo tinklų kūrimą vidaus rinkoje, todėl ištekliai naudojami neveiksmingai. Tai gali daryti neigiamą poveikį kultūros paveldo išsaugojimui. Todėl valstybės narės turėtų privalėti nustatyti išimtį, kuri leistų daryti kopijas ir reikiamą jų skaičių tinkamu išsaugojimo instrumentu, priemone ar technologija bet kokiame formate ar bet kokioje laikmenoje bet kuriuo kūrinių ar kito objekto egzistavimo momentu ir tiek, kiek to reikia išsaugojimo tikslais. Kultūros paveldo įstaigų atgaminimo veiksmai ne kūrinių ir kitų objektų, esančių jų nuolatinėse kolekcijose, išsaugojimo tikslais turėtų ir toliau būti vykdomi turint teisių turėtojų leidimą, išskyrus atvejus, kai tai leidžiama pagal kitas Sąjungos teisėje nustatytas išimtis ar apribojimus. Taigi Bendrosios skaitmeninės rinkos direktyva iš dalies pakeičiama Informacinės visuomenės direktyvos nuostata, nustatant reikalavimą valstybėms narėms nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtinti kūrinių atgaminimo išsaugojimo tikslais išimtį bibliotekoms – pagal naujosios Direktyvos 6 straipsnį valstybės narės nustato Informacinės visuomenės direktyvos 2 straipsnyje numatytą teisių išimtį, siekdamas leisti kultūros paveldo įstaigoms daryti bet kurių jų rinkiniuose nuolat esančių kūrinių ar kitų objektų kopijas bet kokiame formate ar bet kokioje

¹⁰⁶ CREWS, K. *Exceptions and Limitations around the World*. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/exceptions-limitations/documents/global_exceptions_paper.pdf>.

laikmenoje tokių kūrinių ar kitų objektų išsaugojimo tikslais ir tiek, kiek tai būtina jiems išsaugoti¹⁰⁷.

Vis dėlto pabrėžtina ir tai, kad nors Bendrosios skaitmeninės rinkos direktyvoje nustatyta išsaugojimo išimtis yra platesnė, nei numatyta Informacinės visuomenės direktyvoje, bet ji „dosni“ tik išsaugojimo, o ne prieigos prie kūrinių atžvilgiu - tai reikalauja subtiliau suderinti autorių teisių problemas¹⁰⁸.

2.2.3. Nacionalinio reguliavimo lankstumo vertinimas užsienio valstybių kontekste

Skaitmeninimas gali būti vienintelė priemonė užtikrinti, kad kultūrinė medžiaga būtų prieinama ateities kartoms. Institucijos, ketinančios pradėti skaitmeninių bibliotekų projektus, gali remtis išsaugojimo išimtimi, kuri numatyta daugelio valstybių autorių teisių įstatymuose. Kaip matyti iš to, kas aptarta anksčiau, daugelyje valstybių autorių teisių išimtis bei nuostatos, susijusios su skaitmeninimo problemomis, yra gana panašios. Vis dėlto kalbant apie apribojimą kūrinių išsaugojimo tikslais, pažymėtina, kad kai kuriose šalyse ši išimtis nėra susijusi su išsaugojimu, o tik su pamestų, pavogtų, išmestų ar sunaikintų darbų pakeitimu - kūrinių išsaugoti neleidžiama, nebent įvyktų vienas iš minėtų įvykių, todėl šia prasme aptariamam apribojimui ne visada galima remtis kuriant skaitmeninę biblioteką.¹⁰⁹ Todėl pabrėžtina, kad tam, kad būtų įmanoma bent teoriškai artėti prie funkcionuojančios, o ne deklaratyvios skaitmeninės erdvės, nacionalinių įstatymų rengėjai taip pat turėtų būti labiau suinteresuoti įstatymų vienodinimu ir kolizijų sprendimu.

Lyginant nacionalinį reguliavimą su praeitime poskyryje aptartų šalių teisiniu reguliavimu, pažymėtina, kad Prancūzijoje bibliotekoms skirta išimtis kūrinių išsaugojimui, priešingai nei anksčiau aptarta mokslinių tyrimų ir asmeninių studijų išimtis, buvo į Intelektinės nuosavybės kodeksą perkelta jau minėtu įstatymu DAVDSI, skirtu Informacinės visuomenės direktyvos įgyvendinimui. Išimtis, perkelta šiuo įstatymu, apsiribojo kūrinių išsaugojimo tikslu, kad būtų užtikrinta prieiga prie kūrinių bibliotekoje: pavyzdžiui, nusidėvėjusių kūrinių ar kūrinių, kurie nebėra parduodami arba kurių skaitymo formatas pasenęs. Ši išimtis buvo išplėsta jau minėtu HADOPI įstatymu, pagal kurį į nuostatą buvo įtraukta ir privačių studijų bei mokslinių tyrimų išimtis. Taigi Informacinės visuomenės direktyvos nuostata dėl išsaugojimo išimties bibliotekoms į Prancūzijos teisę buvo perkelta palyginti anksti. Pažymėtina, kad pagal Lietuvos ATGTĮ bibliotekų

¹⁰⁷ 2019 m. gegužės 17 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2019/790 dėl autorių teisių ir gretutinių teisių bendrojoje skaitmeninėje rinkoje, kuria iš dalies keičiamos direktyvos 96/9/EB ir 2001/29/EB.

¹⁰⁸ PANEZI, A. *Europe's New Renaissance: New Policies and Rules for Digital Preservation and Access To European Cultural Heritage*. Columbia Journal of European Law, 2019, p. 11.

¹⁰⁹ IGLEZAKIS, I. SYNODINOU, T., KAPIDAKIS, S. *E-Publishing and Digital Libraries: Legal and Organizational Issues*. IGI Global, 2011, p. 163.

apribojimams skirti atskiri įstatymo straipsniai, detaliau įtvirtinant jų taikymo sąlygas - Prancūzijos CPI pasižymi gana siauromis formuluotėmis, paliekant daugiau vietos „netikrumui“, pavyzdžiui, ar ir kokias techninės apsaugos priemones reikia naudoti, kad kūriniai nebūtų neteisėtai perkelti į išorės tinklus. Skiriasi ir apribojimų formuluotės: pagal ATGTĮ tiek apribojimo išsaugojimo tikslais, tiek ir mokslinių tyrimų ir privačių studijų tikslais, įstatymo norma nustato, kad atitinkami veiksmai galimi „be kūrinio autoriaus ar kito šio kūrinio autorių teisių subjekto leidimo ir be autorinio atlyginimo, tačiau nurodžius, jei tai įmanoma, naudojama šaltinį ir autoriaus vardą“ bei jei „autorių teisių subjektai nėra uždraudę tokio kūrinio panaudojimo“. Prancūzijos Intelektinės nuosavybės kodeksas nustato, kad „kai kūrinys buvo atskleistas (paskelbtas), autorius negali drausti“ atitinkamų veiksmų. Žinoma, aptariama Prancūzijos kodekso išimtis neleidžia atkurtų dokumentų pateikti laisvai prieinamoje vietoje internete. Todėl teoriškai, norint tai padaryti, reikėtų prašyti kiekvieno autoriaus leidimo. Tačiau iš praktikos matyti, jog dėl sunkumų nustatant ir ieškant minėtų teisių turėtojų ar trečiųjų šalių dauguma bibliotekų yra pragmatiškos ir nevengia įkelti dokumentų, kuriuos vėliau „atsiima“ kilus ginčui. Šiuo metodu išvengiama dažnai ilgų ir bevaisių paieškų, tačiau jis neturi jokio teisinio pagrindo¹¹⁰.

Minėto Vokietijos ATGTĮ 60e straipsnio, skirto bibliotekoms, apribojimas kūrinio išsaugojimo tikslais įtvirtintas pirmoje dalyje, pagal kurią viešosios bibliotekos, kurios nei tiesiogiai, nei netiesiogiai nesiekia komercinių tikslų, gali atgaminti kūrinį iš savo kolekcijų arba leisti tokį kūrinį atgaminti, kad jį būtų galima naudoti, indeksuoti, kataloguoti, išsaugoti ir restauruoti, įskaitant tokių veiksmų atlikimą ne vieną kartą ir su techniniais pokyčiais. Kaip pažymi M. Ernst, atgaminimas išsaugojimo tikslais yra skirtas bibliotekoms visapusiškai apsaugoti jų turimus kūrinius. Visų pirma tai apima ilgalaikį analoginių ir skaitmeninių rinkinių archyvavimą iš viešosios bibliotekos. Restauravimo tikslas taip pat kyla iš bibliotekų, kaip atminties institucijų, funkcijos ir vaidmens¹¹¹.

Kanada taip pat priklauso šalims, kurios nustato išimtis kūrinio išsaugojimui. Išimtis kūrinio išsaugojimo tikslu nustatyta Kanados Autorių teisių įstatymo 30 straipsnio 1 dalyje, nustatančioje, kad autorių teisių pažeidimu nelaikytini veiksmai, kai biblioteka gamina kūrinių (paskelbtų arba nepaskelbtų), esančių nuolatinėse kolekcijose, kopijas, kad galėtų išlaikyti ar tvarkyti savo nuolatinę kolekciją ar nuolatinę kitos bibliotekos, archyvo ar muziejaus kolekciją. Tame pačiame straipsnyje įtvirtintos alternatyvios sąlygos, iš kurių

¹¹⁰ ENSSIB. *Propriété intellectuelle et numérisation*. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.enssib.fr/services-et-ressources/questions-reponses/propriete-intellectuelle-et-numerisation>>.

¹¹¹ ERNST, M. *Neuerungen im Urheberrecht für Bibliotheken*, 2018. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.egms.de/static/en/journals/mbi/2018-18/mbi000417.shtml>>.

bent viena turi būti tenkinama, kad būtų galimas šio apribojimo taikymas. Pirma sąlyga - originalus kūrinys yra retas arba nepaskelbtas ir arba nusidėvėjęs, apgadintas ar prarastas, arba kūriniai gresia susidėvėjimas, apgadinimas ar praradimas. Antra sąlyga – kūrinio originalo negalima peržiūrėti ar naudoti dėl jo būklės arba dėl atmosferos sąlygų, kuriomis jis turi būti laikomas; o darytina kopija skirta konsultacijoms vietoje. Trečia sąlyga – biblioteka (ar kita nurodyta institucija) arba jai pavaldus asmuo mano, kad originalas šiuo metu yra pasenusiame formate arba formatas greitai tokiu taps, arba kad originalui naudoti reikalingos technologijos nėra, o remiantis nagrinėjamu apribojimu kopija būtų padaryta alternatyviu formatu. Ketvirta sąlyga - kopija skirta vidiniam duomenų saugojimui ir katalogavimui. Penkta sąlyga - kopija skirta draudimo tikslams ar policijos tyrimams. Šešta sąlyga - kopija būtina kūrinio restauracijai. Antroje straipsnio dalyje numatytas šios išimties apribojimas - nurodoma, kad pirma, antra bei trečia sąlygos netaikomos, kai tinkama egzemplioriaus kopija yra prekyboje ir yra tokios kokybės, kuri tinka minėtiems šio straipsnio tikslams. Pažymėtina, kad pagal Kanados įstatymą kūrinį perkelti į kitą skaitmeninį formatą leidžiama, jei esama skaitmeninė kopija yra pasenusi ar pasenusio formato¹¹². Tačiau trumpalaikiškumas ir nuolatinis kintamumas, būdingas skaitmeniniams objektams, verčia kūrinius pradėti saugoti kuo greičiau po įsigijimo, nes dėl pasenusių technologijų kūriniai gali būti prarasti arba tektų dėti papildomas pastangas jiems atkurti.

Pagal JAV Autorių teisių įstatymo 108 straipsnio b punktą bibliotekoms leidžiama padaryti iki trijų nepaskelbto kūrinio egzempliorių kopijų išsaugojimo arba jo saugojimo kitoje viešojoje bibliotekoje ar archyve tikslais, jei kopija yra bibliotekos arba archyvų kolekcijoje ir jokia skaitmeninė forma atgaminta kopija nebus platinama už bibliotekos ar archyvo patalpų ribų. Taigi tai reiškia gana plačią teisę saugoti nespausdintų darbų kopijas, tačiau skaitmeninės kopijos negalima atsiųsti, pavyzdžiui, el. paštu - asmenys, norintys peržiūrėti skaitmeninę kopiją, turi atvykti į fizinę bibliotekos ar archyvo vietą. Išimtis dėl paskelbto kūrinio išsaugojimo yra šiek tiek griežtesnė. Pagal to paties straipsnio c punktą biblioteka arba archyvas gali atgaminti ne daugiau kaip tris paskelbto kūrinio egzempliorius tik tam, kad būtų pakeistas sugadinta, susidėvėjęs, pamestas ar pavogtas egzempliorius, arba jei egzistuojantis formatas, kuriame saugomas darbas, paseno. Šia išimtimi bibliotekos naudotis gali tik jei yra tenkinamos kumuliatyvios sąlygos: pirma, biblioteka pagrįstomis pastangomis nustatė, kad kūrinio pakaitalo negalima gauti už teisingą kainą, antra, jokia skaitmeninio formato kopija visuomenei negali būti prieinama už bibliotekos patalpų ribų.

¹¹² Kanados autorių teisių įstatymas (*Copyright Act of Canada*). [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-42/Index.html>>.

Be to, įstatymas pažymi, kad „formatas laikomas pasenusiu, jei įrankis, reikalingas prieigai prie tam tikrame formate saugomo kūrinio, nebėra gaminamas arba jo nebėra rinkoje.“¹¹³ Taigi 108 skyriaus išimtis pakaitinių kopijų darymui taikoma tik paskelbtiems darbams.

Verta paminėti, kad pastangos atkreipti dėmesį į 108 skyriaus veiksmingumą greitai besikeičiančioje skaitmeninėje aplinkoje prasidėjo dar 2000-ųjų viduryje ir tęsiasi iki šiol. 2005 m. buvo įsteigta „108 skyriaus tyrimo grupė“, turėjusi pateikti išvadas ir rekomendacijas, kaip atnaujinti autorių teisių įstatymą atsižvelgiant į skaitmeninių technologijų amžių. 2014 m. balandžio 2 d. Teismų, intelektinės nuosavybės ir interneto rūmų pakomitetas surengė posėdį tema „Autorių teisių saugomų kūrinių išsaugojimas ir pakartotinis naudojimas“, kur viena iš pagrindinių temų buvo 108 skyrius, taip pat nenustatytų autorių teisių kūriniai ir masinis skaitmeninimas. Teismų komiteto pirmininkas B. Goodlatte'as pažymėjo, kad pastaruoju metu yra siūlymų, kad užuot atnaujinus 108 skyrių taip, kad jis atitiktų skaitmeninio amžiaus aktualijas, išsaugojimo veiklai turėtų būti taikomos 107 skyriaus sąžiningo naudojimo (*fair use*) nuostatos. Pirmininkas pabrėžė, kad nors ir tiesa, kad yra aiškių atvejų, kai sąžiningas naudojimas būtų pritaikomas kūrinių išsaugojimo veiklai, sąžiningą naudojimą ne visada lengva taikyti, todėl reikalingos aiškesnės įstatymų nustatytos gairės nei yra dabar¹¹⁴.

W. M. Cross pažymi, kad sąžiningo naudojimo išimtis yra vienas iš svarbiausių autorių teisių įstatymų aspektų vykdant bibliotekų veiklą, bet ir vienas iš bibliotekininkams sunkiausiai pritaikomų - įvertinti sąžiningą naudojimą yra vienas iš sudėtingiausių teisinių sprendimų, kuriuos turi priimti bibliotekininkai, ir dėl šio sudėtingumo institucijos dažnai tiesiog atsisako naudotis savo sąžiningo naudojimo teisėmis. Skaitmeninėje aplinkoje šis sudėtingumas daugėja eksponentiškai. Kalbant apie 108 skirsnio bibliotekos išimtį pagal JAV autorių teisių įstatymą, pažymėtina, kad daugelis jos apsaugos priemonių taip pat netaikomos skaitmeninėje aplinkoje. Europos kontekste L. Guibault pažymi, kad būtent įstatymų nustatytų išimčių ir apribojimų neaiškumas ir tai, kad išimtys skaitmeninei sričiai dažnai netaikomos, lemia dažnas teisių turėtojų iniciatyvas aiškiau apibrėžti bibliotekų ir archyvų galimus veiksmus įsigyjant ar licencijuojant autorių teisių saugomą medžiagą lemia įstatymų numatytų išimčių ir apribojimų neaiškumą ir dažną skaitmeninių sričių išimčių netaikymą.

¹¹³ Jungtinių Amerikos Valstijų autorių teisių aktas (Copyright Act). [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.copyright.gov/title17/>>.

¹¹⁴ United States Copyright Office. *Section 108 of Title 17 a discussion document of the register of copyrights*. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.copyright.gov/policy/section108/discussion-document.pdf>>.

Apibendrinant galima teigti, kad aptartų bendrosios teisės tradicijų valstybių teisinis reguliavimas lanksčiau vertina nagrinėjamą apribojimą, nes bibliotekų veiksmai, nepatenkantys į kūrinio išsaugojimą tokiu mastu, koku jis apibrėžiamas nagrinėtuose JAV ir Kanados teisės aktuose, gali būti pateisinami *fair use* (JAV) arba *fair dealing* (Kanada) doktrinomis. Kalbant apie kontinentinės teisės valstybes, tarp jų – ir Lietuvą, teigtina, kad apribojimų formuluotės yra gana panašios – jos didžiąja dalimi atitinka išsaugojimo apribojimo formuluotę, įtvirtintą Informacinės visuomenės direktyvoje, tačiau informacinių technologijų amžiuje nesuteikiančios reikalingo aiškumo dėl skaitmeninio išsaugojimo galimybių. Tikėtina, kad ši problema bus iš dalies išspręsta tinkamai perkėlus minėtas Bendrosios skaitmeninės rinkos direktyvos nuostatas į valstybių nacionalinius teisės aktus – tai turėtų palengvinti bendradarbiavimą šiuo klausimu tarp valstybių narių bent jau ES lygiu, tačiau tarptautiniu mastu, kaip pažymėta aptartuose PINO tyrimuose, dar yra tobulintinų dalykų. Atsižvelgiant į tai, kad ir bendrosios, ir kontinentinės teisės valstybės susiduria su ta pačia problema – nacionalinių teisės aktų pasenusių nuostatų nepritaikomumu ir atsilikimu nuo nuolat besikeičiančios skaitmeninės aplinkos, manytina, kad efektyvus bendradarbiavimas skaitmeninio išsaugojimo srityje galimas tik pasiekus tarpvalstybinį konsensą dėl atitinkamų nacionalinių teisės aktų pakeitimų, aiškiai įtvirtinant išankstinio bei skaitmeninio kūrinių išsaugojimo apribojimų galimybes su reikalingomis techninės apsaugos priemonėmis. Manytina, kad tik tokiu būdu gali būti pasiektas bendradarbiavimas skaitmeninėje aplinkoje pasauliniu lygmeniu.

3. BIBLIOTEKŲ TAIKOMŲ APRIBOJIMŲ, SKIRTŲ REGĖJIMO NEGALIĄ TURINTIEMS ASMENIMS BEI KŪRINIAMS NAŠLAIČIAMS, YPATUMAI

Nagrinėjamos temos periferijoje yra du klausimai: teisiniai iššūkiai, su kuriais skaitmeninimo epochoje susiduria bibliotekos, norėdamos suteikti prieigą prie kūrinių akliems bei regos negalią turintiems asmenims, ir kūrinių našlaičių teisinių problemų aspektai bibliotekų skaitmeninimo projektuose. Pirmasis klausimas temos periferijoje yra todėl, kad aklių bibliotekos ir iki skaitmeninimo amžiaus buvo specifinės, nes jos kaupia specialios paskirties literatūrą - leidinius aklių, reginčiųjų raštu, garsines knygas; jų vartotojų ratas taip pat ribotas. O kūriniai našlaičiai dėl negalėjimo nustatyti jų autorystės atsiranda padidintos rizikos zonoje ir kultūrine prasme, ir autorių teisių prasme – arba dėl galimybės jais neteisėtai pasinaudoti, arba – atvirkščiai - bijant jais naudotis dėl galimų autorių teisių pažeidimų, jei autoriai atsirastų ir pareikštų teises pretenzijas į savo kūrinių; abiem atvejais jie negali tapti pilnaverte skaitmeninės kultūrinės rinkos, taigi ir bibliotekų fondų, dalimi.

3.1. Bibliotekų galimybės suteikti prieigą prie kūrinių regos negalią turintiems asmenims: Marakešo sutartis

Kūrinių skaitmeninimo ir platinimo teisiniai aspektai gyvybiškai svarbūs regėjimo negalią turintiems žmonėms: regintieji visada turi galimybę gauti kūrinį bet kokių pavidalu, o regėjimo negalią turintiems žmonėms reikalinga literatūra neprieinama popieriniu pavidalu. Suteikiant prieigą prie specialaus formato kūrinių esminį vaidmenį vaidina bibliotekos. Tačiau norint sudaryti galimybę minėtiems asmenims susipažinti su bibliotekų fonduose esančiais kūriniais, būtinas atitinkamas teisinis reguliavimas – be specialių autorių teisių išimčių kūrinio atgaminimas specialiu formatu būtų laikomas autorių teisių pažeidimu.

Teisines kliūtis ir regėjimo negalią turintiems žmonėms naudotis jiems reikalinga literatūra panaikino sutartis, priimta 2013 m. birželio 28 d. Maroke, PINO ir Maroko Karalystės organizuotoje diplomatinėje konferencijoje Marakeše. Ši PINO sutartis dėl geresnės aklių, regėjimo ir skaitymo negalią turinčių asmenų prieigos prie literatūros kūrinių (toliau – Marakešo sutartis) įsigaliojo 2016 m. ją ratifikavus 20 valstybių, tarp kurių buvo ir Lietuva. Marakešo sutarties priėmimas vertinamas kaip Žmogaus teisių, suformuluotų visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje (27 straipsnis)¹¹⁵ ir Jungtinių tautų

¹¹⁵ 1948 m. gruodžio 10 d. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Valstybės žinios, 2006-06-17, Nr. 68-2497.

Neįgaliųjų teisių konvencijoje (30 straipsnis)¹¹⁶ realizacija, nes pirmą kartą žmonijos istorijoje atsirado tarptautinės teisės sistema, reglamentuojanti kūrinių kopijų gaminimą ir tarptautinį platinimą specialiu formatu, pritaikytu žmonėms, kurie negali naudotis įprastu spausdintu kūrinium – suskaitmenintu ar ne. Taigi anksčiau tik žodžiais ir neturinčiais teisinės galios pareiškimais deklaruota laisvė skaityti, ignoruojant faktą, kad aklieji negali įsigyti skaitymo medžiagos jiems tinkamu formatu, buvo iš esmės išspręsta. Buvusios problemos mastą rodo faktas, kad pasaulyje daugiau kaip 90 procentų publikuotos medžiagos yra neprieinama akliesiems ar skaitymo negalią turintiems asmenims, todėl sukuriamos vadinamos „knygų dykumos“¹¹⁷.

Apžvelgiant socialinę ir kultūrinę regėjimo negalią turinčių žmonių situaciją nagrinėjamu aspektu, pažymėtina, kad pasaulyje tik apie 7 proc. visų išleistų kūrinių prieinami specialiaisiais formatais, o besivystančiose šalyse, kur gyvena 90 proc. visų pasaulio aklųjų ir silpnaregių, prieinamų leidinių skaičius nesiekia 1 proc. Ši problema iš dalies kyla dėl autorių teisių įstatymų sukurtų kliūčių, kurias ir buvo siekiama pašalinti Marakešo sutartimi. Kaip teigia Pasaulio aklųjų sąjungos garbės prezidentė Dr. P. Hartin: „Marakešo sutartis duoda pažadą pašalinti kliūtis, trukdančias mums naudotis knygomis, kurių formatą galime skaityti, ir pasidalyti tuo, ką turime, su savo regos negalią turinčiais broliais ir seserimis besivystančiose šalyse, kurie iki šiol negalėjo pasiekti net kelių prieinamų knygų. Iš tikrųjų mes manome, kad Marakešo sutartis yra reikšmingiausias įvykis aklų ir silpnaregių žmonių gyvenime nuo pat Brailio rašto išradimo beveik prieš 200 metų“¹¹⁸.

Vykdamas derybas dėl Marakešo sutarties, kilo esminių nesutarimų dėl to, ar siūloma tarptautinė priemonė turėtų būti formuojama įpareigojančios sutarties (*hard-law*) ar bendrų rekomendacijų (*soft-law*) pavidalu. JAV delegacija PINO nuolatiniame autorių teisių ir gretutinių teisių komitete (SCCR) pirmiausia priešinosi bet kokiam susitarimui dėl privalomos galios sutarties priėmimo bei pasisakė už neoficialų rekomendacijų rinkinį. 2011 m. JAV delegacija PINO SCCR pasisakė už dviejų etapų procesą, kuriame pirmasis žingsnis būtų bendrų rekomendacijų parengimas. Šis pirmasis žingsnis laikytas tramplinu į antrą žingsnį, kuriuo vėliau būtų įtvirtinti privalomi tarptautiniai standartai. Vėliau JAV

¹¹⁶ 2006 m. gruodžio 13 d. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija. Valstybės žinios, 2010-06-19, Nr. 71-3561.

¹¹⁷ *United States of America Joins WIPO's Marrakesh Treaty as 50th Member In Major Advance for the Global Blind Community*. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.wipo.int/pressroom/en/articles/2019/article_0002.html>.

¹¹⁸ IFLA. *Implementing the Marrakesh Treaty for persons with print disabilities A practical guide for librarians*, 2018. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/exceptions-limitations/getting_started_faq_marrakesh_treaty_a_practical_guide_for_librarians_2018_en.pdf>.

delegacija pakeitė savo poziciją ir sutiko su sutarties priėmimu, neaptardama įpareigojančių išlygų intensyvumo ar apimties. Europos Sąjunga laikėsi panašaus elgesio modelio, iš pradžių siūlydama bendrą rekomendaciją, bet galiausiai balsuodama už derybas dėl įpareigojančios sutarties. Atsižvelgiant į tarptautinės intelektinės nuosavybės teisės ir žmogaus teisių įstatymų sąveiką, galima teigti, kad PINO teisingai nusprendė, kad priemonė turėtų būti parengta kaip įpareigojanti sutartis, o ne neįpareigojanti bendra rekomendacija - neprivalomas teisės aktas. Pirma, neprivalomos rekomendacijos gali tapti „mirusios raidės“ (*dead letter*) įstatymu - įstatymu, kuris pasirašytas, bet iš tikrųjų praktikoje netaikomas. Visuotinė „knygų bado“ problema laikytina pernelyg svarbia, kad sprendimas būtų sumažintas iki praktikoje neveiksmingo bendrų rekomendacijų nustatymo. Be to, įpareigojanti sutartis, kitaip nei neprivalomo pobūdžio rekomendacijos, skatina ir besivystančių šalių nacionalinių įstatymų tobulėjimą. Todėl pasirinkus neprivalomo reguliavimo variantą, būtų atitraukta nuo tikslo sukurti tarptautines išlygas ir apribojimus autorių teisių įstatymams, kurie būtini akliems ir žmonėms su skaitymo negalia¹¹⁹. Tikėtina, kad bendrosios rekomendacijos nebūtų turėjusios praktinės reikšmės bibliotekoms taikant Sutartyje nustatytus apribojimus. Iš ankstesniuose skyriuose aptartų bibliotekų taikomų apribojimų ypatumų ir jų pritaikomumo informacinių technologijų amžiuje, matyti, kad rekomendacijų bei gairių pavidalu įformintos nuostatos praktikoje lieka nepritaikomos: nors ir galima vardinti begales nacionaliniuose bei tarptautiniuose teisės aktuose įformintų iniciatyvų dėl poreikio suderinti esamus autorių teisių apribojimus su skaitmeninėmis galimybėmis, situacija nesikeičia arba keičiasi pernelyg lėtai. Todėl įtvirtinus tokio pobūdžio nuostatas neprivalomo teisės akto pavidalu bibliotekos ir toliau susidurtų su šio apribojimo, t. y., specialaus formato kūrinių prieigos suteikimu, taikymu, kas, atsižvelgiant į tai, kad naudos gavėjai yra regos negalią turintys asmenys, būtų nepateisinama.

Chafee pataisa, priimta JAV 1996 metais, iš dalies pakeitė JAV autorių teisių įstatymą, sukurdama autorių teisių išimtis asmenims, kurie yra akli ar turi skaitymo negalią. Marakešo sutarties įgyvendinimo įstatymas išplėtė JAV Įstatymo 121 skyrių taip, kad reguliavimas apimtų ir prieinamų formatų egzempliorių platinimą užsienyje. 2019 m. sausio 28 d. JAV prezidentas D. Trumpas pasirašė Marakešo sutarties ratifikavimo dokumentą, ir JAV tapo penkiasdešimta prie sutarties prisijungusia valstybe. JAV įsigaliojus sutarčiai, Marakešo sutarties šalyse gyvenantiems regos negalią turintiems

¹¹⁹ KAMINSKI, E. M., YANISKY-RAVID, SH. *The Marrakesh Treaty for visually impaired persons: Why a Treaty was preferable to soft law*. University of Pittsburgh Law Review, Vol. 75, 2014. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://lawreview.law.pitt.edu/ojs/index.php/lawreview/article/view/338/255>>.

žmonėms pagal JAV įkurtos Nacionalinės aklųjų federacijos duomenis iš karto prieinamais tapo maždaug 550 000 tekstų¹²⁰.

Marakešo sutartimi siekiamo tikslo įgyvendinimui esminę reikšmę turi bibliotekos - visame pasaulyje bibliotekos yra vienas iš svarbiausių Brailio rašto, garsinės, spausdintinės ir skaitmeninio formato šaltinių neregiamams ir silpnaregiams¹²¹. Tačiau pažymėtina, kad bibliotekos gali siūlyti savo paslaugas neįgaliesiems tik tada, kai jos taip pat turi prieinamo formato medžiagą, todėl Marakešo sutartis pagerino prieinamo formato švietimo medžiagos prieinamumą, kad asmenys su skaitymo negalia turėtų vienodas galimybes mokytis. Pažymėtina ir tai, kad daugiau dėmesio skiriant prieinamo formato kūriniais ir užtikrinant jų atgaminimo ir platinimo sistemą nacionaliniais autorių teisių įstatymais, Marakešo sutartis sustiprina vietos leidybos pramonę¹²², o tai naudinga ir autoriams. Kaip pabrėžė kultūros ministras Mindaugas Kvietkauskas, Marakešo sutartį galima laikyti esminėmis gairėmis ne tik Europos Sąjungai, bet ir viso pasaulio šalims: „Ši sutartis turi labai svarbią humanitarinę ir socialinę reikšmę, nes ji padeda pašalinti kliūtis, kurios trukdo įprasto teksto negalintiems skaityti žmonėms įgyti prieigą prie įvairaus žanro spausdintinių tekstų. Sėkmingam šios sutarties įgyvendinimui labai svarbios bibliotekos, nes būtent jose skaitymo negalią turintys žmonės gali gauti jiems reikalingą literatūrą.¹²³“ Bibliotekų svarbą Sutarties įgyvendinimui parodo jau pats bibliotekų tikslas suteikti visuomenei prieigą prie kultūros paveldo. Todėl neužtikrinant bibliotekoms galimybės suteikti prieigą prie savo kolekcijose esančių kūrinių skaitymo ar regos negalią turintiems asmenims, minėto tikslo įgyvendinimas taptų neįmanomas, nes bibliotekos savo pagrindines funkcijas įgyvendinti gali tik tada, kai jos visos, nesvarbu, ar tai būtų specialios bibliotekos, skirtos akliesiems, ar bendrosios, suteikia visiems asmenims vienodas galimybes naudotis prieinama skaitymo medžiaga švietimo, darbo ar laisvalaikio tikslais.

Pagal Marakešo Sutarties 3 straipsnį naudos gavėjas yra asmuo, kuris yra aklas arba turi regos sutrikimą arba suvokimo ar skaitymo negalią, kurių neįmanoma sumažinti taip, kad to asmens rega iš esmės nesiskirtų nuo regos asmens, neturinčio tokio sutrikimo ar

¹²⁰ United States of America Joins WIPO's Marrakesh Treaty as 50th Member In Major Advance for the Global Blind Community. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.wipo.int/pressroom/en/articles/2019/article_0002.html>.

¹²¹ THE MARRAKESH TREATY: AN EIFL GUIDE FOR LIBRARIES. 2015. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.eifl.net/resources/marrakesh-treaty-eifl-guide-libraries-english>>.

¹²² WIPO. *Main Provisions and Benefits of the Marrakesh Treaty*, 2013. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_marrakesh_flyer.pdf>.

¹²³ Ministras: sėkmingam Marakešo sutarties įgyvendinimui labai svarbios bibliotekos, 2019. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://kauno.diena.lt/naujienos/laisvalaikis-ir-kultura/kultura/ministras-sekmingam-marakeso-sutarties-igyvendinimui-labai-svarbios-bibliotekos-932328>>.

negalios, ir dėl to nepajėgia skaityti spausdintų kūrinių iš esmės taip, kaip sutrikimo ar negalios neturintis asmuo; arba dėl fizinės negalios nepajėgia laikyti ar vartyti knygos arba sutelkti žvilgsnio ar judinti akių taip, kaip to paprastai reikėtų norint skaityti. Kaip įtvirtinta 4 straipsnyje, atitinkamus veiksmus, skirtus suteikti naudos gavėjui prieigą prie tinkamo formato darbų, gali atlikti įgaliotosios institucijos¹²⁴. Todėl praktiniu požiūriu bibliotekoms svarbiausia Sutarties nuostata yra „įgaliotosios institucijos“ sąvokos apibrėžtis, nes joje apibūdinama, kokios organizacijos ir kokiomis sąlygomis gamina ir platina kopijas specialiaisiais formatais. 2 straipsnio c dalyje apibrėžta, kad įgaliotoji institucija – tai vyriausybės įgaliota ar pripažinta institucija, turinti teisę nesiekdama pelno naudos gavėjams teikti švietimo, mokymo, pritaikymo skaityti ar informacines paslaugas. Tai gali būti valstybinė įstaiga ar pelno nesiekianti organizacija, kuri naudos gavėjams tokias paslaugas teikia vykdydama savo pagrindinę veiklą ar institucinius įsipareigojimus. Taigi tiek specializuota institucija, teikianti paslaugas akliesiems, pavyzdžiui, garsinių knygų biblioteka, tiek ir bendras paslaugas teikianti biblioteka, pavyzdžiui, akademinė ar viešoji biblioteka, kuri teikia tas pačias paslaugas visiems savo vartotojams nepriklausomai nuo to, ar jie turi negalią, gali būti įgaliotoji institucija. Siekdama užtikrinti, kad kopijomis specialiaisiais formatais būtų naudojamosi sąžiningai, įgaliotoji institucija šiuo klausimu nustato savo praktiką¹²⁵. Todėl, kaip bus parodyta vėliau, Marakešo sutartis bibliotekų atžvilgiu pašalina nemažai teisinių kliūčių, trukdančių gaminti specialiųjų formatų kūrinius ir keisti jų kopijomis, taip suteikdama galimybę bibliotekoms padidinti šių leidinių fondus¹²⁶.

Visi Marakešo sutartyje nurodyti naudos gavėjai turi teisę susipažinti su kūrinių, kaip apibrėžta Berno konvencijos 2 straipsnio 1 dalyje¹²⁷ dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos, tačiau tik teksto, ženklų ir (arba) susijusių iliustracijų ir paskelbtų ar kitu būdu padarytų viešai prieinamais bet kokiomis medijomis, naudojantis teise juos konvertuoti į prieinamos formos kopiją. Sąvoka „prieinamos formos kopija“ pagal Sutartį reiškia bet kokį darbą, atgamintą alternatyviu būdu ar forma, su kuriuo naudos gavėjai gali susipažinti, pavyzdžiui, Brailio raštas, padidintas šriftas, elektroninės ir fonetinės knygos versijos. Pažymėtina, kad kai kuriuos iš šių formatų, pavyzdžiui, elektronines knygas, taip pat gali naudoti negalios neturintys žmonės, todėl Sutartyje aiškiai numatyta teisė daryti kopijas tik

¹²⁴ 2013 m. birželio 27 d. Marakešo sutartis [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://wipolex.wipo.int/en/text/301019>>.

¹²⁵ Marakešo sutartis: EIFL vadovas bibliotekoms, 2015. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.lbiblioteka.lt/doclib/q8xoo1t7ijwxe6qz4d7yyx7ezfdqyfbh>>.

¹²⁶ BALČYTYTĖ, D. *Kuo Marakešo sutartis svarbi bibliotekininkams*. Tarp knygų, 2019. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://issuu.com/tarpknygu/docs/2019_10a>.

¹²⁷ Berno konvencija dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos. Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-988.

tiems tikslams, kurie reikalingi išimtinai naudos gavėjams – kopija turi būti naudojama tik naudos gavėjų ir turi būti tokia, kad būtų išlaikomas originalaus kūrinio vientisumas, atsižvelgiant į pakeitimus, kurių reikia kūriniui pateikti kita forma, bei naudos gavėjų galimybes susipažinti su kūriniu. Tačiau, kaip minėta, kūrinio kopijos prieinamu formatu neturi daryti patys naudos gavėjai - tai gali atlikti asmuo, veikiantis naudos gavėjų vardu, arba įgaliotosios institucijos, kurias tinkamai įgaliojo arba atitinkamai pripažino kiekvienos šalies valdžios institucijos¹²⁸.

Marakešo sutartyje ne tik leidžiama kūrinių kopijas padaryti prieinamu formatu be teisių turėtojo sutikimo, bet ir užtikrinama teisė į jų platinimą, įskaitant perdavimą tarp valstybių, kurios yra Sutarties šalys. Todėl galima teigti, kad Marakešo sutartis iš esmės sudarė galimybę bibliotekoms sutaupyti laiko bei finansinių ir žmogiškųjų išteklių sutelkiant specialaus formato kūrinius šalies bei kitų teritorijų viduje, taip pat, kadangi skirtingose valstybėse veikiančios bibliotekos gali tarpusavyje koordinuoti kūrinių specialiaisiais formatais kopijų gamybą, sumažėja veiklos dubliavimas, kai ta pati knyga skirtingose šalyse specialiuoju formatu pritaikoma keletą kartų¹²⁹. Tačiau valstybėms paliekama teisė apriboti Sutartyje numatytas teises kūriniams, kurių prieinamomis sąlygomis atviroje rinkoje nėra – Sutarties 4 straipsnio 4 dalis nustato, jog Sutarties išimtis susitariančioji šalis gali numatyti taikyti tik tiems kūriniams, kurių konkrečios prieinamos formos kopijų naudos gavėjai neturi galimybės priimtinomis sąlygomis įsigyti toje rinkoje. Bibliotekoms tai reikštų, kad pirmiausia jos turėtų atlikti paiešką, kad patikrintų, ar tam tikras kūrinys yra prieinamas specialiu formatu, ir tik tada galėtų padaryti prieinamą kopiją. Kadangi kiekvienu atveju būtų nustatyta, ar specialaus formato kūrinys yra prieinamas, ir ar jis prieinamas už pagrįstą kainą naudos gavėjams (ypač tarpvalstybinėse situacijose), praktinis tokios nuostatos įtvirtinimo rezultatas iš esmės lemtų aptariamą išimties neįgyvendinamumą - prieigos prie kopijos sudarymas asmenims būtų atidėtas, kadangi daugelis bibliotekų neturi pakankamai darbuotojų bei išteklių, kad kiekvienu atveju galėtų atlikti tokio pobūdžio patikrinimus. Todėl bibliotekoms, jei jos norėtų suteikti asmenims prieigą prie tokių kūrinių, tektų rizikuoti autorių teisių turėtojų pareikštais ieškiniais dėl to, kad biblioteka padarė komerciškai prieinamą kūrinio kopiją. Tokių teisinių problemų

¹²⁸ SZTOBRYN, K. *The New Provisions on Access to Protected Works for Visually Impaired Persons – One Small Step for Copyright, One Giant Leap for People with Disabilities*. Białostockie Studia Prawnicze, vol. 23, 2018. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://bsp.uwb.edu.pl/wp-content/uploads/2019/02/23-4-14-eng.pdf>>.

¹²⁹ BALČYTYTĖ, D. *Kuo Marakešo sutartis svarbi bibliotekininkams*. Tarp knygu, 2019. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://issuu.com/tarpknygu/docs/2019_10a>.

tikimybė gali lemti, kad biblioteka apskritai atsisakytų teikti tokias paslaugas ir specialaus formato kūriniai regos negalią turintiems asmenims toliau liktų neprieinami¹³⁰.

Pagal Sutarties 4 straipsnio 5 dalį atlyginimo už kūrinių naudojimą taikant šį autorių teisių apribojimą klausimas paliekamas nustatyti kiekvienai valstybei savo nuožiūra. Teigtina, kad ši nuostata ir aukščiau aptarta 4 straipsnio dalis bibliotekų atžvilgiu turėtų atgrasantį poveikį – įvedant atlyginimą už kūrinių naudojimą minėtais tikslais, ypač nukentėtų mažas pajamas gaunančių valstybių, kurių knygų biudžetas yra labai ribotas, bibliotekos¹³¹. Todėl atsižvelgiant į tai, kad biblioteka prieinamo formato kopiją padarytų tik tam, kad būtų užtikrinta vienoda asmenų prieiga prie kūrinio ir tai, kad tokia veikla vykdoma nesiekiant pelno, atlyginimo už kūrinių naudojimą nustatymas būtų neproporcingas Marakešo sutartimi siekiamiems tikslams.

3.1.1. Marakešo sutarties nuostatų įgyvendinimas Europos Sąjungos teisėje

Europos Sąjunga Marakešo sutartį ratifikavo 2018 m. spalio 1 d., o šios sutarties šalimi tapo 2019 m. sausio 1 dieną. Iki 2019 m. pabaigos prie sutarties prisijungė 88 šalys, todėl PINO Marakešo sutartį laiko greičiausiai veikiančia ir „populiariausia“ sutartimi.

2017 m. rugsėjo 17 d. buvo priimta Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2017/1564¹³² (toliau – Marakešo direktyva, Direktyva) ir Reglamentas 2017/1563¹³³ (toliau – Marakešo reglamentas, Reglamentas), įgyvendinantys Marakešo sutartį. Reglamente nagrinėjamas tarpvalstybinių mainų tarp ES ir trečiųjų šalių klausimas dėl specialaus formato kūrinių ir kitų autorių teisių saugomų prieinamų formatų kopijų, skirtų akliems bei silpnaregiams. Direktyva į ES teisę perkelia išipareigojimus, įtvirtintus Sutartyje, numatant privalomą autorių teisių išimčių taikymą ir nurodant leistiną kūrinių ir kitų objektų, saugomų autorių teisių ir gretutinių teisių, naudojimą aklių, regos negalią turinčių ar kitaip neįgalių asmenų labui¹³⁴.

¹³⁰ THE MARRAKESH TREATY: AN EIFL GUIDE FOR LIBRARIES. 2015. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.eifl.net/resources/marrakesh-treaty-eifl-guide-libraries-english>>.

¹³¹ Ibid.

¹³² 2017 m. rugsėjo 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2017/1564 dėl aklių, regos sutrikimų ar kitą spausdinto teksto skaitymo negalią turinčių asmenų labui leidžiamų tam tikrų būdų naudoti tam tikrus autorių teisių ir gretutinių teisių saugomus kūrinius ir kitus objektus, kuria iš dalies keičiama Direktyva 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo.

¹³³ 2017 m. rugsėjo 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas 2017/1563 dėl Sąjungos ir trečiųjų šalių tarpvalstybinio keitimosi autorių ir gretutinių teisių saugomų tam tikrų kūrinių ir kitų objektų prieinamos formos kopijomis aklių, regos sutrikimų ar kitą spausdinto teksto skaitymo negalią turinčių asmenų labui.

¹³⁴ 2018 m. lapkričio 19 d. Lietuvos Respublikos Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo Nr. VIII-1185 2, 20, 201, 25, 31, 32, 63, 75 straipsnių ir 3 priedo pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas.

Pažymėtina, kad ES įstatymų leidėjas pasirinko neįtraukti į Marakešo Direktyvą anksčiau minėtos Sutarties nuostatos, susijusios su išankstiniu tinkamo formato kūrinio prieinamumo rinkoje patikrinimu, kuris pagal anksčiau aptartą Sutarties 4 straipsnio 4 dalį turėtų būti ištirtas naudos gavėjų, asmenų, veikiančių jų vardu, arba įgaliotų institucijų prieš fiziškai padarant kūrinio kopiją. Šis reikalavimas buvo atšauktas dėl abejonių, susijusių su praktiniu tokios nuostatos taikymu, pavyzdžiui, dėl galimybės padaryti rinkoje prieinamo kūrinio kopijos kita prieinamo formato forma, nebuvimą bei tokios kopijos įperkamumą¹³⁵. Atsižvelgiant į praeitoje dalyje aptartą potencialų tokios nuostatos perkėlimo ribojantį poveikį bibliotekų veiksmams, ES įstatymų leidėjo sprendimas šios nuostatos neįtraukti vertintinas teigiamai. Vis dėlto, nors kūrinių prieinamų formatų naudojimas yra finansiškai patrauklus ir riboja laukimo laiką norint gauti konkretų kūrinių, praktikoje tai gali būti ne taip reikšminga dėl kalbinių skirtumų, kurie egzistuoja tarp valstybių narių ir trečiųjų šalių¹³⁶. Čia pažymėtina, kad derybų dėl Marakešo sutarties nuostatų metu buvo kilęs specialiojo formato kopijų vertimo išimties klausimas. Besivystančios šalys ir Lotynų Amerikos regiono šalys siūlė įtvirtinti autorių teisės leisti versti kūrinius išimti tais atvejais, kai kūrinyje nėra išleistas konkrečia kalba, kuri yra vartojama regėjimo ar skaitymo negalia turinčių asmenų, kadangi tais atvejais, kai neįgalieji asmenys priklauso etninei mažumai šiose šalyse, yra didelė tikimybė, kad jie neturi galimybės gauti specialiosios kūrinio kopijos reikiama kalba. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad teisė versti kūrinius yra viena iš autorių teisių, apimanti tiek turtinių, tiek neturtinių autorių teisių aspektus, ES delegacija ir valstybės, priklausančios Vidurio Europos ir Baltijos šalių valstybių grupei (CEBS), su minėtu reikalavimu nesutiko. Kaip pažymi M. Markova, Baltijos šalių grupės, kuriai priklauso ir Lietuva, nenorą sutikti su minėtos išimties versti įtvirtinimu, galima pateisinti šiai valstybių grupei būdingu valstybinių kalbų retumo ir specifika, kas galėtų lemti netikslus bei kūrinio vientisumą pažeidžiančius vertimus, taip pat aplinkybę, kad minėtų šalių rinkos yra palyginti nedidelės, todėl šio regiono autoriai už vertimus į užsienio kalbas gauna nemažą pajamų dalį¹³⁷. Taigi atsižvelgiant į tai, kad daugeliu atvejų efektyviam tarpvalstybiniam keitimuisi tinkamo formos kopijomis būtų reikalingas atitinkamo kūrinio atgaminimas keliomis kalbomis, tikėtina, kad net suteikus bibliotekoms finansiškai palankias sąlygas, tarpvalstybinis keitimasis adaptuotais kūrinių nevyksta tokiu mastu, kokio buvo tikėtasi. Be to, toks keitimasis turėtų vykti remiantis nacionalinėmis nuostatomis (suderintomis tik Direktyva 2017/1564), nes trūksta vienodų taisyklių,

¹³⁵ BANASUIK, J. *Implementation of the Marrakesh Treaty — an input into discussion from the perspective of the European Union*. Journal, Copyright Society of the U.S.A, 2019.

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ MARKOVA, M. *Marakešo sutarties įtaka autorių teisių sistemai*. Teisė, 95, 2015.

taikomų visoje ES - tai gali neigiamai paveikti bibliotekų bendradarbiavimą vykdant tarpvalstybinius mainus, kurie dėl skirtingų nacionalinių nuostatų turinio ir taikymo galėtų apriboti naudos gavėjų galimybes naudotis pritaikytais darbais¹³⁸.

Kalbant apie Marakešo sutarties nuostatų santykį su anksčiau aptarta Informacinės visuomenės direktyva, teigtina, kad Marakešo sutarties nuostatos vaidina daug didesnę vaidmenį užtikrinant prieigą prie kūrinių nei aptartos Informacinės visuomenės direktyvos 5 straipsnio 3 dalies b punktas, kurį valstybės narės galėjo, tačiau nebuvo priverstos įgyvendinti jų atitinkamose nacionalinėse teisinėse sistemose. Žinoma, dėl Marakešo sutarties sudarymo ES teisės aktų leidėjui teko iš dalies keisti Informacinės visuomenės direktyvos 5 straipsnio 3 dalies b punktą, pagal kurį valstybės narės pačios sprendė, ar numatyti išimtis arba apribojimus tuo atveju, kai jie naudojami žmonių su negalia naudai ir šis naudojimas yra tiesiogiai susijęs su šia negalia, yra nekomercinio pobūdžio ir tokio masto, kurį pateisina atitinkama negalia. Toks Informacinės visuomenės Direktyvos 5 straipsnio 3 dalies b punkto turinys ir jo neprivailomas pobūdis lėmė, kad bibliotekų galybės suteikti asmenims su regos negalia prieigą prie specialaus formato kūrinių ženkliai skyrėsi nuo esamų tokių asmenų poreikių šioje srityje¹³⁹. Kaip 2016 m. išvadoje pabrėžė generalinis advokatas N. Wahl, toks „direktyvos 5 straipsnio 3 dalies b punktas neatspindi nei Marakešo sutarties formuluotės, nei jos esmės, ir valstybės narės negali de facto keisti arba pažeisti tos ES taisyklės, savarankiškai prisiimdamos tarptautinius įsipareigojimus“¹⁴⁰.

Marakešo direktyva taip pat įtvirtino minėtą Sutarties nuostatą, pagal kurią valstybės narės nacionaliniuose teisės aktuose turi galimybę įpareigoti bibliotekas bei kitus įgaliotuosius subjektus mokėti teisių turėtojams kompensaciją už naudojamą išimtimi (3 straipsnio 6 dalis). Kaip minėta, tokia nuostata būtų brangi tiek finansine, tiek administracine prasme ir sukeltų nepriimtina bibliotekų galimybių įgyvendinti Sutarties tikslus apribojimą. Todėl teigiamai vertintina, kad, priešingai nuo kitų 3 straipsnyje įtvirtintų nuostatų, ši nuostata neįpareigojo valstybių narių perkelti ją į nacionalinę teisę.

Kai kurie autoriai taip pat išskiria problemą, jog nei Reglamente, nei Direktyvoje nenagrinėjama Sutarties 7 straipsnio nuostata, susijusi su draudimu teisių turėtojams apriboti prieigą prie kūrinių taikant technologines priemones, kurios užkerta kelią kūrinių

¹³⁸ BANASUIK, J. *Implementation of the Marrakesh Treaty — an input into discussion from the perspective of the European Union*. Journal, Copyright Society of the U.S.A, 2019.

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Generalinio advokato Nils Wahl išvada, pateikta 2016 m. rugsėjo 8 d. ECLI:EU:C:2016:657. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=183130&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=545413>>.

atgaminimui. Jų teigimu, nors pareiga imtis priemonių, būtinų siekiant į tokį teisių turėtojų vengimą užtikrinti galimybes atgaminti kūrinius nekomerciniais tikslais žmonių su negalia naudai, jau nustatyta Informacinės visuomenės direktyvos 6 straipsnio 4 dalyje, tačiau siekiant tikslo, numatytų Marakešo direktyvos bei reglamento, valstybių nacionalinių teisės aktų nuostatose, ribojančiose technologinio atgaminimo priemonių naudojimą, turėtų būti nurodomos ir naujos papildomos nuostatos, kuriomis įgyvendinama Marakešo direktyva¹⁴¹. Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjo sprendimas šiuo klausimu bus aptartas nagrinėjant Direktyvos nuostatų perkėlimo į nacionalinę teisę aspektus.

Bet kokių atveju galima teigti, kad Marakešo sutartimi pradėtas naujas etapas diskusijose dėl neįgalųjų teisinės padėties intelektualinės nuosavybės teisės požiūriu, būtent dėl skaitymo negalią turinčių žmonių galimybės naudotis kūriniais, kuriuos saugo autorių teisės, savo ruožtu – bibliotekų teisės šią prieigą užtikrinti. Marakešo sutartis ir ES aktai, kuriais siekiama ją įgyvendinti ES teisėje, neabejotinai yra reikšmingas ir vertingas indėlis užtikrinant galimybę žmonėms su negalia naudotis spausdinta medžiaga, leidžiančia jiems skaityti, ir tokiu būdu skatinantis gerbti jų prigimtinį orumą. Apribojus atitinkamą autorių teisių apsaugos sritį, bibliotekos įgijo teisę žmonėms su skaitymo negalia leisti susipažinti su kūriniais alternatyviu prieinamu formatu, kurios jos neturėjo arba turėjo tik ribotai pagal anksčiau taikytą teisinį reguliavimą. Reikia atsižvelgti į tai, kad Sutarties turinys atspindi kompromisą tarp teisių turėtojų, ginančių ribotą prieigą prie savo kūrinių, padėties, ir negalią turinčių žmonių poreikių. Todėl pats faktas, kad buvo priimta sutartis, suteikianti prieigą prie kūrinių asmenims, kuriems negali būti taikomos bendrosios išimties ir apribojimai, vertintinas teigiamai. Marakešo sutarties bei Direktyvos ir Reglamento jos įgyvendinimui priėmimo ir taikymo pasekmės nebūtinai reiškia, kad skaitymo negalią turintiems žmonėms suteiktą prieigą prie kūrinių galima laikyti absoliučiai lygia prieigai, kuria naudojasi negalios neturintys asmenys. Panašu, kad ES įstatymų leidėjui šis faktas buvo žinomas, todėl Direktyvos 2017/1564 preambulėje nenurodyta, kad aktu turėtų būti užtikrintos vienodos teisės susipažinti su kūriniais, o tik tokios teisės, kurios „iš esmės lygiavertės“ asmens, neturinčio minėtų sutrikimų, teisėms. Vis dėlto šie teisės aktai yra reikšmingas bandymas pagerinti esamą situaciją ir įrodyti poreikį žengti link vienodo požiūrio principo įgyvendinimo¹⁴², o bibliotekos yra pagrindinės šios novatoriškos sutarties sėkmės iniciatorės, ir bibliotekininkai vaidina pagrindinį vaidmenį įgyvendinant šią sutartį.

¹⁴¹ BANASUIK, J. *Implementation of the Marrakesh Treaty — an input into discussion from the perspective of the European Union*. Journal, Copyright Society of the U.S.A, 2019.

¹⁴² Ibid.

Kaip teigia T. Hackett, ekonominė ir socialinė sutarties nauda bus didžiulė ir pakeis informacinių paslaugų prieigą vartotojams su negalia¹⁴³.

3.1.2. Marakešo sutarties nuostatų įgyvendinimas nacionalinėje teisėje

Nors ATGTĮ jau 2011 m. buvo papildytas nuostata dėl autorių teisių apribojimų, taikomų regos negalią turintiems žmonėms, visgi šios srities reglamentavimas iki Marakešo direktyvos įgyvendinimo buvo labai fragmentuotas ir nepalankus užtikrinti bibliotekų tarpvalstybiniam prieinamos formos kopijų keitimąsi, kas leistų neįgaliams žmonėms pasiekti daugiau jiems prieinamų formų kūrinių ar kitų objektų. Atsižvelgiant į tai, 2018 m. gruodžio 20 d. buvo atlikti ATGTĮ pakeitimai su Marakešo direktyva nustatytų tikslų vykdymu susijusių nuostatų atžvilgiu. Į ATGTĮ buvo įtrauktos bibliotekoms reikšmingos „įgalioto subjekto“, „naudos gavėjo“ ir „prieinamos kopijos“ sąvokos. Svarbiausiu laikytinas 25 straipsnio pakeitimas. ATGTĮ 25 straipsnio 1 dalyje buvo išlaikyta platesnė išimtis negalioms ir kūriniams, tais atvejais, kai netaikomos Direktyvoje numatytos tarpvalstybinių mainų nuostatos - neįgaliųjų interesams atstovaujančios organizacijos (pavyzdžiui, Lietuvos aklųjų biblioteka) ir toliau galės be teisių turėtojo leidimo ir autorinio atlyginimo, teisėtai išleistus ar viešai paskelbtus kūrinius, jei įmanoma, nurodžius autoriaus vardą ir naudojamą šaltinį, nekomerciniais tikslais atgaminti ir viešai skelbti kūrinius bei gretutinių teisių objektus. Pagal pakeistą ATGTĮ 25 straipsnio 2 dalį remiantis 1 dalyje nustatytais apribojimais, bibliotekoms leidžiama atgaminti, viešai skelbti, padaryti prieinamas kompiuterių tinklais (internete), platinti prieinamos formos kopijas tik naudos gavėjams ar kitiems įgaliotiesiems subjektams. Siekiant užtikrinti didesnę prieinamos formos kopijų pasiekiamumą tarp ES valstybių, vienoje valstybėje pagamintos prieinamos formos kopijos turėtų būti pasiekiamos visose valstybėse narėse – todėl 2 dalis taip pat numato, jog įgaliotieji subjektai turimas prieinamos formos kopijas gali teikti ne tik Lietuvos Respublikoje esantiems subjektams, bet ir visoje ES¹⁴⁴. Taigi biblioteka, vadovaudamasi Marakešo sutartimi, specialiojo formato leidinį gali išduoti kitai bibliotekai ar institucijai Lietuvoje ar bet kurioje kitoje prie Marakešo sutarties prisijungusioje šalyje.

¹⁴³ IFLA. *Implementing the Marrakesh Treaty for persons with print disabilities A practical guide for librarians*, 2018. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/exceptions-limitations/getting_started_faq_marrakesh_treaty_a_practical_guide_for_librarians_2018_en.pdf>.

¹⁴⁴ Lietuvos Respublikos Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo Nr. VIII-1185 2, 20, 201, 25, 31, 32, 63, 75 straipsnių ir 3 priedo pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas, 2018.

Lygiai taip pat bibliotekai suteikiama galimybė ir gauti atitinkamo formato leidinius iš institucijų, esančių šalyse, prisijungusiose prie Marakešo sutarties¹⁴⁵.

Technologinės apsaugos priemonės, naudojamos autorių darbams apsaugoti atlieka svarbų vaidmenį suteikiant teisių turėtojams galimybę įvairiais būdais pasiūlyti turinį vartotojams, taip pat apsaugoti nuo neteisėto kopijavimo. Tačiau šių priemonių naudojimas kartais gali tapti nepagrįsta kliūtimi, trukdančia bibliotekoms pasinaudoti autorių teisių išimtimis, kuriomis jos pagal Sutartį turėtų teisę naudotis. Galiojantis reglamentavimas Įstatymo 75 straipsnyje numatė šių priemonių ribojimą 25 straipsnio 1 dalyje numatytais pagrindais, todėl atitinkamai buvo pakeista ATGTĮ 75 straipsnio 1 dalis, joje duodant nuorodą į 25 straipsnį *in corpore*¹⁴⁶. Marakešo Direktyvos 3 straipsnio 5 dalis numato, kad bet kokios sutartinės nuostatos, kuriomis siekiama neleisti taikyti išimtį ar apriboti jos taikymą, neturi teisinės galios, todėl teigtina, kad dabartinės redakcijos ATGTĮ 25 straipsnio 3 dalis užtikrina šią nuostatą, suteikiant laisvę sąžiningai naudoti įstatymo projekte numatytas išimtis nurodytoje srityje.

Kaip minėta anksčiau, viena problemų – bendros sistemos dėl leidinių keitimosi tarp valstybių bibliotekų nebuvimas. Tokia keitimosi eiga priklauso nuo kūrinio formato, nuo to, koku būdu asmuo pageidauja kūrinių gauti, jo pageidavimų dažnumo ir esamos tokių paslaugų teikimo infrastruktūros. Šiuo tikslu gali būti naudojamos tarpbibliotekinio dokumentų pristatymo sistemos ar kita saugi skaitmeninė mainų platforma. Pažymėtina, kad daugelyje valstybių veikia nacionalinės specialiosios bibliotekos, aptarnaujančios negalinčius skaityti spausdinto teksto žmones. Lietuvoje šias paslaugas teikia Lietuvos aklių biblioteka, kuri šiuo metu siekia pasirašyti sutartį su PINO Prieinamų knygų konsorciūmu dėl galimybės prisijungti prie ABC „Global Book Service“. Manytina, kad šis bendradarbiavimas gerokai palengvintų keitimąsi specialiuųjų formatų leidiniais tarptautiniu mastu¹⁴⁷.

Pažymėtina, kad IFLA nuo pat 2018 m. birželio mėn. periodiškai peržiūri, ar nacionalinės vyriausybės priėmė būtinus nacionalinius įstatymus, kad Marakešo sutarties nuostatos taptų tikrove, ir, jei taip, ar jie maksimaliai išnaudoja jose numatytos prieigos galimybes. Pagal 2020 m. kovo mėn. duomenis matyti, kad Lietuva sutarties šalių kontekste yra tinkamai įgyvendinusi kriterijus: Lietuvos bibliotekos gali naudotis Marakešo sutarties teisėmis be kompensacijos sistemų, bibliotekoms nenumatytas įpareigojimas tikrinti, ar

¹⁴⁵ BALČYTYTĖ, D. *Kuo Marakešo sutartis svarbi bibliotekininkams*. Tarp knygų, 2019. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://issuu.com/tarpknygu/docs/2019_10a>.

¹⁴⁶ Lietuvos Respublikos Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo Nr. VIII-1185 2, 20, 201, 25, 31, 32, 63, 75 straipsnių ir 3 priedo pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas, 2018.

¹⁴⁷ BALČYTYTĖ, D. *Kuo Marakešo sutartis svarbi bibliotekininkams*. Tarp knygų, 2019. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://issuu.com/tarpknygu/docs/2019_10a>.

kūriniai yra prieinami rinkoje (komercinis prieinamumas), bibliotekos išimti gali naudoti ir asmenų su disleksijos bei kitais sutrikimais labui. Tačiau pažymėtina, kad bibliotekoms, norinčioms pasinaudoti Marakešo sutarties išimtimis, nustatomos papildomos apskaitos tvarkymo nuostatos¹⁴⁸. Kaip teigiama Marakešo sutarties įgyvendinimo aiškinamuosiuose raštuose, jei įgaliotiems subjektams teks susidurti su skirtingomis administracinėmis taisyklėmis arba prižiūrėti įvairias apskaitos sistemas, atsižvelgiant į tai, kur siunčiama medžiaga, išlaidos padidės, bus eikvojamas aptarnaujančio personalo laikas. Daugelis institucijų tiesiog neturės išteklių dalyvauti ir nuspręs to atsisakyti. Be to, akivaizdu, kad prieinamos formos medžiagos „nutekėjimas“ iš tokių įgaliotų subjektų yra labai retas atvejis. 2016 m. lapkričio mėn. PINO „Accessible Books Consortium“ (ABC) organizuotame renginyje Argentinos, Indijos ir JAV ekspertai nepranešė apie jokių reikšmingus neteisėto naudojimo atvejus per daugelį metų bibliotekoms teikiant paslaugas neregiamis ir silpnaregiams. Todėl visi dalyviai pasisakė už paprastą ir nebiurokratinį tarptautinių mainų mechanizmą¹⁴⁹.

Norėdami padėti bibliotekininkams visapusiškai naudotis sutartimi, 2019 m. EIFL suorganizavo pirmąjį tarptautinį seminarą, skirtą Marakešo sutarties įgyvendinimui tarp regioninių bibliotekų grupės - Estijos, Latvijos, Lietuvos, Lenkijos, Baltarusijos ir Rusijos, kurio metu buvo patobulinti praktiniai mainų prieinamomis medžiagomis mechanizmai, sudaryti konkretūs nacionalinio įgyvendinimo planai ir sukurtas mokymo modelis Marakešo sutarties įgyvendinimui kitose pasaulio vietose¹⁵⁰. Todėl teigtina, kad siekiant įgyvendinti Sutarties tikslą, svarbu, kad visos bibliotekos, nepaisant jų tipo, būtų skatinamos priimti įgaliotų subjektų vaidmenį ir suteikti vartotojams, turintiems atitinkamų sunkumų, prieigą prie tinkamos formos kūrinų.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima daryti išvadą, kad Direktyva į Lietuvos teisę buvo perkelta tinkamai, nes buvo atsisakyta probleminių Sutarties nuostatų, kurios potencialiai apsunkintų jos tikslų įgyvendinimą, tai yra, apsunkinant bibliotekas pareiga tikrinti kūrinų prieinamumą rinkoje bei atlyginimo autorių turėtojams mokėjimo nustatymą. Todėl teigtina, kad Marakešo sutartis bibliotekų atžvilgiu pašalina didžiąją dalį

¹⁴⁸ IFLA. *Implementing the Marrakesh Treaty: Monitoring Report, March 2020 Update*. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/exceptions-limitations/documents/marrakesh_update_march_2020.pdf>.

¹⁴⁹ EIFL. *Implementation of the Marrakesh Treaty for persons with print disabilities*, 2016. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.eifl.net/system/files/resources/201701/eifl_marrakech_faqs_0.pdf>.

¹⁵⁰ EIFL. *2019 a bumper year for the Marrakesh Treaty*, 2020. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.eifl.net/news/2019-bumper-year-marrakesh-treaty>>.

kliūčių, trukdančių suteikti prieigą regos negalia turintiems asmenims prie specialaus formato kūrinių.

3.2. Bibliotekų galimybių naudoti kūrinius našlaičius problematika ir teisinis reguliavimas

Technologiniai pokyčiai suteikė bibliotekoms galimybę skaitmeninti savo kolekcijas naujais ir patraukliais būdais piliečių ir visuomenės interesų labui. Iš to, kas aptarta ankstesniuose skyriuose, matyti, kad autorių teisių išimčių paprastai nepakanka, todėl tokiems veiksams atlikti dažnai reikia teisių turėtojo leidimo¹⁵¹. Viena iš teisinių problemų, su kuria susiduriama norint skaitmeninti bibliotekų ir kitų organizacijų kolekcijose esančius kūrinius ir padaryti juos viešai prieinamus, – teisės panaudoti vis dar autorių teisių saugomus kūrinius įsigijimas, ypač tada, kai kūrinio autorių ar jų buvimo vietos nustatyti nepavyksta, tai yra, kūrinių našlaičių atveju¹⁵².

Kūrinys našlaitis – tai kūrinys, kurio autorių teisės yra saugomos, tačiau kurio autorių teisių turėtojas negali būti identifikuotas arba jo negalima rasti. Šiems darbams būdinga tai, kad jų potencialūs vartotojai negali paprašyti teisių turėtojų leidimo juos naudoti, o leidimo nebuvimas dažnai lemia tai, kad kūriniai negali būti suskaitmeninti ir platinami. Tai taip pat yra teisinio nesaugumo šaltinis institucijoms, kurios vis dėlto pasirenka naudoti šiuos kūrinius be teisių turėtojų sutikimo¹⁵³. Galima išskirti kelias aptariamo fenomeno priežastis. Pirma, kūrinių komercinio gyvavimo ciklo (angl. *commercial life cycle*) trukmė paprastai yra vos keletas metų, po kurių jie iš esmės praranda savo komercinę vertę, tačiau, nepaisant to, dar dešimtmečius negali būti laisvai naudojami suinteresuotų asmenų ar organizacijų (pvz., bibliotekų) dėl ypač ilgai besitęsiančios autorių teisių apsaugos. Kuo daugiau laiko praeina nuo kūrinio išleidimo datos, tuo sunkiau atsekti jo teisių turėtojus. Antra priežastis – nėra reikalavimo registruoti kūrinių, net siekiant palengvinti įrodinėjimą, todėl daugelyje šalių nėra sukurtų saugomų kūrinių duomenų bazių, palengvinančių teisių turėtojų paiešką. Trečia, nėra galimybės atsisakyti teisių į kūrinius arba kūrinių „perkelti“ į viešąjį domeną prieš tai, kol jiems nepasibaigia autorių teisių apsauga, net jei autoriai nebėra suinteresuoti komerciškai eksploatuoti savo teisių¹⁵⁴.

¹⁵¹ EIFL. *The European Orphan Works Directive: An EIFL Guide*, 2014. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.eifl.net/resources/european-orphan-works-directive-eifl-guide>>.

¹⁵² MATULIONYTĖ, R. *Skaitmeninės bibliotekos: Kūrinių našlaičių direktyvos įgyvendinimas Lietuvoje*. Teisės problemos, Nr. 1 (83), 2014, p. 1.

¹⁵³ Conseil supérieur de la propriété littéraire et artistique. *Rapport de la mission sur la transposition de la Directive 2012/28/UE sur les œuvres orphelines*, 2014, p. 14.

¹⁵⁴ MATULIONYTĖ, R. *Skaitmeninės bibliotekos: Kūrinių našlaičių direktyvos įgyvendinimas Lietuvoje*. Teisės problemos, Nr. 1 (83), 2014, p. 5.

Kūriniai našlaičiai yra daugelio teisės subjektų, kurių misijos ir motyvai nėra panašūs, o kartais ir nesuderinami, interesų centre. Čia kiekvienąsyk susiduriama su teisine problema: nesant identifikuojamo ir pasiekiamo teisių turėtojo, kuris savo valia galėtų leisti ar uždrausti planuojamą kūrinio naudojimą, potencialūs šio kūrinio vartojimas yra „paralyžiuotas“ arba, dar blogiau, bibliotekos gali susidurti su rimtomis teisinėmis problemomis, sukeltomis neteisėtų kūrinio naudojimo veiksmy¹⁵⁵. Net įdėjus daug pastangų autorių teisių turėtojui surasti, jei savininkas nerastas, susiduriama su teisiniu netikrumu sprendžiant, ar ir kokiomis sąlygomis autorių teisių turėtojas leistų naudoti kūrinį, o kūrinio naudojimui peržengus autorių teisių numatytas išimtis ar apribojimus, sunku sumažinti atsakomybės už tokį naudojimą riziką, nes visada išlieka nors ir mažai tikėtina galimybė, kad atsiradęs autorių teisių turėtojas pareikš ieškinį dėl pažeidimo po kūrinio naudojimo pradžios¹⁵⁶.

Nors akivaizdu, jog nenustatytų autorių teisių kūriniai gali būti vertingu šaltiniu švietime, o teisės mokslų žinovai, bibliotekininkai ir teisių turėtojai pripažįsta, kad tokios didelės kūrinių dalies neprieinamumas apiboja visuomenės interesus, pažymėtina, jog norint nustatyti ir surasti teisių turėtojus, reikia atlikti daug laiko bei finansinių išteklių reikalaujančias paieškas. Autorius gali būti nežinomas arba miręs ir nepalikęs jokių surandamų įpėdinių, taip pat pasitaiko atvejų, kai teisių turėtojais yra leidėjas ar tam tikra nebeegzistuojanti institucija, kuri neturi teisių perėmėjų arba yra susijungusi su kitais subjektais bei nėra išlikusių duomenų apie tai, kam priklauso autorių teisės. Paminėtini ir atvejai, kai kūrinuose yra kitų kūrinių, pavyzdžiui, nuotraukų ar schemų (vadinamų *embedded works*) su savo atskiromis autorių teisėmis, iš kurių viena ar daugiau gali būti „našlaičiai“¹⁵⁷.

Net ir atliktos kruopščios teisių turėtojų paieškos dažnai būna bevaisės. Kaip teigia B. Stratton, „skiriant 4 valandas vienos knygos teisių turėtojų nustatymui, vienam tyrėjui prireiktų 1000 metų, kad būtų nustatytos teisės tik į 500 000 knygų - tai lašas vandenyne, palyginti su turtingomis Europos kultūros institucijų kolekcijomis“¹⁵⁸.

¹⁵⁵ LESPETS, S. Numérisation et œuvres orphelines, 2010. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.enssib.fr/bibliotheque-numerique/documents/49079-numerisation-et-oeuvres-orphelines.pdf>>.

¹⁵⁶ PETERS, M. Report on Orphan Works: A Report of the Register of Copyrights. Library of Congress, U. S. Copyright Office, Washington, 2006, p. 21. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.copyright.gov/orphan/orphan-report.pdf>>.

¹⁵⁷ EIFL. The European Orphan Works Directive: An EIFL Guide, 2014. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.eifl.net/resources/european-orphan-works-directive-eifl-guide>>.

¹⁵⁸ Ibid.

Nenustatytų autorių teisių kūrinių reiškinys nėra naujas, tačiau itin aktualus jis tapo tik prasidėjus masiniam skaitmeninimui¹⁵⁹. Kūrinių našlaičių problema turi įtakos tiek šiuolaikiniams, tiek ir senesniems kūriniams, ypač internetiniam turiniui, kuriame nėra informacijos apie teises ar metaduomenų, identifikuojančių teisių turėtoją. Bibliotekos savo kolekcijose, turinčiose didelę istorinę, socialinę ir edukacinę vertę, saugo dešimtis milijonų kūrinių, kuriuose yra ir autorių teisių, ir viešosios nuosavybės skelbiamos ir neskelbtos, spausdintos ir ne prekybai skirtos medžiagos. Daugelis išleistų kūrinių dėl savo pobūdžio gyvena trumpą „ekonominį gyvenimą“, tačiau turi išliekamosios vertės istorikams, mokslininkams ir kūrėjams. Taigi bibliotekos, nors ir turi technologines galimybes skaitmeninti kolekcijas ir vartotojams suteikti prieigą prie jų, tačiau negali veikti ten, kur kai kurių kūrinių teisių savininkų nerandama, nes tuos kūrinius suskaitmeninant tai galėtų būtų laikoma autorių teisių pažeidimu. Ši problema dar labiau padidėja atvejais, kai trūksta informacijos apie pačias autorių teises - dažnai net nėra aišku, ar kūriniai vis dar saugomi autorių teisių, ar ne¹⁶⁰. Kaip pažymėjo ES konkurencijos komisarė N. Kroes, priklausomai nuo atitinkamo sektoriaus, nenustatytų autorių teisių kūrinių skaičius kultūros įstaigose svyruoja nuo maždaug 20% filmams ir šiek tiek mažiau knygoms - tai tikrai stulbinantis skaičius, kuris parodo vieną iš didžiausių sunkumų pritaikant autorių teisių teoriją praktikoje. Britų bibliotekos vertinimu, 40% jų kolekcijose esančių kūrinių yra nenustatytų autorių teisių kūriniai, o daugiau nei 1 milijonas valandų TV programų iš BBC archyvų nenaudojami būtent dėl to, kad neįmanoma atsekti teisių savininkų arba neproporcingų išlaidų, reikalingų jiems atsekti¹⁶¹. Todėl kūriniai našlaičiai sukuria „juodąją skylę“ XX amžiaus kūrinių skaitmeninėse kolekcijose, neleidžia atskleisti svarbios nacionalinės kultūros dalies, padidina skaitmeninimo projektų sąnaudas, sumažina galimybes naudoti kompiuterinius įrankius XX amžiuje paskelbtai informacijai analizuoti, riboja prieigą prie kultūros ir švietimo bei riboja mokslinių tyrimų išteklius ir neleidžia kultūros institucijoms vykdyti savo misijos remti naujų žinių ir inovacijų kūrimą¹⁶².

Informacijos apie autorių teisių turėtojus trūkumas sukuria spragas kūrinių rinkoje, o bandymai surasti ir nustatyti teisių turėtojus lemia išlaidas, kurios dažnai didesnės nei pačios techninės skaitmeninimo išlaidos. Kai kuriais atvejais neįmanoma nustatyti ar surasti teisių turėtojų, o tai neleidžia naudotis kūriniu, riboja kultūros prieinamumą, ir yra

¹⁵⁹ LESPETS, S. Numérisation et œuvres orphelines, 2010, p. 12. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.enssib.fr/bibliotheque-numerique/documents/49079-numerisation-et-oeuvres-orphelines.pdf>>.

¹⁶⁰ EIFL. The European Orphan Works Directive: An EIFL Guide, 2014. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.eifl.net/resources/european-orphan-works-directive-eifl-guide>>.

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² LÉVY, M. DECKER, J., NIGGEMANN, E. The New Renaissance, Report of The ‘Comité Des Sages’, Reflection Group On Bringing Europe’s Cultural Heritage Online. European Commission, 2011.

ekonomiškai neefektyvu¹⁶³. Kai kurie autoriai teigia, jog nenustatytų autorių teisių kūriniai yra netinkamo intelektualinės nuosavybės reglamentavimo problema¹⁶⁴. Masinio skaitmeninimo projektų gausa suponuoja, kad toliau augs ir spartės šio reiškinių teisinis reguliavimas, tačiau jo nebus įmanoma pasiekti, jei nebus išspręsta nenustatytų autorių teisių kūrinių problema¹⁶⁵.

Kūrinių našlaičių problemą buvo siekiama spręsti 2012 m. spalio 25 d. Direktyva dėl tam tikro leistino nenustatytų autorių teisių kūrinių naudojimo - Kūrinių našlaičių direktyva¹⁶⁶, kurioje nustatomos bendrosios nenustatytų autorių teisių kūrinių skaitmeninimo ir internetinio rodymo taisyklės¹⁶⁷.

Istorinis Direktyvos priėmimo kontekstas nukelia į 2004 metus, kai „Google“ paskelbė partnerystę su penkiomis pagrindinėmis anglosaksų bibliotekomis, siekdama suskaitmeninti jų turimas knygas. Tai nebuvo pirmoji skaitmeninės bibliotekos idėja, tačiau pirmą kartą ji pasireiškė tokiu mastu¹⁶⁸. Šis projektas paskatino ir Europos bibliotekas svarstyti apie platesnius skaitmeninimo veiksmus¹⁶⁹. Jau 2005 m. buvo siūloma plėtoti veiksmingą informacijos politiką ES, kurios viena iš idėjų buvo susijusi su skaitmeninių bibliotekų kūrimu. Taip buvo sukurtas „Europeana“ nacionalinių bibliotekų portalas, kurio plėtra ir paskatino 2012 m. Direktyvos kūrimą dėl nenustatytų autorių teisių kūrinių.¹⁷⁰

Direktyva buvo bandoma išspręsti nenustatytų autorių teisių kūrinių problemą ne tik nacionaliniu, bet ir regioniniu lygmeniu bei sumažinti administracines skaitmeninių bibliotekų kūrimo sąnaudas ir palengvinti laisvą kultūros vertybių judėjimą. Siekiant šių tikslų, direktyvoje nurodyta, jog patvirtinimas, kad tam tikras kūrinys yra nenustatytų autorių teisių kūrinys, galioja visoje ES, o valstybės narės turi sukurti išimtis ir apribojimus, leidžiančius kūrinius suskaitmeninti ir perduoti visuomenei. Šia direktyva taip pat buvo

¹⁶³ VUOPALA, A. Assessment of the Orphan works issue and Costs for Rights Clearance. European Commission, 2010. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.ace-film.eu/wp-content/uploads/2010/09/Copyright_anna_report-1.pdf>.

¹⁶⁴ KHONG, W. D. Orphan Works, Abandonware and the Missing Market for Copyrighted Goods. *International Journal of Law and Information Technology*, 2007, p. 18.

¹⁶⁵ LESPETS, S. Numérisation et œuvres orphelines, 2010, p. 38. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.enssib.fr/bibliotheque-numerique/documents/49079-numerisation-et-oeuvres-orphelines.pdf>>

¹⁶⁶ 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/28/ES dėl tam tikro leistino nenustatytų autorių teisių kūrinių naudojimo.

¹⁶⁷ EIFL. The European Orphan Works Directive: An EIFL Guide, 2014. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.eifl.net/resources/european-orphan-works-directive-eifl-guide>>.

¹⁶⁸ Conseil supérieur de la propriété littéraire et artistique. Rapport de la mission sur la transposition de la Directive 2012/28/UE sur les œuvres orphelines, 2014, p. 6.

¹⁶⁹ LESPETS, S. Numérisation et œuvres orphelines, 2010, p. 21. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.enssib.fr/bibliotheque-numerique/documents/49079-numerisation-et-oeuvres-orphelines.pdf>>.

¹⁷⁰ Conseil supérieur de la propriété littéraire et artistique. Rapport de la mission sur la transposition de la Directive 2012/28/UE sur les œuvres orphelines, 2014, p. 7.

siekama sutarimo, kad skaitmeninimas nebūtų perteklinis, tai yra, kad būtų išvengta atvejų, kai skirtingos bibliotekos skaitmenina tuos pačius darbus¹⁷¹. Deja, viltys, kad Direktyva leis bibliotekoms dideliu mastu skaitmeninti nenustatytų autorių teisių kūrinius ir suteikti prie jų prieigą internete pateikti švietimo ir kultūros tikslais, neišsipildė¹⁷².

3.2.1. Kūrinių našlaičių Direktyvos pagrindiniai aspektai ir reikšmė bibliotekoms

Pripažindama augančią nenustatytų autorių teisių kūrinių problemą skleidžiant Europos kultūros paveldą, Europos Sąjunga nusprendė priimti teisės aktus, leidžiančius naudoti nenustatytų autorių teisių kūrinius ypatingomis aplinkybėmis. Idealiu atveju direktyva turėjo leisti bibliotekoms plataus masto kūrinių, kurių teisių turėtojų neįmanoma atsekti, skaitmeninimą bei leisti darbus internete naudoti švietimo ir kultūros tikslais - jau iš Direktyvos konstatuojamųjų dalių matyti Europos kultūros paveldo didelio masto skaitmeninimo bei Europos skaitmeninių bibliotekų kūrimo siekis. Deja, direktyva šio rezultato neužtikrino¹⁷³.

Direktyvos nustatyta išimtis taikoma tik viešosioms organizacijoms, kurių baigtinis sąrašas pateiktas Direktyvos 1 straipsnyje – ES valstybėse narėse įsteigtos viešosios bibliotekos, švietimo įstaigos ir muziejai, taip pat archyvai, kino ar garso paveldo institucijos ir viešosios transliuojančiosios organizacijos. Išimtis netaikoma nei kitoms organizacijoms ar įmonėms (tiek komercinėms, tiek nekomercinėms), nei vartotojams¹⁷⁴. Pirmas straipsnis taip pat įtvirtina objektų, kuriems taikoma išimtis, sąrašą - tai minėtų organizacijų kolekcijose esantys kūriniai – rašytinės formos kūriniai (knygos, dienoraščiai, laikraščiai, žurnalai arba kitų rašytinių kūrinių forma paskelbti kūriniai) bei fonogramos ir kinematografiniai bei audiovizualiniai kūriniai. Antras straipsnis nustato, kad šie kūriniai laikomi nenustatytų autorių teisių kūrinių, jeigu atlikus kruopščią teisių turėtojų paiešką nei vienas teisių turėtojas nebuvo rastas¹⁷⁵. Direktyva laikosi minimalaus kruopščios paieškos reikalavimo suderinimo metodo - dėmesys suteikiamas į pagrindinę paieškos

¹⁷¹ CADAVID PABÓN, A. J. Digitalización, derechos de autor, obras huérfanas y acceso al conocimiento en la comunidad andina, 2014, p. 55-56. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://doctrina.vlex.com.mx/vid/digitalizacion-derechos-autor-obras-577148246>>.

¹⁷² EIFL. The European Orphan Works Directive: An EIFL Guide, 2014. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.eifl.net/resources/european-orphan-works-directive-eifl-guide>>.

¹⁷³ Ibid.

¹⁷⁴ MATULIONYTĖ, R. Skaitmeninės bibliotekos: Kūrinių našlaičių direktyvos įgyvendinimas Lietuvoje. Teisės problemos, Nr. 1 (83), 2014, p. 12.

¹⁷⁵ 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/28/ES dėl tam tikro leistino nenustatytų autorių teisių kūrinių naudojimo.

strategiją, o ne į konkrečius elementus, kurių reikia ieškoti¹⁷⁶. Direktyvos 3 straipsnis nustato, kad siekdamas nustatyti, ar kūrinys yra nenustatytų autorių teisių kūrinys, nurodytos organizacijos užtikrina, kad būtų sąžiningai atliekama kiekvieno kūrinio ar kito saugomo objekto kruopšti paieška – būtų tikrinami atitinkami konkrečios kategorijos kūriniai ir kitiems saugomiems objektams tinkami šaltiniai. Kruopšti paieška atliekama prieš naudojant kūrinį ar fonogramą. Taigi biblioteka turi įdėti pastangas nustatyti ir surasti kiekvieno kūrinio, kurį ji siekia paskelbti internete, autoriaus teisių turėtoją. Nors toks reikalavimas gali pasirodyti savaime suprantamas, jo taikymas praktikoje susiduria su keletu esminių kliūčių.

Atliekant kruopščią paiešką reikia stengtis surasti autorių ir (arba) teisių turėtoją kiekvienam konkrečiam darbui. Tam reikia ieškoti atitinkamų šaltinių, kurie gali pateikti šią informaciją, visų pirma - duomenų bazių¹⁷⁷.

Kruopščios paieškos objektas priklauso nuo siekiamo kūrinio naudojimo pobūdžio. Kiekviename autorių teisių saugomame kūrinyje susipina daug skirtingų teisių. Kai kurios teisės į literatūros kūrinius apima spausdinimo teises, skaitmenines ar elektronines teises, vertimo bei kitas teises. Šias teises nebūtinai kontroliuoja tas pats teisių turėtojas; be to, kiekviena iš šių teisių gali turėti daugiau nei vieną teisių turėtoją. Tik teisių turėtojas, kontroliuojantis atitinkamas teises, gali išduoti licenciją, kuri bus taikoma tam tikram naudojimui. Todėl kruopščios paieškos tikslas yra surasti tinkamą savininką, kuris kontroliuoja atitinkamas teises. Atliekama kruopšti paieška turėtų būti tinkama visam nenustatytų autorių teisių kūriniai arba nenustatytų autorių teisių kūrinio tam tikrai teisei, atsižvelgiant į siekiamą naudojimą¹⁷⁸.

Kitas veiksnys, turintis įtakos paieškai, yra tai, ar kūrinys buvo paskelbtas. Teisės į neskelbtus kūrinius paprastai priklauso autoriams ar jų įpėdiniams. Teisės į paskelbtus literatūros kūrinius dažnai priklausys autoriui, bet bus kontroliuojamos leidėjų pagal licenciją - tokiu atveju ir autorius, ir leidėjas bus laikomi teisių turėtojais. Tam tikrais atvejais teisės gali priklausyti išimtinai leidėjui. Jei knygoje yra daugiau nei vieno autoriaus darbai (pavyzdžiui, eilėraščių rinkinys), tada tikėtina, kad teisės į kiekvieną atitinkamą darbą knygoje priklausys skirtingiems teisių turėtojams. Todėl norint atgaminti tokią

¹⁷⁶ SCHROFF, S., FAVALE, M., BERTONI, A. The Impossible Quest – Problems with Diligent Search for Orphan Works, 2017, p. 289. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s40319-017-0568-z.pdf>>.

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ Intellectual Property Office. Orphan works diligent search guidance for applicants: Literary Works, 2015. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.lnb.lt/media/public/paslaugos/nenustatytu_teisiu_kuriniu_turetojai/orphan-works-literary-works.pdf>.

knygą, reikia atlikti kruopščią paiešką, kad būtų rastas tinkamas savininkas, kuris kontroliuoja atitinkamas kiekvieno darbo teises¹⁷⁹.

Tai, kas išdėstyta, rodo, kad autorių teisių įstatymų supratimas ir su tuo susijusi organizacinė aplinka yra pagrindinė sėkmingos kruopščios paieškos sąlyga. Tai sukelia problemų, ypač kalbant apie mažesnes bibliotekas, kurių atžvilgiu neturėtų būti daroma prielaida apie tokio pobūdžio žinių buvimą. Praktikoje problema yra dar aktualesnė, nes Direktyvoje įtvirtinta kruopšti paieška nebūtinai apsiriboja tik viena valstybe nare - nesant teisinių nurodymų ir aiškiai reglamentuotos procedūros, norint atlikti paiešką užsienio jurisdikcijose reikalinga reikšminga teisinė kompetencija¹⁸⁰.

Taip pat praktinė kruopščios paieškos atlikimo našta labai priklauso nuo dviejų veiksnių. Pirmiausia tai šaltinių, kuriuose reikia ieškoti, gausa. Kuo daugiau šaltinių reikia ieškoti kiekvienam darbo tipui, tuo daugiau laiko ir darbo išteklių turi investuoti bibliotekos. Antra, prieiga prie minėtų šaltinių internetu. Ieškant informacijos internete reikia daug mažiau išteklių, palyginti su ištekliais, kurių reikia norint apsilankyti įstaigoje ir ieškoti katalogų. Todėl kuo didesnė šaltinių dalis nėra laisvai ir visiškai prieinama internete, tuo sunkiau atlikti kruopščią paiešką¹⁸¹.

Galima konstatuoti, kad pagrindinės problemos, su kuriomis susiduria bibliotekos, yra didelis šaltinių skaičius ir tai, kad daugelis jų nėra laisvai prieinami internete. Galimas šios problemos sprendimas gali būti įstatymų leidyba, oficialios gairės arba teismų praktika, siekiant nustatyti kruopščios paieškos šaltinių hierarchijas, diferencijuojant privalomuosius ir pasirenkamuosius šaltinius, atsižvelgiant į jų aktualumą ir prieinamumą. Idealiu atveju kruopščiai paieškai turėtų būti privaloma taikyti tik laisvai prieinamus šaltinius. Kitą tariant, kruopšti paieška turi būti laikoma atlikta sąžiningai, jei buvo atsižvelgta į visus susijusius laisvai ir lengvai prieinamus šaltinius. ES ir nacionaliniu lygmeniu turėtų būti parengtos šiuos principus apimančios gairės. Be to, atsižvelgiant į didelį šaltinių, kurie laikomi tinkamais, skaičių, reikėtų sukurti centrinės paieškos priemones. Tai leistų bibliotekoms ženkliai sumažinti paieškos našta¹⁸².

Atlikus kruopščią paiešką pagal tvarką, nustatytą 3 straipsnyje, ir nenustačius teisių turėtojų, laikoma, kad kūrinys įgauna „kūrinio našlaičio“ statusą visose valstybėse narėse

¹⁷⁹ Intellectual Property Office. Orphan works diligent search guidance for applicants: Literary Works, 2015. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.inb.lt/media/public/paslaugos/nenustatytu_teisiu_kuriniu_turetojai/orphan-works-literary-works.pdf>.

¹⁸⁰ SCHROFF, S., FAVALE, M., BERTONI, A. *The Impossible Quest – Problems with Diligent Search for Orphan Works*, 2017, p. 292. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s40319-017-0568-z.pdf>>.

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Ibid.

(Direktyvos 4 straipsnis). Direktyva taip pat skatina valstybes nares priimti priemones, būtinas siekiant užtikrinti, kad informacija apie nenustatytų autorių teisių kūrinius būtų įrašoma centrinėje internetinėje duomenų bazėje, prieinamoje visuomenei. Šiuo tikslu Europos Sąjungos intelektinės nuosavybės tarnyba (EUIPO) tvarko Europos Sąjungos nenustatytų autorių teisių kūrinių duomenų bazę, kurioje kiekviena kompetentinga nacionalinė institucija gali užregistruoti informaciją, reikalingą kūriniui pripažinti kaip nenustatytų autorių teisių kūrinių šalyje, kad jis gautų tokį pripažinimą visoje Europos Sąjungoje¹⁸³. Pažymėtina, kad kūrinio pripažinimo našlaičiu ES mastu principas galioja tiek įgyjant nenustatytų autorių teisių kūrinių statusą, tiek ir tuo atveju, jei šis statusas yra panaikinamas¹⁸⁴. Pagal Direktyvos 5 straipsnį teisių turėtojui paliekama galimybė bet kuriuo metu panaikinti su savo teisėmis susijusį tokį nenustatytų autorių teisių kūriniui suteiktą statusą, o tokiu atveju pagal 6 straipsnio 5 dalį teisių turėtojams turi būti sumokama teisinga kompensacija už jų kūrinių naudojimą. Todėl bibliotekoms ir kitiems naudos gavėjams lieka rizika, kad bet kada pasirodę teisių turėtojais pareikalaus atšaukti kūriniui paskelbtą „našlaičio“ statusą ir pareikalaus kompensacijos už vykusį panaudojimą. Vadinasi, nors organizacijos turi prisiimti ir dideles kruopščios paieškos sąnaudas, joms dar lieka papildomų išlaidų rizika¹⁸⁵. Sutiktina su ISF pozicija, kad toks reikalavimas neproporcingas Direktyva siekiamiems tikslams: „mes sutinkame su principu, kad atsiradusiems teisių turėtojams turėtų būti suteikta teisė į išmoką už būsimą jų kūrinių naudojimą arba užkirsti kelią tokiam naudojimui. Tačiau mokėjimas už kūrinių naudojimą dar prieš jiems atsirandant sukelia didelį teisinį netikrumą, priešingai nei siekiama direktyvos tikslu“¹⁸⁶. Šiuo atžvilgiu bibliotekoms, kaip išskiria R. Matulionytė, lieka keli veiksmų variantai: pirma, atlikti paiešką ir rizikuoti, kad atsiradus teisių turėtojui, reikės sumokėti licencijos mokestį; antra, vietoj to gauti licenciją iš kolektyvinių asociacijų (jei toks licencijavimo modelis šalyje egzistuoja); trečia, be papildomų pastangų tiesiog skaitmeninti kūrinius, kurių autorius nežinomas, ir rizikuoti, kad atsiradęs autorius

¹⁸³ SISO-CALVO, B., ARQUERO-AVILÉS, R., et al. *Is There a Solution to the Orphan Works Problem? Exploring the International models*. Transforming Digital Worlds. 13th International Conference, iConference, 2018, p. 638-644.

¹⁸⁴ Conseil supérieur de la propriété littéraire et artistique. *Rapport de la mission sur la transposition de la Directive 2012/28/UE sur les œuvres orphelines*, 2014, p. 27.

¹⁸⁵ MATULIONYTĖ, R. *Skaitmeninės bibliotekos: Kūrinių našlaičių direktyvos įgyvendinimas Lietuvoje*. Teisės problemos, Nr. 1 (83), 2014, p. 17.

¹⁸⁶ ISF (*Information Sans Frontières*) *position statement in the light of current development of the Orphan Works directive*, 2012. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://informationsansfrontieres.files.wordpress.com/2012/03/isf-ow-position-230312.pdf>>.

išsireikalaus žalos atlyginimą; ar, ketvirta, apskritai neįtraukti kūrinių našlaičių į skaitmeninimo projektus ir palikti juos senti lentynose¹⁸⁷.

Kita problema yra tai, kad Direktyva taikoma tik ES paskelbtiems kūriniams (nesvarbu, kas jo autoriai) ir todėl netaikoma kūriniams, kurių autoriai yra ES piliečiai, bet jų kūriniai pirmą kartą paskelbti trečiojoje šalyje, todėl, pavyzdžiui, lietuvių išėivijos užsienyje pirmą kartą paskelbti (išleisti) kūriniai (knygos, žurnalai ir t. t.), šiuo metu esantys Lietuvos bibliotekose ir archyvuose, vadovaujantis šia taisykle, nepakliūva į Direktyvos apimtį¹⁸⁸.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima teigti, kad Direktyva naudinga teisių turėtojų atžvilgiu – bibliotekos, norėdamos pasinaudoti Direktyvoje numatyta išimtimi, turi nežinomų autorių bei teisių turėtojų ieškoti vykdydamos kruopščią, daug laiko ir kitų išteklių kainuojančią paiešką, o pasirodžius autoriui – bet kada atšaukti kūriniui suteiktą kūrinio našlaičio statusą bei sumokėti teisių turėtojui kompensaciją už naudojimąsi jo kūriniu. Todėl nors Direktyva suteikia galimybę bibliotekoms ir kitiems subjektams bent tam tikrą laiką skaitmeninti ir naudoti kūrinių našlaičių statusą turinčius darbus, Direktyvos nustatytos išimtys yra pernelyg ribojančios, kad būtų pasiekti joje nustatyti tikslai. Be to, kad objektų ratas apima ganėtinai siaurą kūrinių grupę (ir neapima, pavyzdžiui, fotografijų bei taikomosios dailės objektų), siaurinamasis pobūdis pasireiškia ir tuo, kad negali būti skaitmeninami kūriniai-našlaičiai, esantys kitų bibliotekų kolekcijose. Pažymėtina, kad 2008 m. Komisijos sudaryta ekspertų grupė rekomendavo, jog sprendimas turi apimti visų rūšių autorių teisių ir gretutinių teisių objektus¹⁸⁹, tačiau Kūrinių našlaičių direktyvoje įtvirtinta išimtis yra išsamiai apibrėžta, nepaliekant galimybės šalims narėms plėsti ar siaurinti jos apimtį.

Nors ši Direktyva į daugelio šalių nacionalinius teisės aktus buvo perkelta beveik pažodžiui, tarp valstybių narių vis dar yra skirtumų. Pažymėtina, kad tik Jungtinė Karalystė yra paskelbusi išsamų tikrinamų šaltinių sąrašą - visos kitos valstybės narės turi tik orientacinius sąrašus. Šie skirtumai sumažina teisinį tikrumą dėl to, kas yra laikytina kruopščia paieška. Kaip buvo pažymima 2017 m. atliktame enDOW tyrime, iš viso rasti 1 444 šaltiniai dvidešimtyje šalių, iš kurių 36% nėra laisvai prieinami; jiems reikia prisijungimo ar mokėjimų. Tokia šaltinių, prie kurių nėra laisvos prieigos, gausybė sukuria pernelyg didelę našta bibliotekoms atlikti kruopščią paiešką. Kaip konstatuota tyrime: „antrosios „EnDOW“ ataskaitos rezultatai pateikia papildomų įrodymų, kad Europos

¹⁸⁷ MATULIONYTĖ, R. *Skaitmeninės bibliotekos: Kūrinių našlaičių direktyvos įgyvendinimas Lietuvoje*. Teisės problemos, Nr. 1 (83), 2014, p. 17.

¹⁸⁸ *Ibid.*, p. 18.

¹⁸⁹ *Ibid.*, p. 19.

Sąjunga nepateikė kultūros paveldo institucijoms teisinio mechanizmo, palengvinančio labai reikalingą skaitmeninę prieigą prie Europos kultūros paveldo. Atsižvelgiant į šią antrąją ataskaitą, laikas Europos Komisijai peržiūrėti šios direktyvos veikimą, kad būtų nustatyta, ar Direktyva yra tinkama užsibrėžtam tikslui pasiekti. Pirmasis požymis, kad taip nėra - nedidelis kūrinių, kurie buvo įregistruoti EUIPO nenustatytų autorių teisių kūrinių duomenų bazėje, skaičius. Praėjus daugiau nei trejiems metams nuo direktyvos įgyvendinimo, EUIPO duomenų bazėje yra tik 5833 darbai¹⁹⁰. „EnDOW“ atliktas tyrimas aiškiai rodo, kad tai yra per didelės užkrautos naštos, kurią bibliotekos turi vykdyti, rezultatas¹⁹¹.

3.2.2. Kūrinių našlaičių Direktyvos nuostatų įgyvendinimas nacionalinėje teisėje

Pradėjus skaitmeninti Lietuvos bibliotekose, muziejuose, archyvuose esančius fondus, susidurta su daugybe problemų: teisių turėtojus surasti neretai labai sunku (ypač, pvz., fotografijų, taikomosios dailės objektų atveju), taip pat gali būti sudėtinga identifikuoti teisių turėtojus, teisių perėmėjus ar su jais susisiekti (ypač, pvz., kai autoriai ar jų palikuonys emigravę)¹⁹².

Įgyvendinant Direktyvą Lietuvoje ATGTĮ buvo papildytas VII skirsniu „Nenustatytų teisių turėtojų kūriniai ir jų naudojimo sąlygos“. Pažymėtina, kad priešingai nei Direktyvoje, ATGTĮ vartojamas tik „nenustatytų teisių turėtojų kūrinių“ terminas - Valstybinė lietuvių kalbos komisija nepritarė kūrinio našlaičio terminui, kaip per daug vaizdingam sinonimui¹⁹³.

Problema aštrina tai, kad XX amžiuje Lietuvoje autorių turtinių teisių terminų trukmė ir jų skaičiavimo taisyklės keitėsi kelis kartus¹⁹⁴. XX amžiuje Lietuvoje galiojo skirtingi autorių teisių įstatymai, skirtingai nustatantys saugomus objektus, teisių turėtojus ir apsaugos terminus. Sovietų Sąjungoje autorių teisių apsauga galiojo 15 metų po autoriaus mirties (iki 1973 m.) ir 25 metus po autoriaus mirties (po 1973 m.). Pastarasis terminas

¹⁹⁰ BERTONI, A., GUERRIERI, F., MONTAGNANI, M. *Report 2: Requirements for Diligent Search in 20 European Countries*, 2017. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://diligentsearch.eu/wp-content/uploads/EnDOW%20Report%202.pdf>>.

¹⁹¹ ZEINSTRA, M. *The trainwreck that is the Orphan Works Directive*, 2017. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.kl.nl/en/opinion/trainwreck-orphan-works-directive>>.

¹⁹² MATULIONYTĖ, R. *Skaitmeninės bibliotekos: Kūrinių našlaičių direktyvos įgyvendinimas Lietuvoje*. Teisės problemos, Nr. 1 (83), 2014, p. 8.

¹⁹³ Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo Nr. VIII-1185 2, 17 straipsnių ir 3 priedo pakeitimo ir įstatymo papildymo VII skyriumi įstatymo projekto aiškinamasis raštas.

¹⁹⁴ BIRŠTONAS, R. *Rekomendacijos dėl Lietuvos autorių turtinių teisių galiojimo terminų skaičiavimo skaitmeninant kūrinius*, 2017, p. 4. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.lnb.lt/media/public/paslaugos/nenustatytu_teisiu_kuriniu_turetojai/rekomendacijos.pdf>.

galiojo iki kol Lietuva 1996 m. gegužės 28 d. ratifikavo Berno konvenciją, nustatančia 50 metų po autoriaus mirties teisių apsaugos terminą. ES direktyva dėl autorių teisių apsaugos terminų (10 straipsnis) pratęsė apsaugos terminą iki 70 metų po autoriaus mirties; be to, šis terminas taikomas visiems kūriniams, kurie Direktyvos įsigaliojimo metu dar buvo saugomi bent vienoje ES šalyje. Tai lemia, kad bibliotekos, prieš pradėdamos vykdyti kruopščią paiešką, turi turėti detalias instrukcijas, kokiems kūriniams koks terminas galioja. Kaip pažymi R. Matulionytė, kūrinių, kurių autoriaus mirties data nežinoma (ir todėl nėra atskaitos taško apsaugos terminui skaičiuoti), atžvilgiu galėtų būti nustatoma taisyklė, analogiška tai, kuri taikoma anonimiškiems ir pseudonimu pasirašytiems kūriniams – t. y., 70 metų po kūrinio viešo paskelbimo¹⁹⁵. Bet kuriuo atveju būtinybė kiekvieną kartą gilintis, kokie autorių teisių įstatymai kokių metų galiojo ir kaip jie turėtų būti taikomi konkrečiu atveju, gali ženkliai suvaržyti kultūros, švietimo ir mokslo įstaigose esančių kūrinių skaitmeninimą¹⁹⁶.

Problemiškiausiajį Direktyvos nuostatą, įtvirtinančią kruopščios paieškos reikalavimą, reglamentuoja ATGTĮ 92 straipsnis. Kruopšti teisių turėtojų paieška atliekama renkant ir tikrinant informaciją iš atitinkamų konkrečios rūšies kūriniams tinkamų paieškos šaltinių, kurių pavyzdinį sąrašą, pasikonsultavusi su teisių turėtojų ir nenustatytų teisių turėtojų kūrinių naudotojų asociacijomis ir įvertinusi jų rekomendacinius pasiūlymus, sudaro ir tvirtina Vyriausybės įgaliota institucija. Visus teisių turėtojų paieškos dokumentus nenustatytų teisių turėtojų kūrinių naudotojai turi saugoti iki tų kūrinių autorių teisių ar gretutinių teisių galiojimo terminų pabaigos. Pažymėtina, kad jei yra pagrįstų įrodymų, kad svarbios informacijos apie teisių turėtojus galima rasti ne tik valstybės narėse, bibliotekos turi tikrinti ir kitose šalyse esančius paieškos šaltinius. Kaip buvo pažymėta ATGTĮ papildymo projekto aiškinamajame rašte, Direktyvos priede pateikiamas pavyzdinis paieškos šaltinių sąrašas, kuriuo remiantis Kultūros ministerija, pasikonsultavusi su teisių turėtojų ir nenustatytų teisių turėtojų kūrinių naudotojų asociacijomis ir įvertinusi jų rekomendacinio pobūdžio pasiūlymus buvo įpareigota parengti ir patvirtinti konkrečios rūšies kūriniams tinkamų paieškos šaltinių pavyzdinį sąrašą, susidedantį iš leidėjų, fonogramų ir audiovizualinių kūrinių gamintojų asociacijų, kūrybinių sąjungų, kolektyvinio teisių administravimo asociacijų, viešai prieinamų duomenų bazių ir kt. Taip pat Įstatymo projekte buvo numatyta, kad teisių turėtojų paieška gali būti atliekama ne tik

¹⁹⁵ MATULIONYTĖ, R. *Skaitmeninės bibliotekos: Kūrinių našlaičių direktyvos įgyvendinimas Lietuvoje*. Teisės problemos, Nr. 1 (83), 2014, p. 74.

¹⁹⁶ BIRŠTONAS, R. *Rekomendacijos dėl Lietuvos autorių turtinių teisių galiojimo terminų skaičiavimo skaitmeninant kūrinius*, 2017, p. 4. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.lnb.lt/media/public/paslaugos/nenustatytu_teisiu_kuriniu_turetojai/rekomendacijos.pdf>.

ES valstybėse narėse - bibliotekos gali tikrinti ir kitose šalyse esančius paieškos šaltinius (pavyzdžiui: autorių teisių ir gretutinių teisių turėtojų tarptautinių organizacijų duomenų bazės ir pan.), jeigu yra pagrindo manyti, kad ten galima bus rasti informaciją apie teisių turėtojus¹⁹⁷.

ATGTĮ 93 straipsnyje įtvirtintas paieškos rezultatų registravimo reikalavimas - naudotojai, atlikę teisių turėtojų paiešką ir padarę išvadą, kad kūrinys laikomas nenustatytų teisių turėtojų kūrinium, informaciją apie teisių turėtojų paieškos rezultatus pateikia Lietuvos nacionalinei Martyno Mažvydo bibliotekai, kuri yra atsakinga už teisių turėtojų paieškos rezultatų surinkimą ir registravimą bendroje viešai prieinamoje Europos Komisijos Vidaus rinkos derinimo tarnybos duomenų bazėje. Aiškinamajame rašte pažymima, kad tokia nenustatytų teisių turėtojų kūrinio statuso registravimo tvarka turėtų užtikrinti šio statuso tarpusavio pripažinimą visose valstybėse narėse. Šio principo taikymas vertintinas teigiamai, nes bent iš dalies leidžiama bibliotekoms išvengti teisių turėtojų paieškos dubliavimo, todėl sąlyginai ir pagerinama vieša prieiga prie Europos kultūrinio paveldo¹⁹⁸.

Kaip minėta anksčiau, teisių turėtojas gali bet kada atšaukti savo kūriniumi suteiktą kūrinio našlaičio statusą – pagal ATGTĮ 95 str., teisių turėtojas tokiu atveju pateikia nenustatytų teisių turėtojų kūrinio naudotojui laisvos formos prašymą panaikinti nenustatytų teisių turėtojų kūrinio statusą, susijusį su jo autorių teisėmis. Prie prašymo pridedami dokumentai, įrodantys autorių teisių turėjimą (autorinės kūrinio užsakymo sutartys, leidybos sutartys ir kt.). Nenustatytų teisių turėtojų kūrinio naudotojai, įvertinę teisių turėtojų pateiktą prašymą ir padarę išvadą dėl nenustatytų teisių turėtojų kūrinio statuso panaikinimo, šią informaciją pateikia Lietuvos nacionalinei Martyno Mažvydo bibliotekai. Įstatymo 96 straipsnis įtvirtina teisių turėtojų turi teisę gauti vienkartinę kompensaciją už buvusio nenustatytų teisių turėtojų kūrinio naudojimą. Prašymus išmokėti šią kompensaciją teisių turėtojai pateikia Vyriausybės įgaliotai institucijai, kuri priima sprendimą atsižvelgdama į kompensavimo už nenustatytų teisių turėtojų kūrinio naudojimą ir ekspertų komisijos rekomendacines išvadas. Kaip minėta anksčiau, ši nuostata vertintina kaip užkraunanti pernelyg didelę našta bibliotekoms – po didelių išteklių reikalaujančios kruopščios paieškos atlikimo, bibliotekoms išlieka dar didesnių išlaidų rizika. Teigiamai šiuo atžvilgiu galima vertinti nebent tai, kad ATGTĮ nustato tokiu atveju bibliotekų mokėtinos kompensacijos „lubas“, tai yra, ne daugiau kaip 10 bazinių socialinių išmokų dydžio sumos.

¹⁹⁷ Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo Nr. VIII-1185 2, 17 straipsnių ir 3 priedo pakeitimo ir įstatymo papildymo VII skyriumi įstatymo projekto aiškinamasis raštas.

¹⁹⁸ Ibid.

2015 m. sausio 28 d. tuometinio Lietuvos Respublikos kultūros ministro Šarūno Biručio įsakymu buvo įtvirtintas pavyzdinis šaltinių sąrašas¹⁹⁹. Tiek ATGTI, tiek šis kultūros ministro įsakymas, patvirtinantis kruopščios paieškos šaltinių sąrašą, nurodo, kad toks šaltinių, kuriuose teisių turėtojų įpareigotos ieškoti bibliotekos, sąrašas yra tik pavyzdinis - remiantis Kultūros ministerijos paaiškinimu, paieška gali būti pakankamai kruopšti, net jei neatsižvelgiama į visus sąrašo nurodytus šaltinius, tačiau šaltinių, su kuriais buvo konsultuojamasi, skaičius ir rūšis turėtų būti pagrįsti²⁰⁰.

Kaip minėta anksčiau, siekiant užtikrinti deramą autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugą Europos Sąjungoje, Direktyvoje buvo numatytas kruopščios paieškos rezultatų registravimas bendroje viešai prieinamoje duomenų bazėje, kuri sukurta ir valdoma EUIPO²⁰¹. Savo kūrinius duomenų bazėje atpažinę teisių turėtojai gali prašyti panaikinti nenustatytų teisių turėtojų kūrinių statusą, o visuomenė gali atlikti paiešką duomenų bazėje ir rasti informaciją apie nenustatytų teisių turėtojų kūrinius²⁰². Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka buvo paskirta atsakinga nacionaline įstaiga už nenustatytų teisių turėtojų kūrinių paiešką ir rezultatų registravimą bendroje viešai prieinamoje ES duomenų bazėje. Siekiant tinkamai organizuoti ir vykdyti kruopščią paiešką, Nacionalinė biblioteka parengė „Nenustatytų teisių turėtojų kūrinių duomenų bazės diegimo ir naudojimo metodiką“ (rengiant pirmąją metodikos dalį – nenustatytų teisių turėtojų kūrinių kruopščios paieškos gaires, buvo pasinaudota *Orphan Works Diligent Search Guidance for Applicants: Literary Works*)²⁰³, kuri buvo įteikta 32-oms šalies kultūros, švietimo ir mokslo įstaigoms. 2015 m. vasario mėn. Nacionalinė biblioteka prisijungė prie ES duomenų bazės ir atlieka dvejopas funkcijas, kaip atsakinga nacionalinė įstaiga ir suinteresuota organizacija²⁰⁴. Taigi nors matyti iniciatyvų, skirtų palengvinti našta bibliotekoms, gausa, teigtina, kad

¹⁹⁹ Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2015 m. sausio 28 d. įsakymas Nr. IV-46 "Dėl Nenustatytų teisių turėtojų kūrinių autorių teisių ir gretutinių teisių turėtojų paieškos šaltinių pavyzdinio sąrašo patvirtinimo".

²⁰⁰ BERTONI, A., GUERRIERI, F., MONTAGNANI, M. *Report 2: Requirements for Diligent Search in 20 European Countries*, 2017. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://diligentsearch.eu/wp-content/uploads/EnDOW%20Report%202.pdf>>.

²⁰¹ Lietuvos Respublikos Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. *Nenustatytų teisių turėtojų kūrinių duomenų bazė*. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.lnb.lt/paslaugos/bibliotekoms/nenustatytu-teisiu-turetoju-kuriniai/nenustatytu-teisiu-turetoju-kuriniu-duomenu-baze>>.

²⁰² Europos Sąjungos intelektinės nuosavybės tarnyba. *Nenustatytų teisių turėtojų kūrinių duomenų bazė*. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.lnb.lt/media/public/paslaugos/nenustatytu_teisiu_kuriniu_turetojai/orphan_work_brochure_lt.pdf>.

²⁰³ Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. *Nenustatytų teisių turėtojų kūrinių duomenų bazės diegimo ir naudojimo metodika*. Vilnius, 2015. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.lnb.lt/media/public/paslaugos/nenustatytu_teisiu_kuriniu_turetojai/Methodika.pdf>.

²⁰⁴ *Atminties institucijos kviečiamos registruotis duomenų bazėje ir pradėti ja naudotis*. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://old.lrkmlt/popup2.php?ru=IYfYXnZo10&tmpl_name=m_article_print_view&article_id=5848>.

aptariamoje Direktyvoje įtvirtintų autorių teisių apribojimų taikymo sąlygos yra neproporcingos, todėl Direktyvos tikslų nepasiekė.

Iš to, kas išdėstyta, galima daryti išvadą, kad esamas kūrinų našlaičių teisinis reguliavimas problemą išsprendžia tik iš dalies, nes bibliotekoms pirmiausia reikia atlikti kruopščiau paiešką ir kitus veiksmus, reikalaujančius daug lėšų, laiko ir kitų resursų²⁰⁵. Kadangi Direktyvoje įtvirtintas paieškos standartas yra pernelyg aukštas, akivaizdu, kad kultūros paveldo institucijų galimybės dideliu mastu skaitmeninti savo fonduose esančius kūrinius išlieka labai ribotos. Taigi nepaisant esamų pastangų, klausimas, kokios yra bibliotekų galimybės teisėtai naudoti kūrinius našlaičius, išlieka aktualus – manytina, kad norint efektyviai išspręsti šią problemą, pirmiausiai reikėtų sukurti baigtinius šaltinių, kuriuose turi būti ieškoma teisių turėtojų, sąrašus, taip pat nustatyti kuo aiškesnę autorių teisių galiojimo terminų skaičiavimo sistemą.

²⁰⁵ BIRŠTONAS, R. *Rekomendacijos dėl Lietuvos autorių turtinių teisių galiojimo terminų skaičiavimo skaitmeninant kūrinius*, 2017, p. 5. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.lnb.lt/media/public/paslaugos/nenustatytu_teisiu_kuriniu_turetojai/rekomendacijos.pdf>.

IŠVADOS

1. Naujos skaitmeninės paslaugos lėmė ir naujų iššūkių bibliotekoms atsiradimą: bibliotekos, turėdamos technines galimybes, negali efektyviai vykdyti masinių skaitmeninimo projektų, nes kyla problemos dėl autorių teisių saugomos medžiagos. Teisės aktų ir teismų praktikos, susijusios su ginčais tarp bibliotekų ir leidėjų dėl autorių teisių saugomos medžiagos, analizė rodo, kad didžiausi teisiniai konfliktai atsiranda dėl to, jog technologijų vystymasis ir galybės tobulėja kur kas greičiau nei kinta teisės aktai, todėl pastarieji dėl savo inertiško pobūdžio tampa kultūriniu ir ekonominiu trukdžiu visoms suinteresuotosioms šalims: bibliotekoms, leidėjams, autoriams.
2. Atsižvelgiant į technologijų teikiamas galimybes, tiek mokslinių tyrimų bei privačių studijų, tiek ir išsaugojimo tikslais bibliotekoms taikomi autorių teisių apribojimai yra pernelyg riboti ir nesuteikiantys bibliotekoms reikalingo aiškumo dėl jų pritaikymo skaitmeninėje aplinkoje galimybių. Tikėtina, kad skaitmeninio išsaugojimo problema iš dalies gali būti išspręsta tinkamai perkėlus Bendrosios skaitmeninės rinkos direktyvos nuostatas į nacionalinius teisės aktus. Bet kokių atveju konstatuotina, kad reikalingi aiškūs tarpvalstybiniai susitarimai dėl kiek galima vienesnio išimčių bibliotekoms teisinio reguliavimo.
3. Įvertinus bibliotekoms taikomų autorių teisių apribojimų lankstumą tarptautiniame kontekste, darytina išvada, kad nepaisant reikšmingų bendrosios ir kontinentinės teisės tradicijos valstybių skirtumų, bibliotekos aptartose valstybėse susiduria su tais pačiais teisinio netikrumo iššūkiais. Nors JAV bei Kanados apribojimų sistema „atviresnė“, leidžianti bibliotekoms atliekant veiksmus, nepatenkančius į bibliotekoms taikomų apribojimų mastą, juos pateisinti sąžiningo naudojimo (*fair use* arba *fair dealing*) doktrinomis, sunkus jų pritaikomumas lemia, kad taip pat kaip ir kontinentinės teisės tradicijos valstybėse esamas autorių teisių reguliavimas neleidžia bibliotekoms efektyviai teikti paslaugų skaitmeninėje aplinkoje.
4. Didžioji dalis teisinių problemų, kylančių bibliotekoms dėl prieigos prie specialaus formato kūrinių suteikimo regos negalią turintiems asmenims, buvo išspręsta Marakešo sutartimi. Nors tarpvalstybinių mainų atžvilgiu išlieka tobulintinų dalykų, bibliotekoms sudarytos palankios galybės atgaminti jų kolekcijose esančius kūrinius specialiu formatu, padidinti turimus fondus bei sutaupyti laiko ir finansinių išlaidų išvengiant veiksmų tarp skirtingų bibliotekų dubliavimosi.
5. Kūrinių našlaičių Direktyva nepašalino skaitmeninėje epochoje bibliotekoms kylančių sunkumų dėl nenustatytų autorių teisių kūrinių. Tai lėmė Direktyvoje įtvirtintas iki šiol neaiškumų keliantis „kruopščios paieškos“ kriterijus bei rizika, susijusi su bibliotekų

prievole išmokėti kompensaciją atsiradus teisių turėtojų. Problemą aštrina ir Lietuvai būdingos komplikotos autorių teisių terminų skaičiavimo taisyklės. Dėl šių priežasčių bibliotekos, norėdamos skaitmeninti nenustatytų autorių teisių kūrinius, yra priverstos patirti nepagrįstas išlaidas - todėl užkertamas kelias efektyviam skaitmeninimo projektų vykdymui.

6. Išanalizavus technologijų epochos teikiamas galimybes bibliotekoms ir dabartinį autorių teisių reguliavimą, teigtina, kad šis reguliavimas yra pernelyg inertiškas, nesuteikiantis galimybės bibliotekoms efektyviai atlikti savo funkcijų skaitmeninėje aplinkoje, nes nėra subalansuoti teisių turėtojų, bibliotekų ir visuomenės interesai. Šią problemą iš dalies sprendžia bibliotekoms taikomos autorių teisių išimtys ir apribojimai, tačiau, kaip rodo darbe aptartų valstybių esamas teisinis reguliavimas, padėtis pagerėti gali tik atnaujinus nacionalinius įstatymus taip, kad bibliotekoms mažėtų rizika dėl atsakomybės už autorių teisių pažeidimus skaitmeninant dokumentus.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

I. Norminiai teisės aktai

Tarptautiniai teisės aktai

1. 1948 m. gruodžio 10 d. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Valstybės žinios, 2006-06-17, Nr. 68-2497.
2. 2006 m. gruodžio 13 d. Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija. Valstybės žinios, 2010-06-19, Nr. 71-3561.
3. 2013 m. birželio 27 d. Marakešo sutartis [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://wipolex.wipo.int/en/text/301019>>.
4. Berno konvencija dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos. Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-988.

Europos Sąjungos teisės aktai

1. 2001 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo.
2. 2006 m. gruodžio 12 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/115/EB dėl nuomos ir panaudos teisių bei tam tikrų teisių, gretutinių autorių teisėms, intelektinės nuosavybės srityje.
3. 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/28/ES dėl tam tikro leistino nenustatytų autorių teisių kūrinių naudojimo.
4. 2017 m. rugsėjo 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2017/1564 dėl aklų, regos sutrikimų ar kitą spausdinto teksto skaitymo negalią turinčių asmenų labai leidžiamų tam tikrų būdų naudoti tam tikrus autorių teisių ir gretutinių teisių saugomus kūrinius ir kitus objektus, kuria iš dalies keičiama Direktyva 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo.
5. 2017 m. rugsėjo 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas 2017/1563 dėl Sąjungos ir trečiųjų šalių tarpvalstybinio keitimosi autorių ir gretutinių teisių saugomų tam tikrų kūrinių ir kitų objektų prieinamos formos kopijomis aklų, regos sutrikimų ar kitą spausdinto teksto skaitymo negalią turinčių asmenų labai.
6. 2019 m. gegužės 17 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2019/790 dėl autorių teisių ir gretutinių teisių bendrojoje skaitmeninėje rinkoje, kuria iš dalies keičiamos direktyvos 96/9/EB ir 2001/29/EB.

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1995, nr. 51-1245.
2. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, nr. 50-1598.
3. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. lapkričio 18 d. nutarimas Nr. 1482 „Dėl 2014–2020 metų nacionalinės pažangos programos patvirtinimo“ (*Valstybės žinios*, 2012, Nr. 144-7430).
4. Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2015 m. sausio 28 d. įsakymas Nr. ĮV-46 "Dėl Nenustatytų teisių turėtojų kūrinių autorių teisių ir gretutinių teisių turėtojų paieškos šaltinių pavyzdinio sąrašo patvirtinimo".
5. Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2015 m. kovo 4 d. įsakymas Nr. ĮV-153 „Dėl skaitmeninio kultūros paveldo aktualinimo ir išsaugojimo 2015-2020 metų programos patvirtinimo“ (TAR, 2015, Nr. 3709).
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2017 m. kovo 3 d. nutarimas Nr. 167 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos įgyvendinimo plano patvirtinimo“ (TAR, 2017, Nr. 1472).
7. Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2020 m. sausio 24 d. įsakymas dėl skaitmeninio kultūros paveldo aktualinimo ir išsaugojimo 2015-2020 metų programos įgyvendinimo 2020 metais veiksmų plano patvirtinimo. (TAR, 2020, Nr. 1145).

Užsienio valstybių teisės aktai

1. Prancūzijos intelektinės nuosavybės kodeksas (*Code de la propriété intellectuelle*). [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006069414>>
2. Autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje įstatymas (*Loi sur le Droit d'Auteur et les Droits Voisins dans la Société de l'Information*; DADVSI). JO, 2006, nr. 2006-961.
3. 2009 m. Birželio 12 d. Įstatymas Nr. 2009-669, skatinantis kūrinių platinimą ir apsaugą internete (*Loi n°2009-669 du 12 juin 2009 favorisant la diffusion et la protection de la création sur internet*; HADOPI).
4. Autorių teisių suderinimo su dabartiniais informacinės visuomenės reikalavimais įstatymas (*Gesetz zur Angleichung des Urheberrechts an die aktuellen Erfordernisse der Wissensgesellschaft*). [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.bmjv.de/SharedDocs/Gesetzgebungsverfahren/Dokumente/BGBI-UrhWissG.html>>.

5. Vokietijos Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas (*Urheberrechtsgesetz*). [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_urhg>.
6. Jungtinių Amerikos Valstijų autorių teisių aktas (*U.S. Copyright Act*). [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.copyright.gov/title17>>.
7. Kanados autorių teisių įstatymas (*Copyright Act of Canada*). [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-42/Index.html>>.

II. Specialioji literatūra

1. BALČYTYTĖ, D. *Kuo Marakešo sutartis svarbi bibliotekininkams*. Tarp knygu, 2019. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://issuu.com/tarpknygu/docs/2019_10a>.
2. BANASUIK, J. *Implementation of the Marrakesh Treaty — an input into discussion from the perspective of the European Union*. Journal of the Copyright Society of the U.S.A, 2019.
3. BIRŠTONAS, R. et al. *Intelektinės nuosavybės teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2010.
4. BONNET, V.: *Court of Justice of the European Union ruling on e-lending: what impact for libraries in Europe (and beyond)*, 2017. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://library.ifla.org/1812/1/119-bonnet-en.pdf>>.
5. BORGHI, M., KARAPAPA, S. *Copyright and Mass Digitization: A cross-jurisdictional perspective*. Oxford University Press, 2013.
6. CADAVID PABÓN, A, J. *Digitalización, derechos de autor, obras huérfanas y acceso al conocimiento en la comunidad andina*, 2014, p. 55-56. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://doctrina.vlex.com.mx/vid/digitalizacion-derechos-autor-obras-577148246>>.
7. COURTNEY, KYLE K. *EU Court: Treat Ebooks like Print Books*, 2016. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.libraryjournal.com/?detailStory=eu-court-treat-ebooks-like-print-books>>.
8. CREWS, K. *Exceptions and Limitations around the World*. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/exceptions-limitations/documents/global_exceptions_paper.pdf>.
9. CUESTA, D. *Les œuvres orphelines : état de la réglementation en droit belge*, 2017. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą:

- <<https://www.ipnews.be/les-oeuvres-orphelines-etat-de-la-reglementation-en-droit-belge-12/>>.
10. DE GREGORIO, G. *Prestito pubblico di e-book: la Corte di Giustizia riconosce la possibilità per le biblioteche pubbliche di dare a prestito libri in formato digitale*, 2016. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.medialaws.eu/prestito-pubblico-di-e-book-la-corte-di-giustizia-riconosce-la-possibilita-per-le-biblioteche-pubbliche-di-dare-a-prestito-libri-in-formato-digitale/>>.
 11. Directorate General for Internal Policies, Policy Department. *Study for the PETI Committee. The Marrakesh Treaty*, 2016. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571387/IPOL_STU\(2016\)571387_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571387/IPOL_STU(2016)571387_EN.pdf)>.
 12. DUVILLIÉ, T. *Droit, œuvres culturelles et évolutions numériques: essai sur l'adaptation du cadre juridique "des livres"*. Université de Lorraine, 2015
 13. EIFL. *2019 a bumper year for the Marrakesh Treaty*, 2020. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.eifl.net/news/2019-bumper-year-marrakesh-treaty>>.
 14. EIFL. *Access to knowledge? WIPO not ready to decide*, 2019. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.eifl.net/news/access-knowledge-wipo-not-ready-decide>>.
 15. EIFL. *The European Orphan Works Directive: An EIFL Guide*, 2014. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.eifl.net/resources/european-orphan-works-directive-eifl-guide>>.
 16. ENSSIB. *Propriété intellectuelle et numérisation*. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.enssib.fr/services-et-ressources/questions-reponses/propriete-intellectuelle-et-numerisation>>.
 17. ERNST, M. *Neuerungen im Urheberrecht für Bibliotheken*, 2018. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.egms.de/static/en/journals/mbi/2018-18/mbi000417.shtml>>.
 18. EVENS, T. *Challenges of digital preservation for cultural heritage institutions*, 2011.
 19. HACKETT, T. *Round-up of the week at WIPO's Copyright Committee*, 2019. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://eifl.org/blogs/round-week-wipos-copyright-committee>>.
 20. HACKETT, T.: *Droit d'auteur pour les bibliothèques et les services d'archives : il est temps de mettre en place un cadre mondial unique* [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario

<https://www.wipo.int/wipo_magazine/fr/2015/06/article_0002.html>.

21. IFLA. 5 Reasons Why Cultural heritage institutions need a preservation and internal reproduction exception. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.ifla.org/files/assets/clm/5_reasons_why_preservation.pdf>.
22. IFLA. *Implementing the Marrakesh Treaty for persons with print disabilities A practical guide for librarians*, 2018. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/exceptions-limitations/getting_started_faq_marrakesh_treaty_a_practical_guide_for_librarians_2018_en.pdf>.
23. IFLA. *Maintaining the Pressure for Better Laws for Libraries: IFLA Continues to Engage at WIPO*, 2019. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.ifla.org/node/92625>>.
24. IGLEZAKIS, I. SYNODINOU, T., KAPIDAKIS, S. *E-Publishing and Digital Libraries: Legal and Organizational Issues*. IGI Global, 2011, p. 163.
25. Intellectual Property Office. *Orphan works diligent search guidance for applicants: Literary Works*, 2015. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.lnb.lt/media/public/paslaugos/nenustatytu_teisiu_kuriniu_turetojai/orphan-works-literary-works.pdf>.
26. ISF (*Information Sans Frontières*) *position statement in the light of current development of the Orphan Works directive*, 2012. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://informationsansfrontieres.files.wordpress.com/2012/03/isf-ow-position-230312.pdf>>.
27. YAKOLEVLA, S. *Public libraries: the right to digitise and the right of reproduction*, 2014. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://copyrightblog.kluweriplaw.com/2014/10/17/public-libraries-the-right-to-digitise-and-the-right-of-reproduction/>>.
28. YAKOVLEVA, S. *Literature review on the use of licenses in library context, and the limitations this creates to access to knowledge*. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.ivir.nl/publicaties/download/limits_of_licensing_literature_review.pdf>.
29. KAMINSKI, E. M., YANISKY-RAVID, SH. *The Marrakesh Treaty for visually impaired persons: Why a Treaty was preferable to soft law*. *University of Pittsburgh Law Review*, Vol. 75, 2014.

30. KELLER, P. *What will the new EU copyright rules change for Europe's Cultural Heritage Institutions*, 2019. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://pro.europeana.eu/post/explainer-what-will-the-new-eu-copyright-rules-change-for-europe-s-cultural-heritage-institutions>>.
31. KHONG, W. D. *Orphan Works, Abandonware and the Missing Market for Copyrighted Goods*. International Journal of Law and Information Technology, 2007.
32. *La numérisation en bibliothèque: quels droits pour quelles oeuvres?* [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.archimag.com/bibliotheque-edition/2015/02/05/droit-numerisation-oeuvre-bibliotheque>>.
33. LAVOIE, B., DEMPSEY, L. *Thirteen ways of looking at digital preservation*. D-Lib Magazine 10(7–8), 2004.
34. *Leading in the Digital World: Opportunities for Canada's Memory Institutions: The Expert Panel on Memory Institutions and the Digital Revolution*. Council of Canadian Academies, 2015.
35. *Leading in the Digital World: Opportunities for Canada's Memory Institutions: The Expert Panel on Memory Institutions and the Digital Revolution*. Council of Canadian Academies, 2015, p. 136. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://research.library.mun.ca/8366/>>.
36. LESPETS, S. *Numérisation et œuvres orphelines*, 2010. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.enssib.fr/bibliotheque-numerique/documents/49079-numerisation-et-oeuvres-orphelines.pdf>>.
37. LÉVY, M. DECKER, J., NIGGEMANN, E. *The New Renaissance, Report of The 'Comité Des Sages', Reflection Group On Bringing Europe's Cultural Heritage Online*. European Commission, 2011.
38. Lietuvos rašytojų sąjunga. *Autorių teisės: tarp skaitmeninio pasaulio ir Briuselio*, 2014. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.rasytojai.lt/autoriu-teises-tarp-skaitmeninio-pasaulio-ir-briuselio>>.
39. Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. *Europos Sąjunga stiprina autorių teises saugančią sistemą*, 2019. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://lrkm.lrv.lt/lt/naujienos/europos-sajunga-stiprina-autoriu-teises-saugancia-sistema>>.
40. Marakešo sutartis: EIFL vadovas bibliotekoms, 2015. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.labiblioteka.lt/doclib/q8xoo1t7ijwx6qz4d7yyx7ezfdqyfbh>>.

41. MARKEVIČIUS, E. *Informacinės visuomenės iššūkiai bibliotekose naudojant autorių teisių saugomus kūrinius*. Justitia, 2010, nr. 2 (74).
42. MARKOVA, M. *Marakešo sutarties įtaka autorių teisių sistemai*. Teisė, 2015.
43. MATULIONYTĖ, R. *10 years for Google Books and Europeana: copyright law lessons that the EU could learn from the USA*. International Journal of Law and Information Technology, 2016.
44. MATULIONYTĖ, R. *Skaitmeninės bibliotekos: Kūrinių našlaičių direktyvos įgyvendinimas Lietuvoje*. Teisės problemos, Nr. 1 (83), 2014.
45. Ministras: sėkmingam Marakešo sutarties įgyvendinimui labai svarbios bibliotekos, 2019. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://kauno.diena.lt/naujienos/laisvalaikis-ir-kultura/kultura/ministras-sekmingam-marakeso-sutarties-igyvendinimui-labai-svarbios-bibliotekos-932328>>.
46. MIZARAS, V. *Autorių teisė: I tomas*. Vilnius: Justitia, 2008.
47. PANEZI, A. *Europe's New Renaissance: New Policies and Rules for Digital Preservation and Access To European Cultural Heritag*. Columbia Journal of European Law, 2019, p. 11.
48. PARKER, J. *The public lending right and what it does*, 2018. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2018/03/article_0007.html>.
49. PETERS, M. *Report on Orphan Works: A Report of the Register of Copyrights*. Library of Congress, U. S. Copyright Office, Washington, 2006, p. 21. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.copyright.gov/orphan/orphan-report.pdf>>.
50. REDAZIONE ALTALEX. *Servizi bibliotecari: problematiche di diritto d'autore e del codice dei beni culturali*, 2016. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.altalex.com/documents/news/2016/05/26/servizi-bibliotecari-diritto-autore>>.
51. ROSS, S., HEDSTORM, M. *Preservation research and sustainable digital libraries*. International Journal of Digital Libraries, 2005.
52. SCHROFF, S., FAVALE, M., BERTONI, A. *The Impossible Quest – Problems with Diligent Search for Orphan Works*, 2017, p. 289. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s40319-017-0568-z.pdf>>.
53. SCHWEDEL, H. *Why Angry Librarians Are Going to War With Publishers Over E-Books*, 2019. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą:

- <<https://slate.com/business/2019/09/e-book-library-publisher-buying-controversy-petition.html>>.
54. SENEUX, M. *Le droit d'auteur et les bibliothèques*. Bulletin des bibliothèques de France (BBF), 2000.
55. SISO-CALVO, B., ARQUERO-AVILÉS, R., et al. *Is There a Solution to the Orphan Works Problem? Exploring the International models*. Transforming Digital Worlds. 13th International Conference, iConference, 2018, p. 638-644.
56. STARY, C. *German reform on the use of copyright protected works in the fields of education and research will come into force soon*, 2018. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://copyrightblog.kluweriplaw.com/2018/01/15/german-reform-use-copyright-protected-works-fields-education-research-will-come-force-soon>>.
57. STONKIENĖ, M. *Intelektinės nuosavybės teisė: Autorių teisė*. Vilnius, 2011
58. SZTOBRYN, K. *The New Provisions on Access to Protected Works for Visually Impaired Persons – One Small Step for Copyright, One Giant Leap for People with Disabilities*. Białostockie Studia Prawnicze, vol. 23, 2018. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://bsp.uwb.edu.pl/wp-content/uploads/2019/02/23-4-14-eng.pdf>>.
59. TELLA, A. *Information Seeking Behavior and Challenges in Digital Libraries*. IGI Global, 2016.
60. TERRIER, E. *Les bibliothèques numériques, ou comment concilier droit à la culture et droit d'auteur, retour sur un article d'Alexandre Zollinger*, 2016. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://biblidroit.hypotheses.org/300>>.
61. THYLSTRUP, N.B. *The Politics of Mass Digitization*. Cambridge, MA: The MIT Press, 2018.
62. United States of America Joins WIPO's Marrakesh Treaty as 50th Member In Major Advance for the Global Blind Community. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.wipo.int/pressroom/en/articles/2019/article_0002.html>.
63. VUOPALA, A. *Assessment of the Orphan works issue and Costs for Rights Clearance*. European Commission, 2010. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.ace-film.eu/wp-content/uploads/2010/09/Copyright_anna_report-1.pdf>.

64. WERNER, G. *Neues Gesetz zum Urheberrecht in der Wissenschaft tritt am 1. März 2018 in Kraft*. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.uni-hamburg.de/newsroom/im-fokus/2018/0213-urhwissg.html>>.
65. WHITE, B. *Guaranteeing Access to Knowledge: The Role of Libraries*, 2012. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2012/04/article_0004.html>.
66. WIPO. *Main Provisions and Benefits of the Marrakesh Treaty*, 2013. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_marrakesh_flyer.pdf>.
67. ZEINSTRA, M. *The trainwreck that is the Orphan Works Directive*, 2017. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.kl.nl/en/opinion/trainwreck-orphan-works-directive>>.

III. Praktinė medžiaga

Teismų praktika

1. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2014 m. rugsėjo 11 d. sprendimas *Technische Universität Darmstadt prieš Eugen Ulmer KG* C-117/13, EU:C:2014:2196.
2. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2016 m. birželio 16 d. sprendimas *Vereniging Openbare Bibliotheken prieš Stichting Leenrecht* C-174/15, EU:C:2016:856.
3. Kanados Aukščiausiasis Teismas. 2004 m. kovo 4 d. sprendimas *CCH Canadian Ltd. v. Law Society of Upper Canada* S.C.R. 339, SCC 13.

Kita praktinė medžiaga

1. Europos Komisijos 2010 m. rugpjūčio 26 d. komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Europos skaitmeninė darbotvarkė“.
2. Europos Komisijos 2012 m. gruodžio 18 d. komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Europos skaitmeninė darbotvarkė. Skaitmeninėmis technologijomis grindžiamas Europos augimas“.
3. 2010 m. kovo 3 d. Komisijos komunikatas: „2020 m. Europa – Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija“ (COM(2010) 2020 final).
4. Europos Komisija. *Žalioji knyga: „Kultūros ir kūrybos sektorių potencialo išlaisvinimas“*, 2011. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.].

Prieiga per internetą:

<<https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0183&from=LT>>.

5. Skaitmeninio kultūros paveldo aktualinimo ir išsaugojimo 2015-2020 metų programos įgyvendinimo 2020 metų veiksmų planas.
6. BIRŠTONAS, R. *Rekomendacijos dėl Lietuvos autorių turtinių teisių galiojimo terminų skaičiavimo skaitmeninant kūrinis*, 2017, p. 4. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.lnb.lt/media/public/paslaugos/nenustatytu_teisiu_kuriniu_turetojai/rekomendacijos.pdf>.
7. Generalinio advokato N. Jääskinen išvada, pateikta 2014 m. birželio 5 d. ECLI:EU:C:2014:1795. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A62013CC0117>>.
8. Generalinio advokato Nils Wahl išvada, pateikta 2016 m. rugsėjo 8 d. ECLI:EU:C:2016:657. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=183130&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=545413>>.

IV. Travaux préparatoires

1. 2010 m. kovo 3 d. Komisijos komunikatas: „2020 m. Europa – Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija“ (COM(2010) 2020 final).
2. Europos Komisijos 2010 m. rugpjūčio 26 d. komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Europos skaitmeninė darbotvarkė“.
3. Europos Komisijos 2012 m. gruodžio 18 d. komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Europos skaitmeninė darbotvarkė. Skaitmeninėmis technologijomis grindžiamas Europos augimas“.
4. Conseil supérieur de la propriété littéraire et artistique. *Rapport de la mission sur la transposition de la Directive 2012/28/UE sur les œuvres orphelines*, 2014.
5. Study on Copyright Limitations and Exceptions for Libraries and Archives: Updated and Revised, WIPO, 2017.
6. BERTONI, A., GUERRIERI, F., MONTAGNANI, M. *Report 2: Requirements for Diligent Search in 20 European Countries*, 2017. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m.

- kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://diligentsearch.eu/wpcontent/uploads/EnDOW%20Report%202.pdf>>.
7. United States Copyright Office. *Section 108 of Title 17 a discussion document of the register of copyrights*. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.copyright.gov/policy/section108/discussion-document.pdf>>.
 8. 2018 m. lapkričio 19 d. Lietuvos Respublikos Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo Nr. VIII-1185 2, 20, 201, 25, 31, 32, 63, 75 straipsnių ir 3 priedo pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas.
 9. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo Nr. VIII-1185 2, 17 straipsnių ir 3 priedo pakeitimo ir įstatymo papildymo VII skyriumi įstatymo projekto aiškinamasis raštas.
 10. Lietuvos Respublikos Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. *Nenustatytų teisių turėtojų kūrinių duomenų bazė*. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.lnb.lt/paslaugos/bibliotekoms/nenustatytu-teisiu-turetoju-kuriniai/nenustatytu-teisiu-turetoju-kuriniu-duomenu-baze>>.
 11. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. *Nenustatytų teisių turėtojų kūrinių duomenų bazės diegimo ir naudojimo metodika*. Vilnius, 2015. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.lnb.lt/media/public/paslaugos/nenustatytu_teisiu_kuriniu_turetojai/Methodika.pdf>.
 12. *Atminties institucijos kviečiamos registruotis duomenų bazėje ir pradėti ja naudotis*. [interaktyvus; žiūrėta 2020 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://old.lrkm.lt/popup2.php?ru=IYfYXnZo10&tmpl_name=m_article_print_view&article_id=5848>.

SANTRAUKA

Technologijų raidos įtaka bibliotekoms ir autorių teisės: konfliktų sprendimai ir balanso paieška

Magistro baigiamajame darbe keliamas tikslas atskleisti skaitmeniniame amžiuje kilusius autorių teisės iššūkius bibliotekoms ir įvertinti jų sprendimo būdus Lietuvoje ir pasaulyje.

Pirmoje darbo dalyje aptariami technologijų raidos bibliotekose pagrindiniai ypatumai, ypač kūrinių skaitmeninimo bei kūrinių kopijų platinimo vartotojams aspektai, nagrinėjami skaitytojų ir leidėjų interesų konfliktai bei įvertinamas naujų bibliotekų teikiamų paslaugų ir dabartinio teisinio reguliavimo santykis.

Antroje darbo dalyje analizuojami bibliotekose esantiems kūriniams taikomi autorių teisių apribojimai – kūrinių naudojimas mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais bei kūrinių atgaminimas išsaugojimo ir atkūrimo tikslais. Siekiant įvertinti šių apribojimų reguliavimo lankstumą, aptariamas jų taikymas tarptautiniame kontekste, nacionalinis reguliavimas lyginamas su pasirinktų užsienio valstybių – Prancūzijos, Vokietijos, Kanados bei JAV teisiniu reguliavimu.

Trečioje darbo dalyje atskleidžiami bibliotekų taikomų apribojimų, skirtų regėjimo negalią turintiems asmenims bei kūriniams našlaičiams, ypatumai. Analizuojami Marakešo sutarties pagrindiniai aspektai bei jos nuostatų įgyvendinimas ES bei nacionalinėje teisėje, Kūrinių našlaičių direktyvos nuostatų įgyvendinimas bei reikšmė bibliotekoms.

Prieinama prie išvados, kad dabartinis autorių teisių reguliavimas yra pernelyg inertiškas, nesuteikiantis galimybių bibliotekoms efektyviai atlikti savo funkcijas skaitmeninėje aplinkoje. Konstatuojama, kad norint rasti balansą tarp teisių turėtojų, bibliotekų ir visuomenės, neužtenka esamų bibliotekoms taikomų autorių teisių išimčių; būtina įtvirtinti į informacinių technologijų progresą atsižvelgiančias įstatymų nuostatas dėl kūrinių skaitmeninimo ir su juo susijusių autorių teises liečiančių niuansų.

SUMMARY

Technology development impact on libraries and copyright: conflict resolution and search for balance

The aim of this master's thesis is to reveal the copyright issues for libraries in the digital age and to evaluate ways of solving them both in a national and international context.

The first part of the thesis highlights the main features of technology development in libraries, especially aspects of digitization and distribution of copies to users, examines conflicts of interest between readers and publishers, and assesses the relationship between new library services and current legal regulations.

The second part of the thesis analyses copyright exceptions on the use of works in libraries - the use of works for research or personal study and the reproduction of works for the purpose of preservation and reproduction. In order to evaluate the regulatory flexibility of these exceptions, their application in the international context is discussed, and national regulations are compared with those of selected foreign countries - France, Germany, Canada, and the United States.

The third part of the thesis reveals the peculiarities of copyright exceptions on visually impaired persons and orphan works. It analyses the main aspects of the Marrakesh Treaty and its implementation in EU and national law, as well as the implementation of the Orphan Works Directive and its implications for libraries.

Based on the conducted analysis, the work arrives to the conclusion that current copyright regulation is too inert, preventing libraries from effectively performing their functions in the digital environment. It is noted that the existing exceptions to copyright applicable to libraries are not sufficient to reach a balance between right holders, libraries and the public; it is necessary to consolidate the legislative provisions on digitization of works and the related copyright aspects in the light of advances in information technology.